

OZ

ORGANIZACIJA ZNANJA

2016/2

letnik XXI

- CRIS in JSON
CRIS and JSON (*Korošec*)

- Online learning in the COBISS.SI community
Spletno učenje v skupnosti COBISS.SI (*Rubelj, Tacer Slana, Šobot*)

- COBIB.SI: prirast bibliografskih zapisov v letu 2015
COBIB.SI: Increment of bibliographic records in 2015 (*Dornik*)

- Strukturna kriza avtorske pravice, 2. del
Structural crisis of copyright, part 2 (*Šercar*)

COBISS obvestila

ORGANIZACIJA ZNANJA
letnik 21, zvezek 2, 2016

<http://home.izum.si/cobiss/oz/>

KAZALO

UVODNIK

ČLANKI

- Andrej Korošec*
CRIS in JSON
CRIS and JSON64
- Aleksandra Rubelj, Janita Tacer Slana, Pero Šobot*
Online learning in the COBISS.SI community
Spletno učenje v skupnosti COBISS.SI70
- Ema Dornik*
COBIB.SI: prirast bibliografskih zapisov v letu 2015
COBIB.SI: Increment of bibliographic records in 201577
- Tvrtko-Matija Šercar*
Strukturna kriza avtorske pravice, 2. del
Structural crisis of copyright, part 285

POROČILA

- Davor Šoštarič*
Regionalna konferenca OCLC/EMEA117
- Boštjan Krajnc, Stanislav Pavlič*
Dnevi slovenske informatike 2016118
- Miran Lešič, Luka Juršnik*
NT konferenca 2016123
- Davor Šoštarič, Tanja Žuran Putora*
Posvetovanje bibliotekarjev "Juni na Uni" 2016127
- Tatjana Žnidarec, Tanja Žuran Putora*
Konferenca LIBER 2016130
- Ema Dornik, Renata Zadavec Pešec, Dušan Stošič, Tatjana Žnidarec, Ester Manetti*
Posvetovanje ZBDS 2016134

COBISS OBVESTILA

ORGANIZACIJA ZNANJA

ISSN: 1580-9803

Vpis v razvid medijev MK pod številko 337.

Ustanovitelj in izdajatelj

Institut informacijskih znanosti Maribor

Za izdajatelja: Davor Šoštarič

Odgovorna urednica: Aleksandra Rubelj

Naslov uredništva

Uredništvo OZ

Institut informacijskih znanosti

Prešernova 17, 2000 Maribor

e-pošta: oz@izum.si

telefon: 02 2520-371

faks: 02 2524-334

Uredniški odbor

dr. Maks Gerkeš (Maribor), Žaklina Gjalevska (Skopje),
mag. Janez Jug (Ljubljana), Nadja D. Karačodžukova
(Sofija), dr. Stela Filipi Matutinović (Beograd), dr. Ismet
Ovčina (Sarajevo), mag. Franci Pivec (Maribor), Aleksandra
Rubelj (Maribor), dr. Marta Seljak (Maribor), dr. Tvrtko M.
Šercar (Maribor), dr. Zdravko Vukčević (Podgorica)

Uredništvo

Tehnično urejanje: Miran Lešič, Rok Haložan

Lektoriranje in prevajanje: Nataša Belšak, Petra Bridges,
Aleksandar Marinković

Oblikovanje naslovnice: Andrej Senica

Elektronska verzija

<http://home.izum.si/cobiss/oz/>

Spoštovane bralke, spoštovani bralci!

Na kratko predstavljam vsebino tokratne številke, ki je pred vami.

Prvi prispevek z naslovom *CRIS in JSON* avtorja Andreja Korošca obravnava spletno storitev E-CRIS kot centralno točko dostopa do podatkov o raziskovalni dejavnosti v mreži COBISS.Net. Poleg izpisa podatkov v formatu XML je v spletni uporabniški vmesnik E-CRIS dodana možnost izpisa podatkov v formatu JSON.

V naslednjem prispevku z naslovom *Online learning in the COBISS.SI community (Spletno učenje v skupnosti COBISS.SI)* avtorji Aleksandra Rubelj, Janita Tacer Slana in Pero Šobot predstavljajo spletno učenje, ki ga organizira in izvaja Institut informacijskih znanosti (IZUM), strukturo in vsebino spletnih tečajev, orodje za spletno učenje, prednosti takega načina učenja in analizo izvedenih spletnih tečajev v obdobju od začetka vpeljave spletnega učenja (2005) do konca leta 2015.

Prispevek Eme Dornik *COBIB.SI: prirast bibliografskih zapisov v letu 2015* podaja analizo letnega prirasta bibliografskih zapisov v vzajemni bazi podatkov COBIB.SI. Prikazani so podatki o prirastu po mesecih in dnevih v letu 2015. Članek obravnava tudi podatke o prehodu knjižnic na COBISS3/Katalogizacijo.

Zadnji prispevek med članki je nadaljevanje obširnega preglednega članka *Strukturna kriza avtorske pravice* avtorja Tvrтка-Matije Šercarja. Prvi del tega članka je bil objavljen v prejšnji številki revije OZ.

V rubriki *Poročila* predstavljamo povzetke vsebin s šestih različnih dogodkov, ki so se jih doma ali v tujini udeležili sodelavci Instituta informacijskih znanosti. Gre za poročanje o zanimivostih in aktualnih temah z regionalne konference OCLC/EMEA, s konference Dnevi slovenske informatike 2016, Microsoftove NT konference 2016, s posvetovanja bibliotekarjev "Juni na Uni", s konference LIBER 2016 in s posvetovanja ZBDS 2016.

Revijo zaključuje rubrika *COBISS obvestila*, v kateri objavljamo novosti in dopolnitve programske opreme COBISS, ki so bile vpeljane v obdobju od marca do avgusta 2016.

Tudi v letu 2017 si v uredništvu želimo objavljati zanimive in kakovostne prispevke. Prepričani smo, da imate zanimive ideje, izkušnje in vsebine. Veseli bomo, če jih boste delili z nami, zato vljudno vabljeni k skupnemu ustvarjanju naslednjih številok.

V imenu celotne uredniške ekipe vam v letu 2017 želim obilo zdravja, uspeha in osebnega zadovoljstva.

Aleksandra Rubelj
Odgovorna urednica

CRIS IN JSON

CRIS AND JSON

Andrej Korošec

Institut informacijskih znanosti,
Maribor

Kontaktni naslov:
andrej.korosec@izum.si

Izvelek

Spletne aplikacije E-CRIS, ki predstavljajo raziskovalno dejavnost držav, vključenih v sistem COBISS.Net, omogočajo dostop do podatkov v formatu XML, prilagojenem za komunikacijo med računalniki. Do podatkov dostopajo interne aplikacije IZUM-a in tudi različne aplikacije znanstvenih institucij. V letu 2016 smo jim omogočili dostop do razširjenega nabora podatkov v formatu JSON.

Ključne besede

Informacijski sistem o raziskovalni dejavnosti, CRIS, SICRIS, JSON

Abstract

The E-CRIS web applications representing research activities in countries that participate in the COBISS.Net system make it possible to access data in the XML format adjusted for communication among computers. Internal IZUM applications and different applications of scientific institutions access the data. In 2016, access to a wider data set in the JSON format was made possible.

Keywords

Research Information System, SICRIS, CRIS, JSON

Glosar izrazov

- CRIS (Current Research Information System) – informacijski sistem o raziskovalni dejavnosti
- E-CRIS – skupno generično ime informacijskih sistemov o raziskovalni dejavnosti v mreži COBISS.Net
- SICRIS – informacijski sistem o raziskovalni dejavnosti v Sloveniji
- HTML (Hyper Text Markup Language) – označevalni jezik za izdelavo spletnih strani; predstavlja osnovo spletnega dokumenta
- XML (Extensible Markup Language) – preprost računalniški jezik, podoben HTML-ju; omogoča format za opisovanje strukturiranih podatkov
- XSLT (eXtensible Stylesheet Language Transformations) – programski jezik, ki se uporablja za transformiranje XML-dokumentov
- JSON (JavaScript Object Notation) – format za izmenjavo podatkov, preprost tako za ljudi (za branje in pisanje) kot za računalnike (za razbiranje in generiranje); temelji na podmnožici programskega jezika javascript
- ARRS – Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije
- CERIF (Common European Research Information Format) – Evropska klasifikacija raziskovalne dejavnosti
- FRASCATI – klasifikacija raziskovalne dejavnosti Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development); tudi frascatska klasifikacija

SPLETNA STORITEV

Od začetka leta 2011 naprej spletna storitev E-CRIS omogoča dostop do podatkov o raziskovalni dejavnosti v formatu XML. Spletna storitev je dostopna na povezavi <http://webservice.izum.si/ws-cris/CrisService.asmx>. Če povezavi dodamo parameter **&wsdl**, dobimo opis storitve v formatu XML. Omogočeni so naslednji načini dostopa: SOAP, GET in POST. Spletna storitev vsebuje dve metodi: **Retrieve** in **GetSessionID**. S prvo (Retrieve) pridobimo podatke, z drugo (GetSessionID) pridobimo ID seje, kadar moramo biti pooblaščen za dostop do podatkov.

Z metodo **Retrieve** dobimo objekt **SearchResults**, ki vsebuje število najdenih zapisov poizvedbe in seznam rezultatov. Metoda ima pet vhodnih parametrov (slika 1).

Slika 1: Obrazec za testiranje spletne storitve (Vir: IZUM, 2016)

Z dvočrkovno oznako države (parameter **country**) se ustvari povezava z ustrežno bazo podatkov, kot sledi:

- SI – baza E_CRIS_SI – podatki o raziskovalni dejavnosti v Sloveniji,
- SR – baza E_CRIS_SR – podatki o raziskovalni dejavnosti v Srbiji,
- CG – baza E_CRIS_CG – podatki o raziskovalni dejavnosti v Črni gori,
- BA – baza E_CRIS_BA – podatki o raziskovalni dejavnosti v Bosni in Hercegovini,
- MK – baza E_CRIS_MK – podatki o raziskovalni dejavnosti v Makedoniji,
- RS – baza E_CRIS_RS – podatki o raziskovalni dejavnosti v Republiki Srbski,
- AL – baza E_CRIS_AL – podatki o raziskovalni dejavnosti v Albaniji in
- KO – baza E_CRIS_KO – podatki o raziskovalni dejavnosti na Kosovu.

Če na konec oznake za državo dodamo parameter **ATTR**, bo XML-seznam, ki ga dobimo, vseboval samo attribute, če dodamo **TAB**, bo seznam, ki ga dobimo, vseboval podatke, ločene s tabulatorsko tipko (tab delimited txt), če pa dodamo **JSON**, bo seznam, ki ga dobimo, vseboval podatke v formatu JSON.

Parameter **entity** določa ime korenskega XML-elementa, hkrati pa v določenih primerih (npr. pri iskalnih rezultatih v formatu XML) sproži XSLT-transformacijo, ki zagotavlja, da so podatki enako formatirani. Če npr. za parameter izberemo vrednost **RSR**, transformacija omogoča enak format izpisa v primeru iskanja raziskovalcev, zaposlitev, projektnih in programskih skupin, seznama mladih raziskovalcev, seznama mentorjev ipd. Klasifikacija raziskovalca se prikaže v enakem formatu ne glede na različno primarno klasifikacijo raziskovalne dejavnosti posamezne države (Slovenija ter Bosna in Hercegovina uporabljata prilagojeno verzijo klasifikacije Frascati, druge države pa klasifikacijo CERIF).

Rezervirane vrednosti parametra so:

- RSR – raziskovalci,
- ORG – organizacije,
- GRP – raziskovalne skupine,
- PRJ – projekti,
- PRG – programi,
- PRJ_ACTIVE – aktivni projekti in
- PRG_ACTIVE – aktivni programi.

Strukturo izhodnega XML-dokumenta predpisuje XSD-shema (http://sicris.izum.si/Sicris_app_XML/xslt/crisws.xsd).

Parameter **methodCall** predstavlja ime metode, ki se v osnovi uporablja za delovanje spletnih aplikacij E-CRIS. Poklicati je možno poljubno metodo imenskega prostora **Sicris_app_UI** z rezultati poizvedb.

Parameter mora biti podan v predpisani strukturi:

- imenski prostor **Sicris_app_UI** – značilnost tega aplikativnega sloja je, da metode sprejemajo vhodne parametre v obliki enodimenzionalnega polja;
- ime razreda:
 - Researcher – raziskovalci,
 - Organization – organizacije in raziskovalne skupine,
 - Project – projekti in programi,
 - Equipment – raziskovalna oprema,
 - Common – splošni razred;
- ime metode (le metode, s katerimi dobimo polje rezultatov, objekt je poimenovan **DataContainer**);
- vrednosti vhodnih parametrov metode, ločene s piko.

Večina metod za vhodni parameter zahteva tričrkovno šifro jezika in številko, ki unikatno določa zapis; to številko imenujemo tudi primarni ključ.

Primer:

Sicris_app_UI.Researcher.GetMSTClassification.eng.6516
Izvede se klic metode **GetMSTClassification** razreda **Researcher** z dvema vhodnima parametroma. Prvi je **eng** za

angleški jezik, drugi pa je primarni ključ raziskovalca. S to metodo dobimo seznam raziskovalca po klasifikaciji Frascati.

Klicni parametri:

country: SI
entity: DATA
methodCall: Sicris_app_UI.Researcher.
GetMSTClassification.slv.6516
fields:

Rezultat:

```
<SearchResults>
<RecordsFound>2</RecordsFound>
<Records>
<?xml version="1.0" encoding="utf-8"?>
<CRIS_RESULTS>
<DATA science="1" field="01" subfield="04" weight="1"
sci_descr="Naravoslovno-matematične vede" fil_
descr="Matematika" sub_descr="Algebra" lang="slv" />
<DATA science="1" field="01" subfield="01" weight="2"
sci_descr="Naravoslovno-matematične vede" fil_
descr="Matematika" sub_descr="Analiza" lang="slv" />
</CRIS_RESULTS>
</Records>
</SearchResults>
```

Za pripravo parametra **fields** je treba podrobno poznati imena atributov izhodnega dokumenta poizvedbe. Če parametra ne navedemo, spletna metoda vrne vse attribute. Če želimo, da poizvedba vrne le določene attribute, sestavimo parameter kot niz imen atributov, ki so med sabo ločeni z vejico.

Primer izpisa podatkov le o podpodročju klasifikacije raziskovalca v angleškem jeziku:

country: SI
entity: DATA
methodCall: Sicris_app_UI.Researcher.
GetMSTClassification.eng.6516
fields: subfield,sub_descr

Rezultat:

```
<SearchResults>
<RecordsFound>2</RecordsFound>
<Records>
<?xml version="1.0" encoding="utf-8"?>
<CRIS_RESULTS>
<DATA subfield="04" sub_descr="Algebra" />
<DATA subfield="01" sub_descr="Analysis" />
</CRIS_RESULTS>
</Records>
</SearchResults>
```

Seja za dostop do podatkov **sessionId** se pridobi na osnovi uporabniškega imena in gesla, ki ju dodeli IZUM.

Potreben je klic metode **GetSessionID** s parametri **country**, **username** in **password**. Uporabniško ime in geslo za dostop do spletne storitve smo dodelili naslednjim institucijam v Sloveniji:

- Fakulteti za informacijske študije v Novem mestu (FIS),
- Institutu "Jožef Stefan" (IJS),
- Inštitutu za matematiko, fiziko in mehaniko (IMMF),
- Univerzi v Mariboru (UM),
- Institutu informacijskih znanosti (IZUM),
- Javni agenciji za raziskovalno dejavnost RS (ARRS),
- SID – Slovenski izvozni in razvojni banki, d. d., Ljubljana,
- Akademski in raziskovalni mreži Slovenije (ARNES).

Primer aplikacije, ki dostopa do spletne storitve, je vrednotenje bibliografskih kazalcev raziskovalne uspešnosti po metodologiji ARRS za skupine raziskovalcev. Za spletno aplikacijo skrbi IZUM. Aplikacija preko spletne storitve pridobi seznam zaposlenih v organizaciji ali seznam članov projektne, programske ali raziskovalne skupine. Ovrednoti se posamezni raziskovalec, na koncu pa se prikažejo zbirni podatki celotne skupine. Na sliki 2 je predstavljen primer dela izpisa za raziskovalni projekt.

Projekt N1-0029

Razvoj in ocena novih ultra-hitrih spektroskopskih detekcijskih metod za karakterizacijo vzbujenih elektronskih stanj in prenosa energije v molekularnih elektronskih napravah

Kategorizacija po metodologiji ARRS - naravoslovje (2011-2016)

Šifra	Ime in priimek	Upoš. št.	A ¹	A ²	A ¹²	IC ¹²	1/5(N ₁₂ /N ₁)	C10	Clas	h- indeks	h- indeks	A ₂₂	A ₃₁	A ₃₂	A ₃₃	A ₁	A ₂	A ₃	A
29437	Dr. De Nino Giovanni	924.40	445.34	763.26	836.11	545	1.00	941	259	15	12	0.90	2.80	0.02	0	0.34	10.00	3.72	17.56
35595	Dr. Ressel Barbara	83.37	12.91	45.29	70.46	160	1.00	266	78	10	7	0	0	0	0.031	3.67	0	3.96	
38315	Šupar Matja	26.90	22.87	22.87	22.87	1	1.00	3	3	1	1	0	0	0	0.013	1.02	0	1.15	
Skupaj		1034.67	481.12	831.42	929.44	690	1.00	1176	259	16	13	0.90	2.80	0.02	0.428	14.69	3.72	22.69	

Slika 2: Del izpisa vrednotenja projektne skupine (Vir: Bibliografija projektne skupine, 2016)

Nekatere aplikacije za svoje delovanje vse podatke potrebujejo pri sebi. Primer take aplikacije je rezultat projekta "Omrežja soavtorstev slovenskih raziskovalcev: teoretična analiza in razvoj uporabniškega vmesnika za vizualizacijo" (http://www.sicris.si/public/jqm/search_basic/slv/2/400/search/prj/L7-4119). Na Institutu "Jožef Stefan" so kot rezultat projekta razvili spletno aplikacijo "Portal slovenske znanosti" (<http://scienceatlas.ijs.si/>). Ta aplikacija omogoča izdelavo podomrežij soavtorstev v slovenski znanosti, ki temeljijo na sodelovanju pri objavah ali raziskovalnih projektih (Klavžar, 2015) in njihovih analizah.

Za potrebe osnovnega iskanja, iskanja po klasifikaciji in naprednega iskanja v bazah E-CRIS smo pripravili javno sejo. V teh primerih klic metode **GetSessionID** ni potreben. Vrednost javne seje je: 1234CRIS12002B01B01A03IZUMBFCIDOSKJHS588Nn44131.

REZULTATI ISKANJA V FORMATIH XML IN JSON

Pri izpisu iskalnih rezultatov v aplikacijah E-CRIS smo z vključitvijo javne seje dodali možnost izpisa v formatih XML in JSON (slika 3).

Slika 3: Povezavi do izpisov zadetkov v formatih XML in JSON (Vir: SICRIS, 2016)

Za izpis v formatu XML se uporablja spletna storitev, za izpis v formatu JSON pa dinamična spletna stran. V obeh primerih je omogočen način dostopa GET (parametri so del spletne povezave). Primer izpisa v formatu XML iz baze SICRIS: <http://webservice.izum.si/ws-cris/CrisService.asmx/Retrieve?sessionID=1234CRIS12002B01B01A03IZUMBFCIDOSKJHS588Nn44131&fields=&country=SI&entity=RSR&methodCall=auto=123 and lang=slv>.

Primer izpisa v formatu JSON iz baze SICRIS: http://www.sicris.si/Common/rest.aspx?sessionID=1234CRIS12002B01B01A03IZUMBFCIDOSKJHS588Nn44131&fields=mstid,rsrid,fname,lname,type,typedescr,abbrev,science,field,subfield,sci_descr,fil_descr,sub_descr&country=SI_JSON&entity=RSR&methodCall=auto=123 and lang=slv.

Za potrebe izpisa iskalnih rezultatov smo poenostavili in razširili uporabo parametra **methodCall**. Iskalni izraz omogoča iskanje po:

- šifri, imenu/nazivu ali klasifikaciji – **auto** (ta parameter lahko tudi izpustimo),
- imenu ali nazivu – **name** (primer: name=Robert),
- ključnih besedah – **keyws** (primer: keyws=matematika),
- šifri – **mstid** (primer: mstid=023),
- primarnem ključu zapisa – **id** (primer: id=100),
- nazivu klasifikacije Frascati (primer: class=1-05-00) ali klasifikacije CERIF (class=B350) – **class**,
- zapisih, spremenjenih od podanega datuma naprej – **datechange** (primer: datechange =2015-08-01),
- vodji projekta/programa/skupine/organizacije ali skrbniku raziskovalne opreme – **head** (primer: head=Robert Blinc),
- kraju sedeža organizacije – **city** (primer: city=Maribor),
- matični številki organizacije – **regnum**,
- seznamu projektov, programov, zaposlenih ali raziskovalnih skupin glede na naziv organizacije ali njeno šifro – **organization** (primer: organization=Univerza v Mariboru),
- seznamu raziskovalcev, organizacij ali raziskovalne opreme, vezanih na ID projekta ali programa – **prid**,
- seznamu raziskovalcev, projektov ali programov, raziskovalnih skupin ali raziskovalne opreme, vezanih

- na ID organizacije – **orgid**,
- seznamu zaposlitev, projektov ali programov, vezanih na ID raziskovalca – **rsrid**,
- seznamu projektov ali programov, vezanih na ID raziskovalne opreme – **equid**,
- seznamu mentorjev glede na ID organizacije – **mentorsbyorgid**,
- seznamu mladih raziskovalcev glede na ID organizacije – **ynginorganization**,
- seznamu mladih raziskovalcev glede na ID mentorja – **ofmentor**.

Možno je tudi naprednejše iskanje, pri katerem sestavimo iskalni niz (primer: name=to and sci=1 and fil=01 and sub=01 and stat=ACT) – **nameadvanced**.

Z dodatnim parametrom **lang=eng** pridobimo seznime v angleškem jeziku. Če parameter izpustimo, so sezname v primarnem jeziku izbrane države.

Primeri vrednosti polja **methodCall**, s katerimi dobimo v aplikaciji SICRIS enak rezultat, so:

- 01234,
- mstid=01234,
- mstid=01234 and lang=slv.

Seznami vsebujejo le osnovni nabor podatkov. V primeru raziskovalca so v format JSON zajeti naslednji podatki: šifra ARRS, ID raziskovalca, ime, priimek, najvišja dosežena izobrazba (če gre za znanstveni magistrerij ali doktorat) in prvo vpisano raziskovalno področje.

Primer:

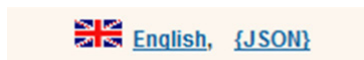
```
[
  {
    "mstid": "06823",
    "rsrid": "5914",
    "fname": "Milan",
    "lname": "Ojsteršek",
    "type": "RSR",
    "typedescr": "Raziskovalec",
    "abbrev": "Dr.",
    "science": "2",
    "field": "07",
    "subfield": "01",
    "sci_descr": "Tehniške vede",
    "fil_descr": "Računalništvo in informatika",
    "sub_descr": "Računalniške strukture, sistemi in mreže
    – programska oprema"
  }
]
```

Primer izpisa raziskovalca v formatu JSON iz baze SICRIS: <http://www.sicris.si/Common/rest.aspx?sessionID=123>

4CRIS12002B01B01A03IZUMBFCIDOSKJHS588Nn44131&fields=mstid,rsrid,fname,lname,type,typedescr,abbrev,science,field,subfield,sci_descr,fil_descr,sub_descr&country=SI_JSON&entity=RSR&methodCall=06823.

POLNA PREDSTAVITEV V FORMATU JSON

V spletnih predstavitev posameznih raziskovalcev, organizacij, raziskovalnih skupin, projektov, programov in raziskovalne opreme je pri ikoni zastave, ki je namenjena zamenjavi jezika, dodana povezava do izpisa vseh javno dostopnih podatkov v formatu JSON (slika 4).

Slika 4: Povezava do podatkov v formatu JSON (Vir: SICRIS, 2016)

V povezavo je v parameter **methodCall** treba vključiti iskanje po unikatnem ključu **id**. Klic vrne en zapis, ki vključuje vse podatke iz spletne predstavitve na osnovni strani in podstraneh. V primeru raziskovalca izpis poleg osnovnega nabora podatkov vključuje še ključne besede, vse podatke o raziskovalni dejavnosti, kontaktne podatke, reprezentativno bibliografijo, podatke o izobrazbi, znanje jezikov, video predstavitve, projekte, programe in mentorstva, v SICRIS-u pa dodatno še podatke o točkovanju, citatih, disertacijah in drugih zaključnih delih.

Primer povezave do izpisa v formatu JSON iz baze SICRIS: http://www.sicris.si/Common/rest.aspx?sessionID=1234CRIS12002B01B01A03IZUMBFCIDOSKJHS588Nn44131&fields=&country=SI_JSON&entity=RSR&methodCall=id=5914.

Za izpis v formatirani obliki lahko uporabimo povezavo: http://jsonviewer.stack.hu/#http://www.sicris.si/Common/rest.aspx?sessionID=1234CRIS12002B01B01A03IZUMBFCIDOSKJHS588Nn44131&fields=&country=SI_JSON&entity=RSR&methodCall=id=5914.

V primeru organizacij, ki imajo veliko zaposlenih, projektov in programov, so predstavitve v formatu JSON lahko zelo obsežne (čez 200 KB): [http://www.sicris.si/Common/rest.aspx?sessionID=1234CRIS12002B01B01A03IZUMBFCIDOSKJHS588Nn44131&fields=&country=SI_JSON&entity=org&methodCall=id=554](http://jsonviewer.stack.hu/#http://www.sicris.si/Common/rest.aspx?sessionID=1234CRIS12002B01B01A03IZUMBFCIDOSKJHS588Nn44131&fields=&country=SI_JSON&entity=org&methodCall=id=554).

Želimo si, da bi dostop do podatkov v formatu JSON uporabljalo čim več različnih aplikacij, vendar ne tako, da se naredi kopija baze. Za ta namen so v IZUM-u vzpostavljene servisne službe, ki na zahtevo podatke pripravijo, po potrebi statistično obdelajo in posredujejo uporabnikom. Mišljeno je, da se obstoječe predstavitve obogatijo s podatki iz sistemov E-CRIS. Kot hipotetični primer uporabe bi lahko navedli obogatitev predstavitve Univerze v Mariboru s

seznamom njenih aktivnih projektov [http://www.sicris.si/Common/rest.aspx?sessionID=1234CRIS12002B01B01A03IZUMBFCIDOSKJHS588Nn44131&fields=mstid_prg,mstid_science,mstid_contr,title,prjid,startdate,enddate,lname,fname,rsr_mstid&country=SI_JSON&entity=PRJ_ACTIVE&methodCall=organization=Univerza v Mariboru](http://jsonviewer.stack.hu/#http://www.sicris.si/Common/rest.aspx?sessionID=1234CRIS12002B01B01A03IZUMBFCIDOSKJHS588Nn44131&fields=mstid_prg,mstid_science,mstid_contr,title,prjid,startdate,enddate,lname,fname,rsr_mstid&country=SI_JSON&entity=PRJ_ACTIVE&methodCall=organization=Univerza%20v%20Mariboru)

in programov

[http://jsonviewer.stack.hu/#http://www.sicris.si/Common/rest.aspx?sessionID=1234CRIS12002B01B01A03IZUMBFCIDOSKJHS588Nn44131&fields=mstid_prg,mstid_science,mstid_contr,title,prjid,startdate,enddate,lname,fname,rsr_mstid&country=SI_JSON&entity=PRG_ACTIVE&methodCall=organization=Univerza v Mariboru](http://jsonviewer.stack.hu/#http://www.sicris.si/Common/rest.aspx?sessionID=1234CRIS12002B01B01A03IZUMBFCIDOSKJHS588Nn44131&fields=mstid_prg,mstid_science,mstid_contr,title,prjid,startdate,enddate,lname,fname,rsr_mstid&country=SI_JSON&entity=PRG_ACTIVE&methodCall=organization=Univerza%20v%20Mariboru).

V primeru aplikacij, ki za svoje delovanje uporabljajo kopije baze (<http://scimet.izum.si/>, <http://scienceatlas.ijs.si/>), bi želeli, da v čim večji meri dostopajo do podatkov preko klicev JSON. Tudi kadar je kopiranje podatkov v bazo nujno, bi priporočili iskanje in prenos le spremenjenih podatkov z uporabo parametra **datechange**. S spodnjo povezavo npr. dobimo seznam šifer raziskovalcev, ki predstavljajo nove zapise ali pa se je pri njih spremenil kak podatek od podanega datuma naprej:

http://www.sicris.si/Common/rest.aspx?sessionID=1234CRIS12002B01B01A03IZUMBFCIDOSKJHS588Nn44131&fields=mstid,rsrid&country=SI_JSON&entity=RSR&methodCall=datechange=2016-08-24.

Na sliki 5 je primer seznama šifer raziskovalcev, posredovanih ob prenosu podatkov iz baze pri ARRS v bazo SICRIS. Zapise s šiframi med 39008 in 39011 je na novo kreiral ARRS, zapis s šifro 40365 je bil dodan neposredno v SICRIS, druge zapise v bazi so spremenili pri ARRS.

```
[{"mstid":"35376"}, {"mstid":"14134"}, {"mstid":"19062"}, {"mstid":"33624"}, {"mstid":"32002"}, {"mstid":"39011"}, {"mstid":"10440"}, {"mstid":"37274"}, {"mstid":"39010"}, {"mstid":"39009"}, {"mstid":"34347"}, {"mstid":"15790"}, {"mstid":"32874"}, {"mstid":"18054"}, {"mstid":"32526"}, {"mstid":"39008"}, {"mstid":"15900"}, {"mstid":"29632"}]
```

Slika 5: Seznam šifer raziskovalcev (Vir: SICRIS, 2016)

ZAKLJUČEK

V spletni uporabniški vmesnik E-CRIS, V3, smo dodali izpis iskalnih rezultatov v formatu JSON. Hkrati smo v spletne predstavitve raziskovalcev, organizacij, skupin, projektov, programov in raziskovalne opreme dodali izpis vseh javno dostopnih podatkov v formatu JSON. Na ta način je omogočen standardiziran dostop do podatkov v formatu, prilagojenem komunikaciji med računalniki, kar sisteme E-CRIS še dodatno utrjuje kot centralno točko za pridobivanje podatkov o raziskovalni dejavnosti v mreži COBISS.Net.

Reference

- Bibliografija projektne skupine*, 2016. [online] Dostopno na: http://www.sicris.si/search/prj_biblio.aspx?lang=slv&id=9621 [19. 9. 2016].
- IZUM, 2016. *CrisData*. [online] Dostopno na: <http://webservice.izum.si/ws-cris/CrisService.aspx?op=Retrieve> [12. 9. 2016].
- Klavžar, S., 2015. *Omrežja soavtorstev slovenskih raziskovalcev: teoretična analiza in razvoj uporabniškega vmesnika za vizualizacijo*. [online] Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-RGK-M5AIB> [12. 9. 2016].
- SICRIS, 2016. [online] Dostopno na: <http://www.sicris.si/public/jqm/cris.aspx?lang=slv&opdescr=home&opt=1> [19. 9. 2016].

ONLINE LEARNING IN THE COBISS.SI COMMUNITY

SPLETNO UČENJE V SKUPNOSTI COBISS.SI

Translation from Slovenian into English: Petra Bridges

Aleksandra Rubelj
Janita Tacer Slana
Pero Šobot

Institut informacijskih znanosti,
Maribor

Kontaktni naslov:
aleksandra.rubelj@izum.si
janita.tacer@izum.si
pero.sobot@izum.si

Abstract

As part of its mission in the Slovenian librarianship sphere, IZUM puts great emphasis on education and training. Today's way of life is very information- and technology-oriented, and e-learning with its online access to contents can additionally improve information literacy and also the quality of lifelong learning as a basic human right. Both IZUM and libraries provide their users with access to various information services. For the use of these services, IZUM has been offering free online courses for librarians, lecturers, researchers, students, high-school students, library users and employees of various institutions as part of its regular training programme. The paper discusses online learning at IZUM, the structure and content of online courses, the tools used for online learning and the advantages of this way of learning, and also presents an analysis of online courses held from the introduction of online learning at IZUM in 2005 to the end of 2015.

Keywords

lifelong learning, information literacy, e-training, e-education, online learning, information technologies, information systems and services, COBISS.SI, IZUM, libraries

Izvleček

IZUM v svojem poslanstvu v slovenskem knjižničnem prostoru pripisuje izobraževanju velik pomen. V današnjem informacijsko tehnološkem načinu življenja e-izobraževanje s svojimi spletnimi dostopi do vsebin še dodatno izboljšuje in izpopolnjuje informacijsko pismenost in s tem bistveno prispeva k dvigu kvalitete vseživljenjskega učenja kot temeljne človekove pravice. IZUM in knjižnice ponujajo svojim uporabnikom dostop do različnih informacijskih servisov. Zato IZUM za uporabo le-teh v okviru svojega programa izobraževanja že vrsto let izvaja tudi brezplačne spletne tečaje za knjižničarje, profesorje, raziskovalce, študente, dijake, uporabnike knjižnic in zaposlene v različnih institucijah. V članku so predstavljeni spletno učenje v IZUM-u, struktura in vsebina spletnih tečajev, uporabljeno orodje za spletno učenje, prednosti takšnega načina učenja in analiza izvedenih spletnih tečajev v obdobju od začetka vpeljave spletnega učenja v IZUM-u leta 2005 do konca leta 2015.

Ključne besede

vseživljenjsko učenje, informacijska pismenost, e-izobraževanje, spletno učenje, informacijska tehnologija, informacijski sistemi in servisi, COBISS.SI, IZUM, knjižnice

1. INTRODUCTION

With the development of the Internet and information and communication technologies (ICT), online learning makes information literacy easier to achieve and more adapted to individual needs and is already becoming an all-purpose mechanism for individual training. This particularly

applies to universities, research and academia. In these areas, libraries play a key role (Rahanu, et. al., 2015), as they provide access to various information resources and services. Librarians have very specific skills for accessing various information resources, creating search queries and developing search requests for searching academic papers, organising, sharing and evaluating search results, taking

Članek je objavljen z dovoljenjem izdajatelja; prvič je bil objavljen v okviru Mednarodne naučne konferencije bibliotekara Juni na Uni (2016, Bihać) v publikaciji *Zbornik radova međunarodne naučne konferencije "Informacijska pismenost na Zapadnom Balkanu": Informacijska pismenost u digitalnom svijetu: 8.-11. juni 2016. godine = Proceedings International Scientific Conference "Western Balkan Information Literacy": Information Literacy in the Digital World: 8-11 June 2016.*

into account copyright and recognising and respecting the importance of citations, bibliometry, data protection, etc. This is why libraries should focus on information literacy by enabling, organising and carrying out online learning for their users. Only a few libraries decide to organise this form of training in Slovenia for various reasons.

At IZUM, training and learning is of great importance. Due to IZUM's role as an information service for Slovenian research, culture and education (COBISS.SI: Kooperativni online bibliografski sistem in servisi, 1997-2016; SICRIS, s. a.), we carry out very specific training activities, mostly for the use of COBISS software for librarians. We understand the impact of e-training on one's personal growth and student and researcher success as well as the success of other COBISS users and are also the provider, organiser and coordinator of access to foreign databases and services (based on consortia agreements). Because of this, in 2005, IZUM took over the important role in this with our online courses that we will continue to perform and update in the future. By doing so, we work towards information literacy and also act as a bibliographic service to a wider population in Slovenia. We have been organising and holding online courses for information services and COBISS/OPAC for several years. The online courses are free of charge and intended for all users.

2. ONLINE LEARNING AT IZUM

The beginnings of online learning at IZUM go back to 2005, when two different online courses for the use of COBISS and other services were offered to our users for the first time: *COBISS/OPAC Online publicly accessible catalogues* (thereinafter: COBISS/OPAC) and *Use of full-text databases* (thereinafter: FTB). Through the second one, the users got acquainted with the contents and use of full-text services, such as ProQuest, OCLC FirstSearch ECO, EBSCOhost (EIFL Direct) and Science Direct. In January 2006, we also started carrying out the online course *Use of Web of Science service* (thereinafter: WoS) (databases with citation indexes). Throughout time, based on the changes in the services themselves, consortia agreements with providers, and also user needs, these online courses were transformed and upgraded; some were cancelled, new courses were designed. In September 2012, we started carrying out the new online course *Use of ProQuest databases* (thereinafter: ProQuest), while in January 2013, we offered another online course to our users: *Use of EBSCOhost service databases (EIFL Direct)* (thereinafter: EBSCO). The abovementioned new courses replaced the original FTB course, which was cancelled in January 2013. In January 2015, our users also got access to another course, *Use of Scopus* (thereinafter: Scopus). In the beginning of 2016, due to lack of finances we were forced to cancel the agreement for the access to the multi-disciplinary database ProQuest Central and,

consequently, also stopped carrying out the online course for the use of the ProQuest service.

The free online courses, organised and carried out by IZUM, are intended for and accessible to a wide range of users: librarians, lecturers, researchers, students, high-school students, employees of various institutions and everybody else who would like to learn how to use the COBISS/OPAC services and other foreign information services. The online courses are very practical; the course participants get to know the basic terminology, learn how to use the databases, are introduced to the search forms and learn how to form search queries and various other useful contents.

For the duration of the course, each course is available 24 hours/day (accessible anytime and from any location) so the course participants can tailor the learning process to their needs and divide their work into manageable portions so that they can complete the course any time throughout the duration of the course. The course instructor monitors and guides the learning, helps the course participants during the learning process and answers their questions. To receive a certificate on course attendance, the final test must be completed with a score of at least 50% of points.

2.1. Online learning tool

Initially, the online courses were created and carried out using the WebCT (*Web Course Tools*) commercial learning environment. Later we switched to the *Moodle* e-learning system in 2009. Moodle stands for *Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment*. The tool is a free-of-charge, open source learning environment and one of the most frequently used systems for e-learning management and support to other forms of work cooperation worldwide.

Moodle enables the organisers of e-training to build e-learning contents, monitor the course participants' activities, manage e-learning contents and evaluate carried out online courses, but also includes a wide range of additional e-learning tools (e.g. calendar, forums, etc.). It also provides various communication tools (forums, chat, messaging) that are available to the course participants for the exchange of information, discussion with other participants of the online learning process and getting to know each other and work together.

2.2. Online course structure and contents

Each online course is divided into individual sections or learning units in terms of content. The course structure is based on the concept of modularity, which means that the individual learning units of the course can be used independently and individually based on the course participant's individual needs, existing knowledge and requirements. Each online course is structured by chapters

and subchapters; in addition to text, many media and visual elements are added, such as pictures, recordings, diagrams and tables. Each course contains many practical exercises and examples, quizzes to check one's knowledge as you go along and for studying, links to other similar contents and additional explanations available online, etc. (Figures 1 and 2).

Figure 1: COBISS/OPAC online course in the Moodle web environment (Source: IZUM, 2013)

Figure 2: Example of COBISS/OPAC online course contents (Source: IZUM, 2013)

The advantages of our online courses are:

- modular concept and good overview of contents,
- easy-to-understand explanations with graphic displays,
- quizzes for studying and checking newly acquired knowledge as you go along,
- interesting examples, equipped with visual displays or videos,
- adaptability to individual needs; while the course takes place, it is available 24 hours/day,
- course book with entire content and exercises in pdf-format; each course participant can print it out or save it to their computer or another device,
- final exam,
- course instructor monitors and guides the learning process, helps course participants and answers all their questions,
- several communication options for communication

- among course participants or with the course instructor,
- availability to all interested users,
- free-of-charge participation, etc.

2.3. Some indicators of online course use

In the entire time period (2005–2015) while the online courses were carried out, we recorded a large number of participants with a varied educational background. At the same time, participants also come from different age groups. Below you will find diagrams for different online courses that display the number of participants by months in the abovementioned time period, by number of acquired attendance certificates and activity and structure of participants as well as gender.

The *COBISS/OPAC* online course has been carried out without any interruptions from the launch of online courses; until the end of 2015, 932 participants took part, 533 successfully completed the course and acquired an attendance certificate (Figure 3). Most participants attended the *COBISS/OPAC* online course in spring, in March, followed by April in May. The least attendance was recorded in the summer months when the course is held only once a month. During the rest of the year, two courses per month are organised (Figure 4).

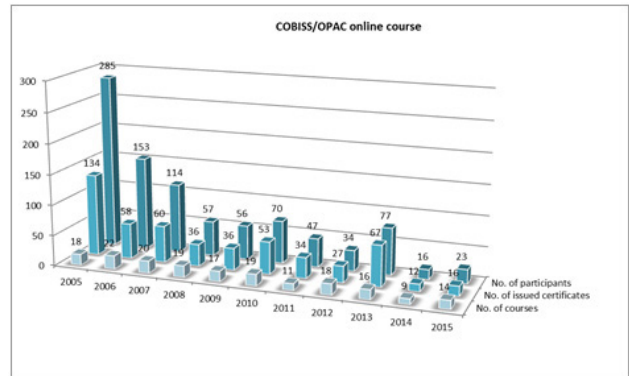

Figure 3: COBISS/OPAC online course between 2005 and 2015

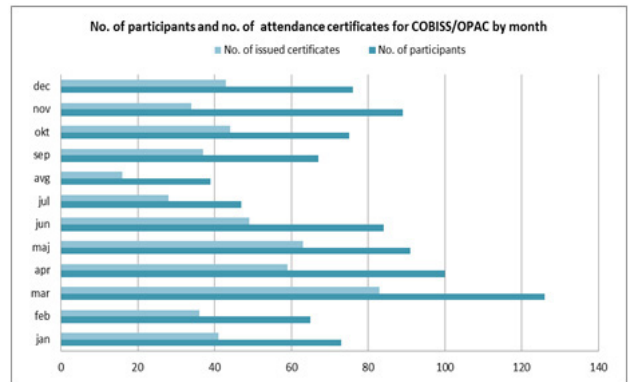

Figure 4: Number of COBISS/OPAC online course participants and issued attendance certificates by month between 2005 and 2015

With regards to participation structure by gender, the majority of online course participants are female, 75% on average (Figure 5). The largest percentage of female participants was recorded in 2013, when 90% of all online course participants were female, while in 2006 the percentage of female course participants was lowest with only 69% female participants.

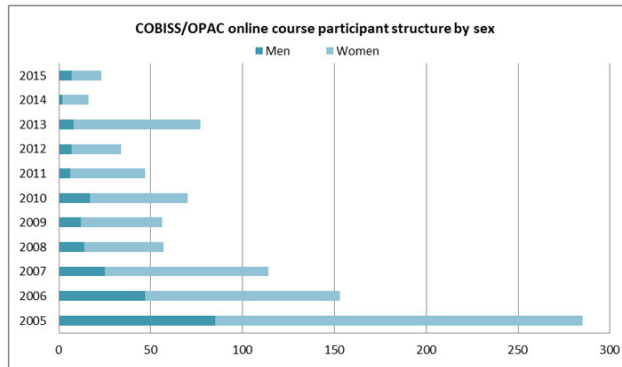

Figure 5: Structure of COBISS/OPAC online course participants by gender between 2005 and 2015

Between 2005 and the course cancellation in 2012, the *FTB* online course was attended by 564 participants. The ratio between the number of participants and the number of issued attendance certificates is 2:1 or a little less than 50% of issued attendance certificates, which is the lowest out of all online courses (Figure 6). The reason is that some course participants only visited the course but did not complete the final exam, which is the precondition for issuing the attendance certificate for online courses. The participants of the *FTB* online course attended the course most frequently in November, as many as 105 out of 564 in total, followed by February, April and September (Figure 7).

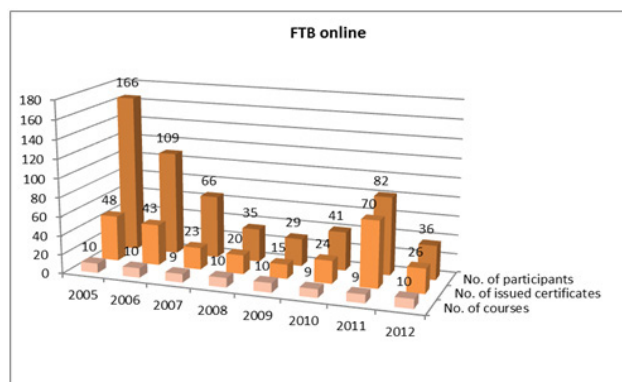

Figure 6: *FTB* online course between 2005 and 2012

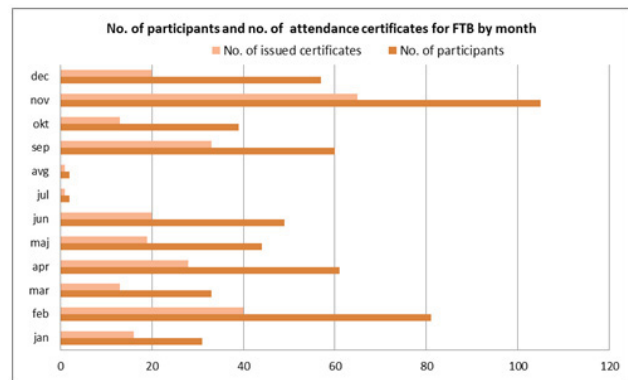

Figure 7: Number of *FTB* online course participants and issued attendance certificates by month between 2005 and 2012

Among all participants of the *FTB* online course there were 74% women and only 26% men. Throughout the years this structure did not change much, with the exception of 2011 when 88% of all course participants were women (Figure 8).

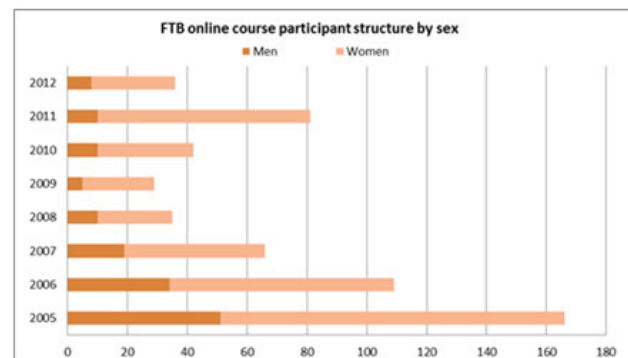

Figure 8: Structure of *FTB* online course participants by gender between 2005 and 2012

We started carrying out the *WoS* online course in 2006. In the first year, an average of 9 participants attended the course each time. This was followed by a decline in attendance until 2011 when it was on the up again. In 2012 there was another decline, followed by 2013 with the largest number of participants (Figure 9). Until the end of 2015, a total of 89 *WoS* online courses were carried out, with the largest attendance recorded in March, November and September (Figure 10); the course is not carried out in July and August.

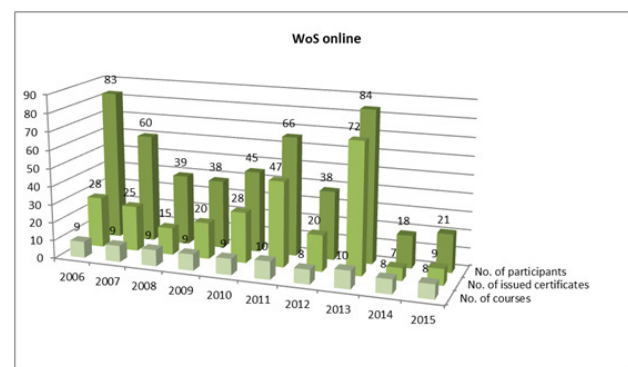

Figure 9: *WoS* online course between 2006 and 2015

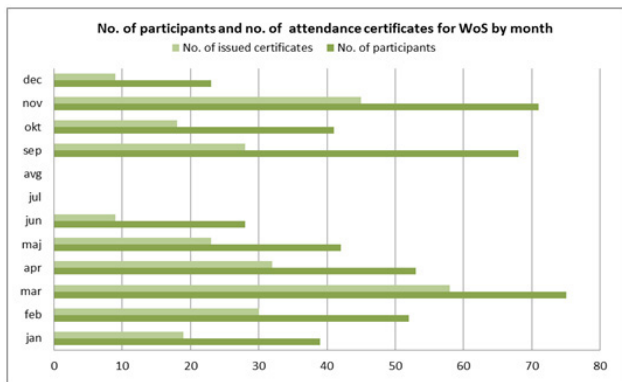

Figure 10: Number of WoS online course participants and issued attendance certificates by month between 2006 and 2015

With regards to the *WoS* online course participant structure by gender, 80% of participants of this course are women. The percentage of women was even higher in 2014, and in 2011, went up to 94% (Figure 11).

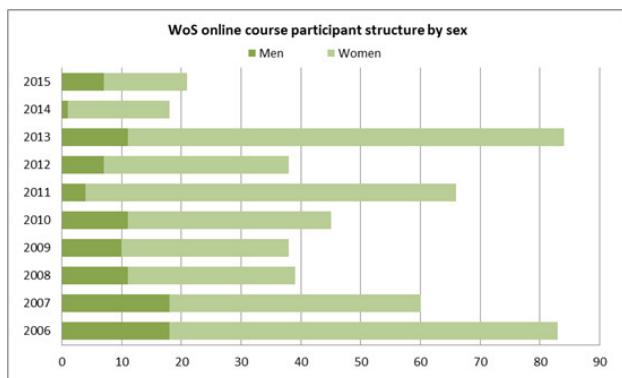

Figure 11: Structure of WoS online course participants by gender between 2006 and 2015

Until recently, the *EBSCO* online course was the newest one as we started to carry it out in 2013. Just like for all previously described online courses, in the first year of carrying out the *EBSCO* online course, the attendance was at its highest, which was followed by a decline and a new rise last year (Figure 12). In the three years of conducting the course, most participants attended it in March, April and May. The smallest attendance was recorded in February and at the end of the year, i.e. in November and December (Figure 13). During the summer, i.e. in July and August, the course is not carried out.

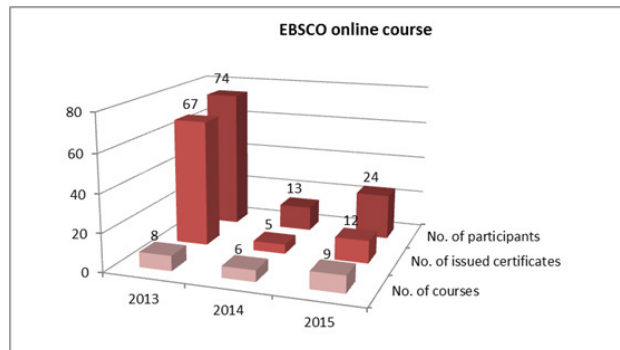

Figure 12: EBSCO online course between 2013 and 2015

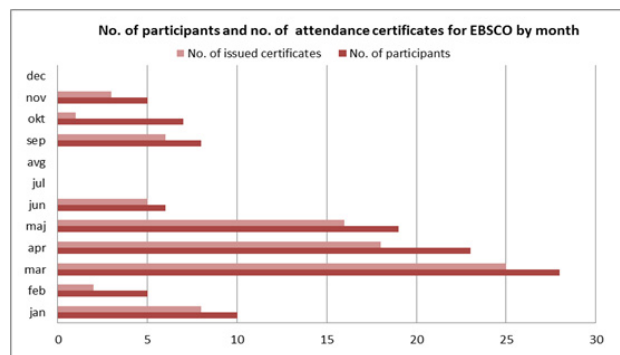

Figure 13: Number of EBSCO online course participants and issued attendance certificates by month between 2013 and 2015

With regards to the total number of *EBSCO* online course participants, 81% were women and only 19% men. It is interesting that the participant structure changes throughout the years and a total of 38% male participants of this course were observed last year (Figure 14).

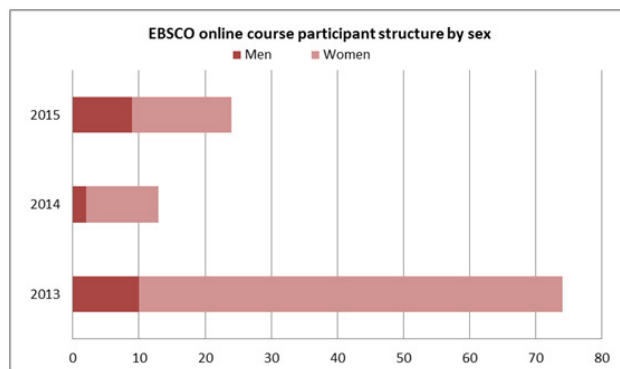

Figure 14: Structure of EBSCO online course participants by gender between 2013 and 2015

We began to carry out the *ProQuest* online course in September 2012. The number of participants per course remains more or less the same every year. A larger number of participants was recorded in 2013 when the most *ProQuest* online courses were carried out. In 2013, a little over 8 participants per course were recorded (Figure 15). In the time period when the *ProQuest* course was carried out, the month with the highest attendance was May, followed by March and December (Figure 16). This online course is not organised in July and August.

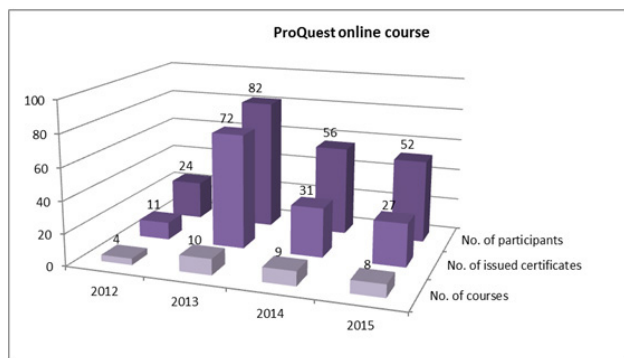

Figure 15: ProQuest online course between 2012 and 2015

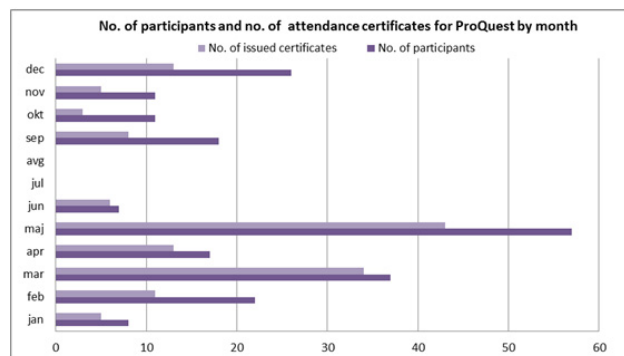

Figure 16: Number of ProQuest online course participants and issued attendance certificates by month between 2012 and 2015

By gender, the participant structure does not differ from the average of other online courses. The highest percentage of male participants attended the course in 2012 (29%), followed by 2014 (25%) and 2015 (27%), whereas the highest female attendance was recorded in 2013 with 85% (Figure 17).

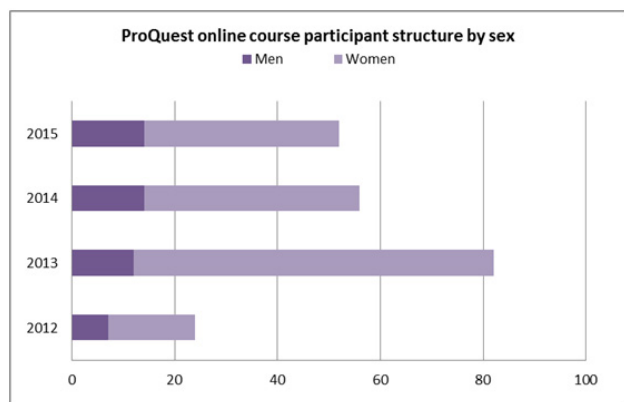
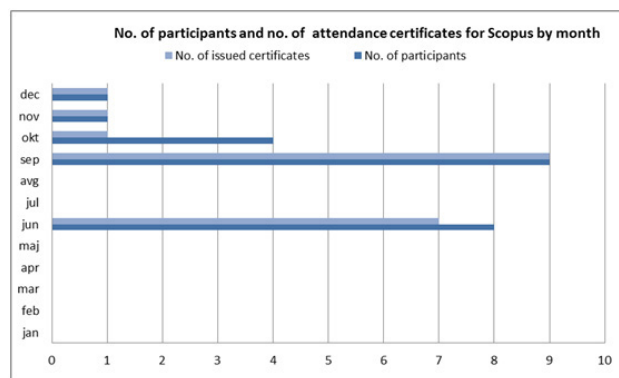
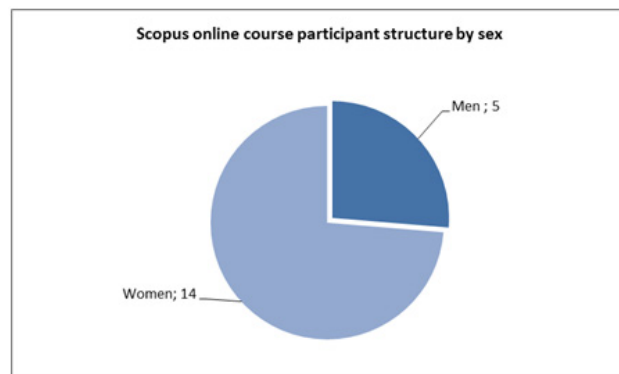

Figure 17: Structure of ProQuest online course participants by gender between 2012 and 2015

The *Scopus* online course was launched in June 2015. The most course participants attended in the first available dates, which was followed by a decline in attendance (Figure 18). In 2015, 74% of the *Scopus* online course participants were women and only 26% men (Figure 19).

Figure 18: Number of *Scopus* online course participants and issued attendance certificates by month in 2015Figure 19: *Scopus* online course participant structure by gender in 2015

Between 2005 and 2015, 408 online courses were held with a total of 2336 participants. 1913 participants were active and 1317 attendance certificates were issued per online course. The *COBISS/OPAC* online course was held the most times and had the largest attendance.

The details about the number of courses held, number of participants, number of active participants and number of issued attendance certificates are shown in Figure 20. With regards to the number of participants per course, the *FTB* and *ProQuest* courses are in the lead with an average attendance of 7 participants for each course held. This is followed by the *WoS* and *COBISS/OPAC* courses with an average of just over 5 participants per course held, and *EBSCO* and *Scopus* with an average of 4.7 participants per course. The most attendance certificates on average are issued for the *ProQuest* online course with 4.6 per course, followed by *Scopus* and *EBSCO* with 3.8 and 3.7 participants respectively, and *COBISS/OPAC* and *WoS* with an average of 3 participants per course.

Out of all online course participants, 82% were active and 56% received an attendance certificate.

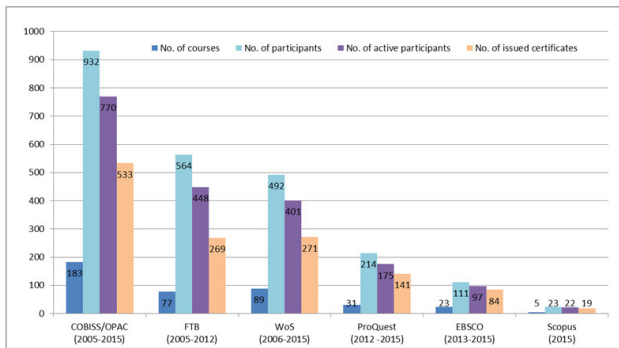

Figure 20: Online course attendance by years

With regard to gender, the participant structure is similar in the individual online course. All online courses were attended by 76% of women and 24% of men (Figure 21).

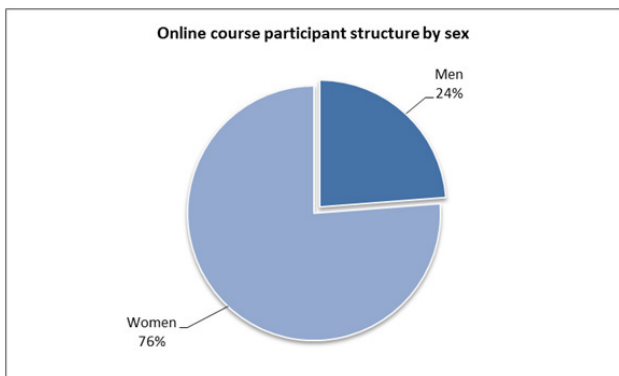

Figure 21: Participant structure by gender between 2005 and 2015

The educational background of the online course participants is very different; participants with a university degree prevail, followed by participants with a high school diploma and participants with a professional higher education degree. We can deduce that this result reflects the greater interest and applicability for online courses for the use of foreign databases and services in students, researchers, university staff, etc. who require these skills for their work and further education.

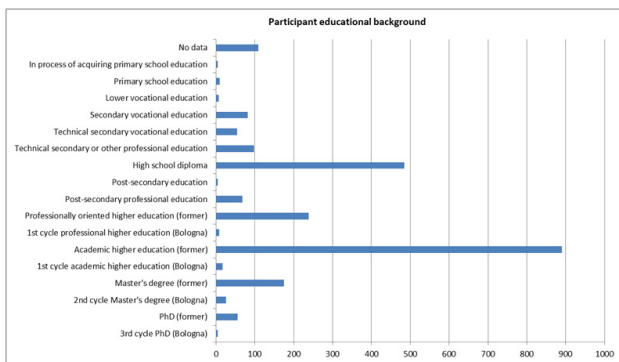

Figure 22: Educational background of online course participants between 2005 and 2015

Most online course participants are employed (42%) or students (22%), while a large percentage of participants (26%) did not provide this information (Figure 23).

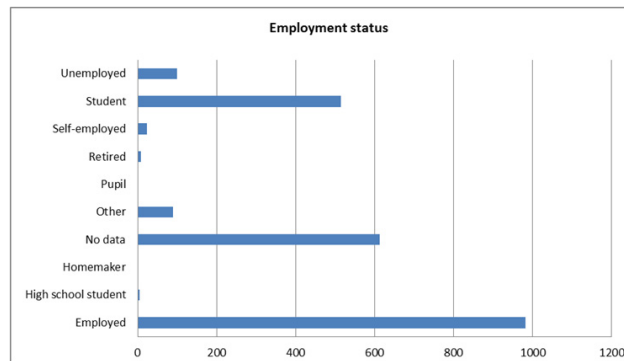

Figure 23: Course participant employment status

3. CONCLUSION

The modern learning society requires individuals that will permanently learn, improve and train in all areas of life. Only by doing so will they be able to stay up-to-date with quickly evolving technologies and achieve information literacy at a degree, required for successful and high quality performance in education, work organisations or everyday private life. IZUM as a bibliographic and information service for Slovenian science, culture and education offers online training for a wide population as part of their offer of training programmes, in addition to COBISS software courses. Within an 11-year time period, 408 online courses were carried out with over 2300 participants from different age groups and with different educational backgrounds. It is interesting to observe that three quarters of all participants were women. Out of everyone who signed up for our online courses, 82% actively participated; attendance certificates were issued to over half of the participants (56%). Through the online courses that we create and organise we strive to reach the goals of lifelong and multidimensional learning, to promote and improve information literacy of a wide range of individuals, and, at the same time, actively take part in the promotion of lifelong learning. For the fifth time in a row, IZUM actively participates in the Slovenian project *Teden vseživljenjskega učenja* (Lifelong Learning Week) – TVU 2016 with its range of online course.

Literature

COBISS.SI: Kooperativni online bibliografski sistem in servisi, 1997–2016. [online] Available at: <http://www.cobiss.si/> [13. 5. 2016].

IZUM, 2013. *Spletno učenje: COBISS/OPAC Online javno dostopni katalogi*. [online course] Available at: <http://etecaji.izum.si/> (Access with username and password) [12. 5. 2016].

Rahanu, H., Georgiadou, E., Khan, N., Colson, R. Hill, V. and Adam, E., 2015. The Development of Student Learning and Information Literacy: Case Study. In: Knežević, R. i Findrik, N. eds. *Zbornik radova XII Međunarodne naučne konferencije "Informacijska pismenost na zapadnom Balkanu," Juni na Uni, 18–20. juni 2015 godine*. Bihać: Kantonalna i univerzitetska biblioteka Bihać. pp. 25–35.

SICRIS, s. a. [online] Available at: <http://www.sicris.si/> [13. 5. 2016].

članek

COBIB.SI: PRIRAST BIBLIOGRAFSKIH ZAPISOV V LETU 2015

COBIB.SI: INCREMENT OF BIBLIOGRAPHIC RECORDS IN 2015

Ema DornikInstitut informacijskih znanosti,
MariborKontaktni naslov:
ema.dornik@izum.si**Izvleček**

Članek prikazuje prirast bibliografskih zapisov v COBIB.SI v letu 2015. Analizirani so podatki o prirastu po mesecih in dnevih. November, oktober in januar so vodilni meseci s 27,88-odstotnim deležem letnega prirasta, v vsakem od teh mesecev je bilo nekaj več kot 9 % letnega prirasta. V letu 2015 je bilo največ bibliografskih zapisov kreiranih v torek in sredo. Po podatkih na dan 31. 12. 2015 je bilo leta 2015 v COBIB.SI kreiranih 173.462 novih bibliografskih zapisov. Zajeti so tudi podatki o prehodu iz COBISS2/Katalogizacije na COBISS3/Katalogizacijo. Večina (94,85 % ali n = 608) katalogizatorjev je med leti 2012 in 2015 pridobila dovoljenje A za kreiranje monografskih publikacij. Druga dovoljenja za vzajemno katalogizacijo so si pridobili glede na pooblastila, ki so jih imeli že v COBISS2, in potrebe, ki jih imajo pri vsakdanjem delu. Z letom 2015 se je zaključilo izobraževanje za prehod na COBISS3/Katalogizacijo, s 30. 6. 2016 pa se je COBISS2/Katalogizacija opustila.

Ključne besede

bibliografske baze podatkov, COBIB.SI, katalogizacija, letni prirast

Abstract

The article shows the annual increment of bibliographic records in COBIB.SI in 2015. The data on the increment by months and by days was analysed. With a total increment of 27.88%, November, October and January were the leading months, the increment was a little over 9% in each of these months. In 2015 the largest number of bibliographic records was created on Tuesdays and Wednesdays. According to the data as of 31 December 2015, 173,462 new bibliographic records were created in COBIB.SI in 2015. The data related to the migration from COBISS2/Cataloguing to COBISS3/Cataloguing is also presented. Between 2012 and 2015 the majority of cataloguers (94.85% or n = 608) obtained cataloguing permit A for creating records for monographs. They obtained other licences based on the privileges they had already had in COBISS2 and on the requirements of their daily work. In 2015 training for the migration to COBISS3/Cataloguing ended and COBISS2/Cataloguing ceased to be used on 30 June 2016.

Keywords

bibliographic databases, COBIB.SI, cataloguing, annual increment

UVOD

V sistemu COBISS (kooperativni online bibliografski sistem in servisi) kot organizacijskem modelu povezovanja knjižnic je konec leta 2015 sodelovalo preko 780 knjižnic. V COBISS.SI je bilo vključenih 445 knjižnic: Narodna in univerzitetna knjižnica, 81 univerzitetnih in visokošolskih, 130 specialnih, 61 splošnih ter 172 šolskih knjižnic (IZUM, 2016a). Gre za nacionalni knjižnični informacijski sistem z vzajemno katalogizacijo, vzajemno bibliografsko-kataložno bazo podatkov COBIB in lokalnimi bazami podatkov sodelujočih knjižnic, bazo podatkov o knjižnicah COLIB, normativno bazo podatkov CONOR ter s številnimi drugimi

funkcijami (Organizacijski model sistema COBISS, 2014). V vzajemnih in lokalnih bazah podatkov v sistemu COBISS.Net in tudi v slovenskem sistemu COBIB.SI so preseženi nekateri napovedani kvantitativni mejniki: v lokalnih bazah podatkov COBISS.Net je bil kreiran 22-milijonti zapis, v lokalnih bazah COBIB.SI 13-milijonti zapis, v vzajemnih bazah podatkov COBISS.Net pa 10-milijonti zapis (IZUM, 2016a).

Vzajemna katalogizacija

Racionalna delitev dela in prihranek pri zahtevnem postopku obdelave knjižničnega gradiva in vodenju katalogov sta pomembni prednosti vzajemne katalogizacije. Za eno

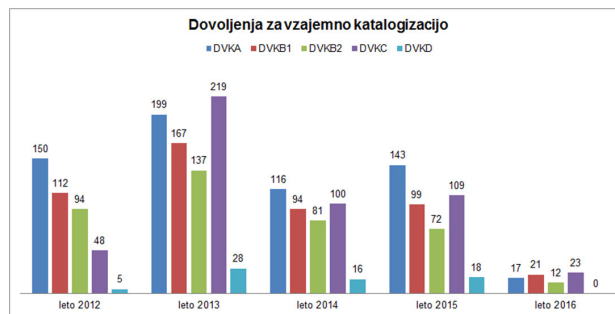
gradivo/enoto zadošča le ena obdelava, zapis pa je nato dostopen vsem udeležencem v sistemu in v mreži COBISS.Net. Za vzajemno katalogizacijo je značilna tesna povezava lokalnih baz podatkov posameznih knjižnic z vzajemno bazo podatkov. Baze podatkov vsebujejo bibliografske zapise za različne vrste gradiva (monografske publikacije, serijske publikacije, integrirne vire, članke in druge sestavne dele), za potrebe vodenja osebnih bibliografij avtorjev pa tudi zapise za izvedena dela (Platforma COBISS, 2016). V letu 2015 (stanje na dan 31. 12.) je bil programski segment COBISS/Katalogizacija nameščen v 274 knjižnicah v Sloveniji.

Po podatkih Centralnega registra uporabnikov COBISS.SI (z dne 31. 3. 2016) imamo v Sloveniji 627 imetnikov licence/dovoljenj(a), ki imajo v eni ali več knjižnicah uporabniško ime in geslo s pooblastili za kreiranje zapisov v postopku vzajemne katalogizacije (podatki se nanašajo na segment katalogizacije v COBISS2 in COBISS3). Za ažurnost podatkov skrbijo lokalni administratorji vsake knjižnice oz. ustanove, ki je vključena v sistem. Med temi 627 katalogizatorji jih je v zadnjem triletnem obdobju 539 kreiralo 100 zapisov ali več, 79 katalogizatorjev pa je kreiralo od 1 do 99 zapisov. Podatki na dan 31. 3. 2016 kažejo, da imamo v Sloveniji 635 imetnikov dovoljenja A za vzajemno katalogizacijo v COBISS3, vendar pa vsi nimajo aktivnega uporabniškega imena v eni izmed slovenskih knjižnic (Dovoljenja za vzajemno katalogizacijo, 2016).

COBISS3/Katalogizacija

Od leta 2012 poteka postopek prehoda knjižnic s COBISS2/Katalogizacije na COBISS3/Katalogizacijo (Prehod na COBISS3/Katalogizacijo, 2012). Katalogizatorji so za prehod opravili obvezno dvodnevno izobraževanje oz. tečaj *Prehod na COBISS3/Katalogizacijo*, ki so ga opravili do konca leta 2015. V letih od 2012 do 2015 je bilo organiziranih 42 tečajev, in sicer v Mariboru, Ljubljani in Kopru.

Postopek prehoda na COBISS3/Katalogizacijo je zahteval pridobitev dovoljenja za vzajemno katalogizacijo (DVK), ki vključuje kreiranje in redigiranje bibliografskih zapisov v bazi COBIB.SI. Največ dovoljenj so katalogizatorji pridobili v letu 2013 (slika 1), kar lahko pripišemo organiziranemu pristopu k prehodu, ki so ga zavzeli katalogizatorji, zaposleni na Univerzi v Ljubljani in Univerzi v Mariboru. Za katalogizatorje Univerze v Ljubljani je bilo v prvem polletju leta 2013 organiziranih šest terminov, za katalogizatorje Univerze v Mariboru pa trije termini izobraževanj. Skupno je bilo v letu 2013 izvedenih 14 terminov izobraževanj.

Slika 1: Število pridobljenih dovoljenj za vzajemno katalogizacijo, 2012–2016 (vključena nova dovoljenja in dovoljenja, pridobljena s preходом, stanje na dan 1. 4. 2016)

Ločimo pet različnih DVK:

dovoljenje A – pooblastilo za vzajemno katalogizacijo monografskih publikacij ter za kreiranje zbirnih zapisov in zapisov za izvedena dela;

dovoljenje B1 – pooblastilo za vzajemno katalogizacijo sestavnih delov;

dovoljenje B2 – pooblastilo za vzajemno katalogizacijo kontinuiranih virov;

dovoljenje C – pooblastilo za vzajemno katalogizacijo neknjižnega gradiva;

dovoljenje D – pooblastilo za vzajemno katalogizacijo antikvarnega gradiva.

Na dan 1. 4. 2016 smo imeli v Sloveniji pridobljenih 2.154 dovoljenj za vzajemno katalogizacijo v COBISS3 (tabela 1).

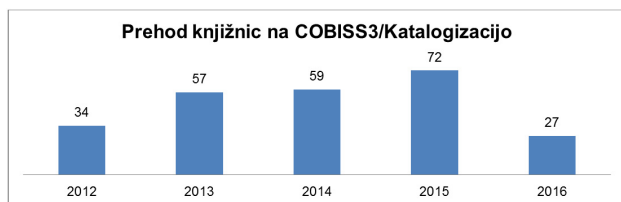
Tabela 1: Dovoljenja za vzajemno katalogizacijo (vključena nova dovoljenja in dovoljenja, pridobljena s preходом, stanje na dan 1. 4. 2016)

COBISS3/Katalogizacija	Število dovoljenj
dovoljenje A za COBISS3/Katalogizacijo	635
dovoljenje B1 za COBISS3/Katalogizacijo	501
dovoljenje B2 + SER za COBISS3/Katalogizacijo	403
dovoljenje C za COBISS3/Katalogizacijo	501
dovoljenje D za COBISS3/Katalogizacijo	114

Vir: Dovoljenja za vzajemno katalogizacijo (2016)

V Sloveniji segment COBISS/Katalogizacija uporablja 277 knjižnic, od tega jih ima 25 (9 %) še nameščen segment COBISS2/Katalogizacija, ki se ga je dokončno opustilo 30. 6. 2016. Težko je razumeti vztrajanje knjižnic pri starem segmentu, čeprav izpolnjujejo pogoje za tehnološki prehod.

Na sliki 2 je prikazano število knjižnic, ki so v letih od 2012 do 2016 prešle na COBISS3/Katalogizacijo (podatki na dan 1. 4. 2016).

Slika 2: Število prehodov knjižnic na COBISS3/Katalogizacijo (za leto 2016 podatki z dne 1. 4. 2016)

Skladno s prehodi knjižnic se je večal odstotek bibliografskih zapisov, ki so bili kreirani v letu 2015 (v okolju COBISS2 ali COBISS3) in ažurirani v COBISS3/Katalogizaciji, in sicer s 66 % januarja 2015 na 92 % decembra 2015. Na letni ravni je bilo, po statističnih podatkih za leto 2015, v COBISS3/Katalogizaciji kreiranih 72 % bibliografskih zapisov.

Letni prirast bibliografskih zapisov

Konec leta 2015 je bilo v vzajemni bazi podatkov COBIB.SI 4.730.086 zapisov (od tega 1.526.383 z vsaj enim avtorjem s šifro raziskovalca), v lokalnih bibliografskih bazah podatkov knjižnic pa 13.306.050 zapisov. V COBIB.SI je 246 knjižnic prispevalo 206.744 novih zapisov, kar je za skoraj petino več kot v predhodnem letu. Največji delež prirasta prevzetih zapisov iz drugih baz podatkov predstavljajo prevzeti zapisi iz Registra ISSN, kar je posledica vključitve dveh velikih prostodostopnih informacijskih servisov (SHERPA/RoMEO in Directory of Open Access Journals DOAJ) v bazo podatkov ELINKS.SI. Prav tako se je v primerjavi s predhodnim letom za 11 % povečal delež kreiranih zapisov, medtem ko so deleži povezanih zapisov ter zapisov, prevzetih iz baz podatkov WorldCat in LC (Library of Congress) in drugih sistemov COBISS.Net, v rahlem upadanju. Od vseh novo kreiranih zapisov jih 40 % vsebuje tudi podatke o šifri raziskovalca in tipologijo dokumenta oziroma dela, zato gre sklepati, da so bili kreirani za potrebe vodenja bibliografij. Knjižnice, ki uporabljajo COBISS3/Katalogizacijo, so v letu 2015 kreirale 124.793 zapisov, kar predstavlja 22-odstotno rast v primerjavi s preteklim letom. V primerjavi s predhodnim letom se je za skoraj 20 % povečalo število zapisov, ki so jih knjižničarji popravili oziroma dopolnili (niso pa bili kreatorji teh zapisov). Število zapisov, ki so bili kreirani pred uvedbo normativne kontrole in so bili v letu 2015 povezani z normativno bazo, se je prav tako povečalo (IZUM, 2016a).

V letu 2015 je bilo iz baze OCLC WorldCat v sistem COBISS.SI prevzetih 8.756 bibliografskih zapisov, iz Online kataloga Kongresne knjižnice (LC) 1.254 zapisov (zapise iz Online kataloga Kongresne knjižnice lahko prevzemajo le katalogizatorji, ki uporabljajo programski

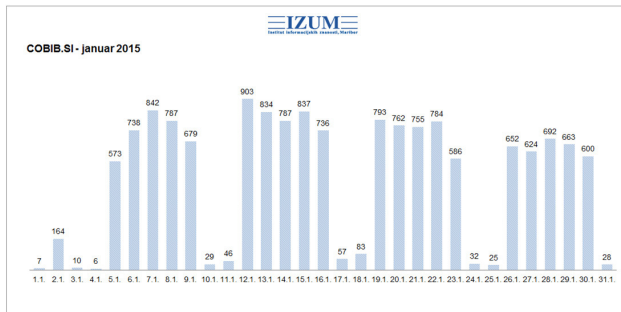
segment COBISS3/Katalogizacija), iz Registra ISSN pa je bilo v letu 2015 prevzetih 19.328 bibliografskih zapisov za serijske publikacije. Večina zapisov (18.442) za serijske publikacije je bila prevzeta programsko ob posodabljanju ali dodajanju novih zapisov za obstoječe in nove informacijske servise, vključene v bazo podatkov ELINKS.SI (baza s podatki o internetnih povezavah do elektronskih publikacij). Iz COBISS.Net je bilo prevzetih 1.858 bibliografskih zapisov (Bibliografske baze podatkov in podatki o zalogi, 2016; IZUM, 2016a). V CONOR.SI je bilo kreiranih 53.248 normativnih zapisov in iz baze LCNAL (Library of Congress Name Authority File) prevzetih 6.490 normativnih zapisov (Normativna baza podatkov CONOR.SI, 2016; Bibliografske baze podatkov in podatki o zalogi, 2016).

V nadaljevanju so prikazani podatki o kreiranih zapisih po mesecih leta 2015. V prikazanih podatkih po mesecih niso vštet lokalni zapisi, ki so bili shranjeni v vzajemno bazo, ter zapisi baze podatkov ELINKS.SI in paketno uvoženi bibliografski zapisi.

V prikaz podatkov so vključeni vsi koledarski dnevi, saj se COBIB.SI ves čas dopolnjuje. V letu 2015 so bili 3 dnevi, ko v COBIB.SI ni bilo dodanega nobenega novega bibliografskega zapisa. Zaradi selitve strežnikov na novo lokacijo (IZUM, 2016b) strežniki niso bili dostopni v nedeljo, 13. 12., in ponedeljek, 14. 12. 2015. Tudi v soboto, 1. 8. 2015, v COBIB.SI ni bilo kreiranega nobenega novega zapisa.

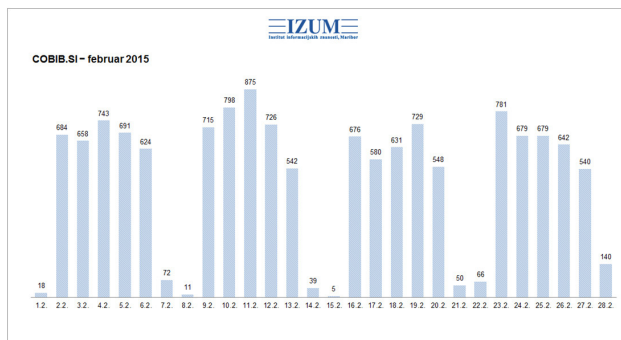
Največ kreiranih/novih bibliografskih zapisov je bilo v COBIB.SI dodanih v ponedeljek, 12. 1. 2015, in sicer 903. Tudi v letu prej je bilo največ zapisov kreiranih januarja, in sicer v torek, 7. 1. 2014, ko jih je bilo kreiranih 924. V letu 2015 po številu kreiranih zapisov sledita četrtek, 17. 12., z 900 zapisi in sredo, 11. 2., z 875 zapisi.

V januarju 2015 (slika 3) smo, kot že omenjeno, zabeležili največji prirast števila bibliografskih zapisov v ponedeljek, 12. 1. 2015, ko so bili dodani 903 zapisi. V bazo COBIB.SI je bilo tega meseca zaradi ažuriranja ELINKS.SI dodanih 306 bibliografskih zapisov, s paketnim uvozom bibliografskih zapisov pa še dodatnih 20.786 (na sliki 1 niso vštet). V 21 delovnih dneh je bilo v COBIB.SI dodanih 14.791 bibliografskih zapisov, povprečni dnevni prirast gradiva (\bar{x}) je znašal 704,33 zapisa, standardni odklon (s) pa 154,03. Povprečni dnevni prirast števila bibliografskih zapisov v 10 dela prostih in prazničnih dneh (\bar{x}) je znašal 32,3, odklon (s) pa 24,22 ($n = 323$). Zapisi, kreirani januarja, predstavljajo 9,19 % letnega prirasta. Na letni ravni je januar na tretjem mestu po številu kreiranih zapisov. Januarja so katalogizatorji prevzemali zapise tudi iz drugih baz podatkov: 101 zapis iz Registra ISSN, 654 iz baze WorldCat (OCLC), 193 iz LC, 606 zapisov pa iz LCNAL.

Slika 3: Število bibliografskih zapisov, kreiranih januarja 2015 (podatki, zbrani na dan 1. 2. 2015)

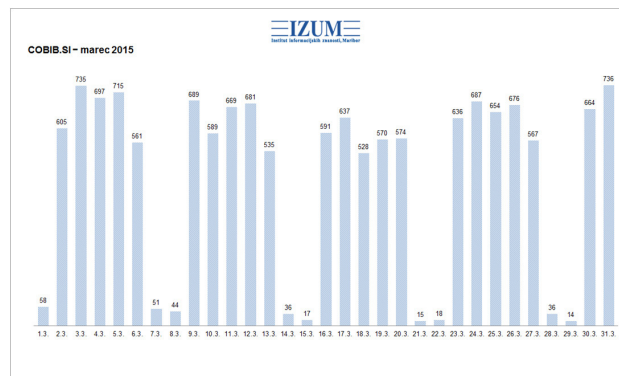
Februarja 2015 (slika 4) je bilo v 28 dneh kreiranih manj zapisov kot mesec prej ($n = 13.942$). Na letni ravni je februar po številu kreiranih zapisih na sedmem mestu in predstavlja 8,47 % vseh kreiranih zapisov v letu 2015. Največ zapisov je bilo kreiranih v sredo, 11. 2. 2015, in sicer 875. Februar 2015 je imel 20 delovnih dni, katalogizatorji so kreirali 13.541 bibliografskih zapisov, povprečno na dan (\bar{x}) 677,05 zapisa, odklon (s) pa je znašal 87,47. Povprečni dnevni prirast gradiva (\bar{x}) v 8 dela prostih dneh je bil 50,13, odklon (s) je znašal 43,97, skupni prirast (n) pa 401. Število prevzetih bibliografskih zapisov iz drugih baz podatkov v februarju 2015: iz Registra ISSN je bilo prevzetih 129 zapisov, iz baze Worldcat (OCLC) 652, iz LC 100, iz LCNAF pa 586 zapisov.

Slika 4: Število bibliografskih zapisov, kreiranih februarja 2015 (podatki, zbrani na dan 8. 3. 2015)

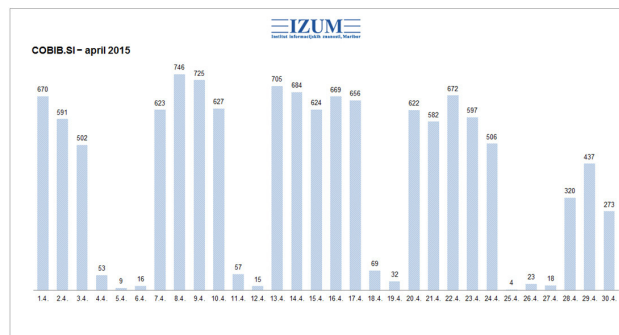
Podatke za marec 2015 smo zbrali 1. 4. 2016 (slika 5) in predstavljajo 8,68 % letnega prirasta bibliografskih zapisov. V letu 2015 marec po številu kreiranih zapisov zaseda peto mesto. Največ bibliografskih zapisov je bilo kreiranih v torek, 31. 3. 2015, in sicer 736. Zanimivo, da je bilo tudi leta 2014 največ zapisov v marcu kreiranih 31. 3. V marcu je vodilni dan po skupnem številu kreiranih zapisov torek. V petih torkih tega meseca je bilo kreiranih 3.384 zapisov, kar predstavlja 23,69 %, sledijo ponedeljki z 22,30 % kreiranih zapisov v tem mesecu. Prevzeti bibliografski zapisi iz drugih baz podatkov v marcu 2015 so: 75 zapisov iz Registra ISSN, 762 iz baze WorldCat (OCLC), 98 iz LC, 504 zapisi pa iz LCNAF. V 22 delovnih dneh je povprečni dnevni prirast gradiva znašal (\bar{x}) 636,18 zapisa, odklon je

bil 64,23, skupno število kreiranih zapisov (n) pa 13.996. Povprečni dnevni prirast gradiva (\bar{x}) v devetih dela prostih dneh je bil 32,11, odklon (s) je znašal 16,76, skupno število kreiranih zapisov (n) pa 289. Zapisi, kreirani ob sobotah in nedeljah, predstavljajo 2,03 % prirasta v tem mesecu.

Slika 5: Število bibliografskih zapisov, kreiranih marca 2015 (podatki, zbrani na dan 1. 4. 2015)

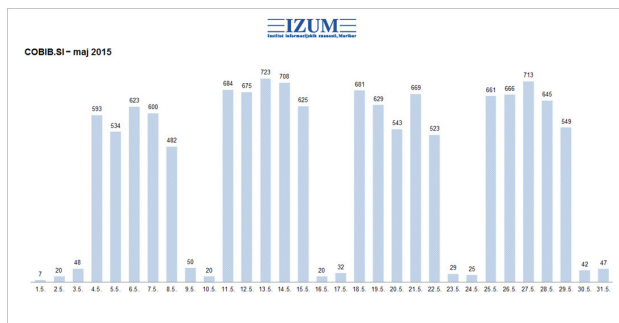
Aprila so katalogizatorji v COBIB.SI vnesli 12.127 bibliografskih zapisov, ažuriranje ELINKS.SI pa je prirast povečalo za dodatnih 432 zapisov, ki niso všteti v prikaz na sliki 6. Iz Registra ISSN je bilo prevzetih 74 zapisov, iz baze WorldCat (OCLC) 646, iz LC 86, iz LCNAF pa 443 bibliografskih zapisov. Največ bibliografskih zapisov ($n = 746$) je bilo kreiranih v sredo, 8. 4. april je imel deset dela prostih dni, ko beležimo 296 kreiranih zapisov ($\bar{x} = 29,6$, $s = 22,39$). V 20 delovnih dnevih je povprečni dnevni prirast števila bibliografskih zapisov (\bar{x}) znašal 591,55 zapisa, odklon (s) je bil 126,63, skupno število kreiranih zapisov (n) pa 11.831. V petih delovnih sredah v aprilu je na mesečni ravni zabeležen največji prirast bibliografskih zapisov (skupno 26,62 %), sledi pet četrтков s 24,13 %. Na letni ravni predstavljajo bibliografski zapisi, kreirani aprila, 7,37 %. Po številu kreiranih zapisov v letu 2015 je april na predzadnjem (11.) mestu.

Slika 6: Število bibliografskih zapisov, kreiranih aprila 2015 (podatki, zbrani na dan 3. 5. 2015)

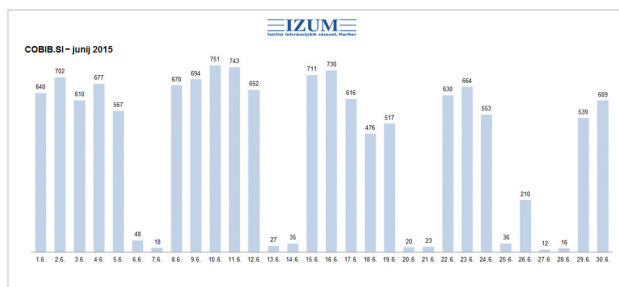
S slike 7 je razvidno, da je sredo, 13. 5., dan, ko je bil dnevni prirast bibliografskih zapisov najvišji ($n = 723$), sledita sredo, 27. 5., s 713 zapisi in četrtek, 14. 5., s 708 zapisi. Skupno število zapisov, kreiranih po dnevih v tednu, kaže, da so v maju na prvem mestu četrтки (20,38 %),

sledijo ponedeljki (20,36 %) in srede (20,22 %). Zapisi, kreirani maja 2015, predstavljajo 7,82 % letnega prirasta bibliografskih zapisov. Zapisi so bili prevzeti tudi iz drugih baz, in sicer iz Registra ISSN (n = 97) in iz baze WorldCat (OCLC) (n = 678), LC (n = 85) in LCNAF (n = 533). Maj je na 10. mestu glede skupnega števila kreiranih zapisov po mesecih. Med 11 dela prostimi dnevi (vštet praznik) je bilo kreiranih 340 bibliografskih zapisov (\bar{x} = 30,91, s = 14,17); v 20 delovnih dneh je povprečni dnevni prirast gradiva (\bar{x}) znašal 626,3 zapisa, odklon (s) je bil 69,56, skupno število zapisov (n) pa 12.526.

Slika 7: Število bibliografskih zapisov, kreiranih maja 2015 (podatki, zbrani na dan 1. 6. 2015)

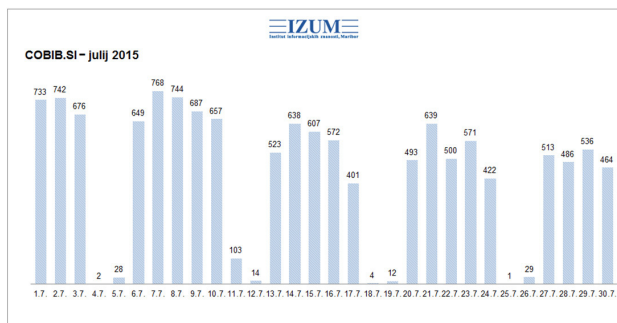
Mesečni prirast v juniju predstavlja 8,02 % letnega prirasta bibliografskih zapisov (slika 8). V 30 dneh je bilo kreiranih 13.196 zapisov, od tega jih je bilo 64 prevzetih iz Registra ISSN, 774 iz baze WorldCat (OCLC), 85 iz LC in 518 iz LCNAF. Enako kot v predhodnem letu je tudi v letu 2015 sreda dan, ko je bilo kreiranih največ zapisov v tem mesecu; to je bila sreda, 10. 6. 2015, s 751 kreiranimi zapisi. V predhodnem letu je bila vodilna sreda, 11. 6., s 790 kreiranimi zapisi. V juniju je bilo 21 delovnih dni (pet ponedeljkov, pet torkov, štiri srede, trije četrtki in pet petkov), kreiranih je bilo 12.961 bibliografskih zapisov, na dan je povprečni prirast (\bar{x}) znašal 617,19, odklon (s) pa 119,19. V devetih dela prostih dneh je bilo kreiranih 235 zapisov, na dan je bil povprečni prirast (\bar{x}) 26,11 zapisa, odklon (s) pa 11,57. Najmanj zapisov je bilo kreiranih v soboto, 27. 6. 2015, in sicer 12.

Slika 8: Število bibliografskih zapisov, kreiranih junija 2015 (podatki, zbrani na dan 1. 7. 2015)

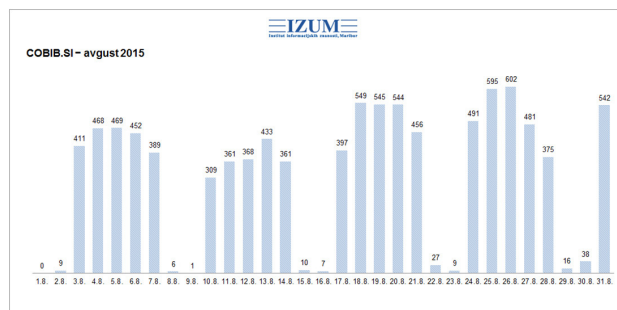
Julija 2015 je bilo kreiranih 13.452 bibliografskih zapisov, ažuriranje baze ELINKS.SI pa je v COBIB.SI doprineslo dodatnih 16.722 bibliografskih zapisov, ki na sliki 9 niso

upoštevani. Bilo je 23 delovnih dni, v torek, 7. 7., so katalogizatorji kreirali največ zapisov v tem mesecu (n = 768). Povprečni dnevni prirast števila bibliografskih zapisov (\bar{x}) v delovnih dneh je bil 584,87, odklon (s) pa 111,92. Iz drugih baz podatkov smo v COBIB.SI julija prevzeli: 67 zapisov iz Registra ISSN, 657 iz baze WorldCat (OCLC), 111 iz LC in 461 zapisov iz LCNAF. Julij je imel osem dela prostih dni, ko je bilo kreiranih 193 zapisov, povprečni dnevni prirast (\bar{x}) v dela prostih dneh je znašal 24,13, standardni odklon (s) pa 33,68. Bibliografski zapisi, kreirani v tem mesecu, predstavljajo 8,29 % letnega prirasta.

Slika 9: Število bibliografskih zapisov, kreiranih julija 2015 (podatki, zbrani na dan 2. 8. 2015)

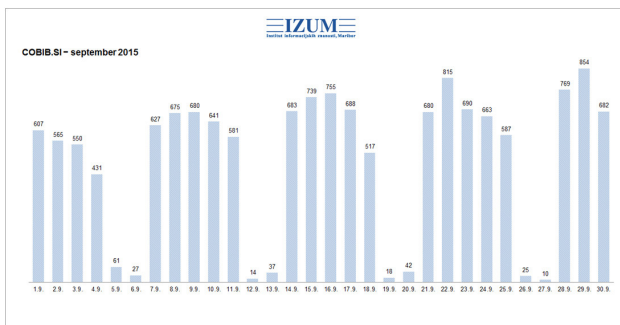
Pričakovano je bilo avgusta v COBIB.SI kreiranih najmanj bibliografskih zapisov na letni ravni (5,91 %, n = 9.721), manj kot leto poprej. Posledično je bil v 21 delovnih dneh povprečni dnevni prirast (\bar{x}) nižji kot v drugih mesecih, in sicer 457,05 zapisa, odklon (s) je bil 83,36; skupno število kreiranih zapisov (n) je znašalo 9.598 zapisov, medtem ko je povprečni dnevni prirast gradiva (\bar{x}) v 10 dela prostih in prazničnih dneh znašal 12,30, odklon (s) 11,85, skupno število (n) pa je bilo 123 kreiranih zapisov. V avgustu je bila sobota, 1. 8., dan, ko v COBIB.SI ni bil kreiran noben zapis. Največ zapisov je bilo kreiranih v sredo, 26. 8., in sicer 602, po številu kreiranih zapisov sledita torka (25. 8. s 595 zapisi in 18. 8. s 549 zapisi) (slika 10). Prevzeti zapisi iz drugih baz: 55 iz Registra ISSN, 583 iz baze WorldCat (OCLC), 83 iz LC, 436 pa iz LCNAF.

Slika 10: Število bibliografskih zapisov, kreiranih avgusta 2015 (podatki, zbrani na dan 1. 9. 2015)

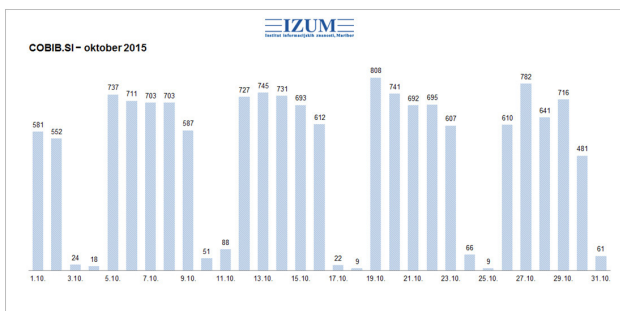
V letu 2015 je september na 4. mestu po številu kreiranih zapisov (8,94 %, n = 14.713). Že drugo leto je bilo 29. 9. kreiranih največ zapisov v tem mesecu (n = 854), leto prej

je bilo 29. 9. kreiranih 840 zapisov (slika 11). Sledita torek, 22. 9., z 815 kreiranimi zapisi in ponedeljek, 28. 9., s 769 kreiranimi zapisi. Tudi sicer je bilo ob torkih kreiranih največ zapisov ($n = 3.690$, $\bar{x} = 738$, $s = 100,64$). Privzeti zapisi iz drugih baz podatkov: 68 iz Registra ISSN, 813 iz baze WorldCat (OCLC), 51 iz LC in 563 iz LCNAF. Povprečni dnevni prirast zapisov (\bar{x}) v 22 delovnih dnevih je znašal 658,14 zapisa, odklon (s) je bil 98,15, skupno število zapisov (n) pa 14.479; v osmih dela prostih dneh pa so podatki o kreiranju bibliografskih zapisov naslednji: $\bar{x} = 29,25$, $s = 16,83$, $n = 234$.

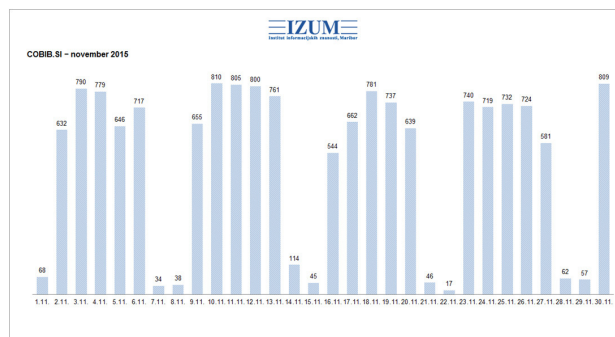
Slika 11: Število bibliografskih zapisov, kreiranih septembra 2015 (podatki, zbrani na dan 1. 10. 2015)

Oktober z 9,24 % letnega prirasta ($n = 15.203$) je tudi v letu 2015 (enako kot v letu 2014) na drugem mestu po številu kreiranih zapisov. V vzajemno bazo so bili dodani bibliografski zapisi baze podatkov ELINKS.SI ($n = 983$) in paketno uvoženi bibliografski zapisi ($n = 1.355$), ki niso predstavljeni v podatkih na sliki 12. V COBIB.SI so katalogizatorji iz drugih baz podatkov prevzeli: 51 zapisov iz Registra ISSN, 625 zapisov iz baze WorldCat (OCLC), 54 iz LC, 435 pa iz LCNAF. V 22 delovnih dnevih je bilo kreiranih 14.855 bibliografskih zapisov ($\bar{x} = 675,23$, $s = 80,76$), največ v ponedeljek, 19.10., in sicer 808. Oktober je imel pet četrtkov, ko je bilo kreiranih 22,29 % mesečnega prirasta, štiri torke z 19,59 %, štiri ponedeljke z 18,96 %, pet petkov z 18,67 %, štiri srede z 18,20 %, pet sobot z 1,47 % in štiri nedelje z 0,82 % mesečnega prirasta. V devetih dela prostih dnevih je bilo kreiranih 348 zapisov ($\bar{x} = 38,67$, $s = 28,53$).

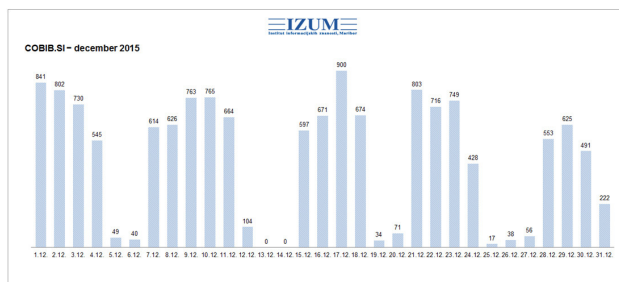
Slika 12: Število bibliografskih zapisov, kreiranih oktobra 2015 (podatki, zbrani na dan 2. 11. 2015)

Podatki, zbrani na dan 1. 12. 2015, kažejo, da je bilo novembra 2015 kreiranih skupno 15.544 bibliografskih zapisov, največ v torek, 10. 11., in sicer 810 zapisov ali 5,21 %. Iz drugih baz podatkov smo prevzeli: 49 zapisov iz Registra ISSN, 993 zapisov iz baze WorldCat (OCLC), 137 zapisov iz LC in 667 zapisov iz LCNAF. Po številu kreiranih zapisov sledita ponedeljek, 30. 11., z 809 zapisi ali 5,20 % in sredo, 11. 11., z 805 zapisi ali 5,18 %. Glede na dan v tednu pet ponedeljkov zaseda prvo mesto ($n = 3.380$ ali 21,74 %) v tem mesecu (zajeti so vsi dnevi v mesecu). Na letni ravni prirasta bibliografskih zapisov vodi november z 9,45 % letnega prirasta. V predhodnem letu je november zasedel četrto mesto. V 21 delovnih dnevih je bilo kreiranih 15.063 bibliografskih zapisov ($\bar{x} = 717,29$, $s = 78,04$), v devetih dela prostih dnevih pa 481 bibliografskih zapisov ($\bar{x} = 53,44$, $s = 27,47$) (slika 13).

Slika 13: Število bibliografskih zapisov, kreiranih novembra 2015 (podatki, zbrani na dan 1. 12. 2015)

December predstavlja 8,62-odstotni delež letnega prirasta bibliografskih zapisov (podatki, zbrani na dan 4. 1. 2016) in je na šestem mestu po številu zapisov, kreiranih v letu 2015. Na sliki 14 je vidno, da je bilo največ zapisov kreiranih v četrtek, 17. 12., in sicer 900, leto prej (2014) pa je bilo največ zapisov kreiranih en dan prej – v torek, 16. 12., ko je bilo kreiranih 920 zapisov. En dela prost dan (nedelja, 13. 12.) in en delovni dan (ponedeljek, 14. 12.) zapisov ni bilo mogoče kreirati zaradi selitve centralnih strežnikov v nov sistemski prostor in posledične nedostopnosti strežnikov. December 2015 je imel 22 delovnih dni, ko je bilo kreiranih 13.779 zapisov ($\bar{x} = 626,32$, $s = 205,51$) ter devet dela prostih dni (vključen praznik), ko je bilo kreiranih 409 zapisov ($\bar{x} = 45,44$, $s = 30,20$). V petih sredah v decembru (upoštevani so vsi dnevi v mesecu) je bilo kreiranih največ zapisov ($n = 3.476$ ali 24,50 %), sledi pet torkov z $n = 3.405$ ali 24 %, v petih četrtkih pa beležimo 21,46 % ($n = 3.045$) prirasta bibliografskih zapisov. Zapisi, kreirani v štirih ponedeljkih, predstavljajo 13,88 %, v treh petkih 13,27 %, v štirih sobotah 1,59 %, v štirih nedeljah 1,18 % in na praznični dan 0,12 % prirasta. Tudi v decembru so katalogizatorji prevzemali zapise iz drugih baz podatkov: 58 iz Registra ISSN, 938 iz baze WorldCat (OCLC), 183 iz LC, 738 zapisov pa iz LCNAF.

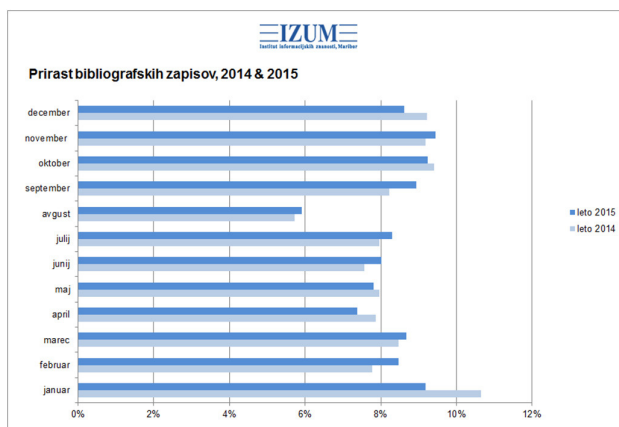
Slika 14: Število bibliografskih zapisov, kreiranih decembra 2015 (podatki, zbrani na dan 4. 1. 2016)

Po številu letnega prirasta bibliografskih zapisov po mesecih (padajoče) si sledijo: november, oktober, januar, september, marec, december, februar, julij, junij, maj, april in avgust z najmanjšim mesečnim prirastom bibliografskih zapisov na letni ravni (tabela 2).

Tabela 2: Mesečni prirast bibliografskih zapisov COBIB.SI v letu 2015

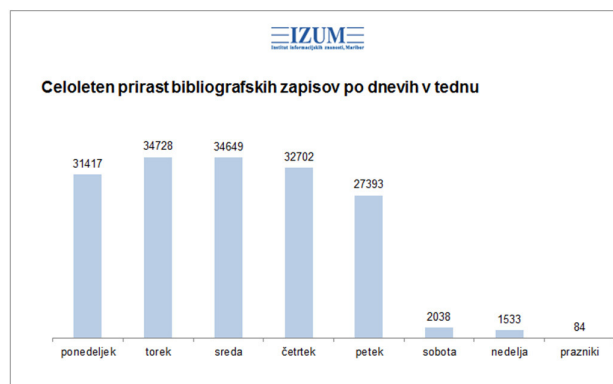
Mesec	2015
november	9,45 %
oktober	9,24 %
januar	9,19 %
september	8,94 %
marec	8,68 %
december	8,62 %
februar	8,47 %
julij	8,29 %
junij	8,02 %
maj	7,82 %
april	7,37 %
avgust	5,91 %
Skupaj	100,00 %

Primerjava letnega prirasta po mesecih v letih 2014 in 2015 je predstavljena na sliki 15.

Slika 15: Letni prirast bibliografskih zapisov po mesecih za 2014 in 2015

Celoleten prirast bibliografskih zapisov po dnevih (upoštevani vsi dnevi leta, slika 16) kaže, da je torek dan, ko je bilo kreiranih največ bibliografskih zapisov (21,11 %, $\bar{x} = 667,85$, $s = 109,59$); tudi v letu 2014 je bil torek vodilni dan po številu kreiranih zapisov. V letu 2015 mu sledijo srede z 21,06 % ($\bar{x} = 666,33$, $s = 106,65$). Na tretjem mestu so četrtki z 19,87 % kreiranih zapisov ($\bar{x} = 641,22$, $s = 130,75$), ponedeljki z 19,09 % ($\bar{x} = 628,34$, $s = 144$) so na četrtem mestu, na zadnjem mestu med delovnimi dnevi so, pričakovano in enako kot leto prej, petki s 16,65 % ($\bar{x} = 537,12$, $s = 139,14$). Zapisi, kreirani ob sobotah, predstavljajo 1,24 % ($\bar{x} = 39,19$, $s = 29,69$), ob nedeljah 0,93 % ($\bar{x} = 29,48$, $s = 21,41$), ob prazničnih dnevih pa 0,05 % letnega prirasta ($\bar{x} = 16,80$, $s = 11,86$).

Slika 16: Celoleten prirast bibliografskih zapisov po dnevih v tednu (2015)

Bibliografska baza COBIB.SI je tesno povezana z vzajemno bazo podatkov osebnih in korporativnih imen CONOR.SI. V letu 2015 je bilo kreiranih 53.248 normativnih zapisov, kar predstavlja 5-odstotni padec glede na prirast v predhodnem letu. Od vseh novo kreiranih zapisov v tej bazi jih je bilo 12 % prevzetih iz LCNAF. Pri kreiranju zapisov v normativni bazi je sodelovalo 240 knjižnic. Prav tako je potekala sinhronizacija med bazama podatkov CONOR.SI in COBIB.SI. V CONOR.SI je bilo popravljenih in dopolnjenih 23.594 zapisov, posledično je bilo ažuriranih 493.821 bibliografskih zapisov. V vzajemni bazi podatkov COBIB.SI je bilo ob koncu leta 72 % bibliografskih zapisov povezanih z normativno bazo podatkov CONOR.SI. V vzajemni bazi je bilo 68 % bibliografskih zapisov, pri katerih so bila vsa osebna imena avtorjev povezana z normativnim zapisom, v nekaj manj kot 5 % bibliografskih zapisov pa le delno. V lokalnih bibliografskih bazah podatkov je bil skupni delež bibliografskih zapisov, povezanih z normativno bazo podatkov, 78 %; v 67 % bibliografskih zapisov so vsa osebna imena avtorjev povezana z normativnim zapisom, v 11 % bibliografskih zapisov pa le delno (IZUM, 2016a).

Diskusija

Podatki o prirastu bibliografskih zapisov COBIB.SI v letu 2015 so pokazali, da je bilo, enako kot prejšnje leto, v začetku oz. v prvi polovici delovnega tedna kreiranih več novih zapisov. V primerjavi s predhodnim letom je delež prirasta manjši za 1,63 %.

Če primerjamo prirast bibliografskih zapisov po dnevih v posameznem mesecu, je sreda vodilni dan po številu kreiranih bibliografskih zapisov v naslednjih mesecih: februar, april, maj, junij, avgust in september. Po številu zapisov, kreiranih na dan, sledijo ponedeljki v naslednjih mesecih: januar, oktober in november. Torek je dan z največjim številom kreiranih zapisov v marcu in juliju, četrtek pa v decembru. A kljub zapisanemu je na letni ravni skupni prirast zapisov največji v torek, ki mu tesno sledi sreda.

Pri pregledu celoletnega prirasta po mesecih (padajoče glede na število prirasta) trend ne sledi ravno tistemu iz predhodnega leta, a je avgust pričakovano na zadnjem mestu. Avgust je mesec letnih dopustov, zato je razumljivo, da je takrat kreiranih najmanj bibliografskih zapisov. V letu 2015 so le trije dnevi, ko v COBIB.SI nismo beležili prirasta bibliografskih zapisov.

Predstavljeni podatki so bili zbrani tekom leta 2015, zato se stanje bibliografsko-kataložne baze in absolutne številke kreiranih zapisov lahko razlikujejo od trenutnega stanja števila kreiranih zapisov po posameznem dnevu in/ali mesecu. COBIB.SI je "živa" bibliografsko-kataložna baza in število kreiranih zapisov se spreminja (npr. brisani podvojeni zapisi, prav tako smo iz prikaza izvzeli bibliografske zapise, ki so bili vključeni v COBIB.SI zaradi ažuriranja baze ELINKS.SI, in zapise iz lokalnih baz podatkov, ki se shranjujejo na vzajemni nivo).

Bistvenega pomena mora ostati zavedanje, da so znanje, izkušnje in sistematično delo katalogizatorjev, ki izgrajujejo baze podatkov COBISS, ključnega pomena za raven kakovosti sistema kot celote (Seljak, 2004). Pomembno je tudi zavedanje, da mora kakovost bibliografskih zapisov biti in ostati pomembnejša od kvantitete.

Zaključek

Leto 2015 je pomembno za razvoj slovenske vzajemne katalogizacije, saj se zaključuje obdobje uporabe COBISS2/Katalogizacije. Tehnološki prehod na nov segment je bistvenega pomena, saj bo opustitev stare tehnologije omogočila začetek uresničevanja projektov, ki bodo v prihodnje koristili vsem sodelujočim v sistemu COBISS. Spodbudna je konstantna rast števila knjižnic, ki uporabljajo programsko opremo COBISS3, tako v Sloveniji kot v tujini. Zadnji dan leta 2015 je v sistemu COBISS.Net segment COBISS3/Katalogizacija uporabljalo že 454 knjižnic. COBIB.SI kot integriran način vodenja knjižničnih katalogov in bibliografij raziskovalcev je knjižnični informacijski sistem, ki bo tudi v prihodnje igral pomembno vlogo pri zagotavljanju podpore in razvoja na znanju temelječe informacijske družbe.

Reference

- Bibliografske baze podatkov in podatki o zalogi*, 2016. [spletni dokument] Dostopno na: http://home.izum.si/cobiss/o_cobissu/dokumenti/STAT_PRIRAST_SI_2015_1.pdf [4. 4. 2016].
- Dovoljenja za vzajemno katalogizacijo*, 2016. [spletna stran] Dostopno na: <http://izobrazevanje.izum.si/EntryFormDesktopDefault.aspx?tabid=36&type=licence> [1. 4. 2016].
- IZUM, 2016a. *Letno poročilo o delu IZUM za leto 2015*. [spletni dokument] Maribor: Institut informacijskih znanosti. Dostopno na: http://home.izum.si/izum/o_IZUMu/doc/Letno_porocilo_2015.pdf [1. 4. 2016].
- IZUM, 2016b. *Prostori prihodnosti*. [spletna stran] Dostopno na: <http://prostori.prihodnosti.izum.si/> [5. 4. 2016].
- Normativna baza podatkov CONOR.SI*, 2016. [spletni dokument] Dostopno na: http://home.izum.si/cobiss/o_cobissu/dokumenti/STAT_PRIRAST_CONOR_SI_2015.pdf [4. 4. 2016].
- Organizacijski model sistema COBISS*, 2016. [spletna stran] Dostopno na: http://www.cobiss.net/platforma_cobiss.htm#a2 [1. 4. 2016].
- Platforma COBISS*, 2016. [spletna stran] Dostopno na: http://www.cobiss.net/platforma_cobiss.htm [1. 4. 2016].
- Prehod na COBISS3/Katalogizacijo*, 2012. [spletni dokument] Dostopno na: http://home.izum.si/IZUM/program_izobrazevanja/COBISS3_Katalogizacija/PrehodNaCOBISS3KatalogizacijoV10.pdf [5. 2. 2015].
- Seljak, M., 2004. Usposabljanje knjižničarjev za delo v sistemu COBISS. *Organizacija znanja*, [online] 9(3), pp. 121–129. Dostopno na: http://home.izum.si/cobiss/oz/2004_3/html/clanek_07.html [2. 2. 2015].

STRUKTURNA KRIZA AVTORSKE PRAVICE, 2. DEL

STRUCTURAL CRISIS OF COPYRIGHT, PART 2

Tvrtko-Matija Šercar

Institut informacijskih znanosti,
Maribor

Kontaktni naslov:
tvrtko.sercar@izum.si

Izvleček

Avtorska pravica je vrsta intelektualne lastnine. Beseda "avtorska pravica" ni najbolj posrečen prevod izraza "copyright" (pravica do kopiranja izvoda), hkrati pa je tudi zavajajoča, kot da bi bil osrednja oseba avtor, ne pa imetnik pravice do kopiranja. Avtor je vsekakor imetnik moralne avtorske pravice, vendar je zelo redko tudi imetnik materialnih pravic. Moralne avtorske pravice nimajo tržne vrednosti in so s stališča družbenega sistema, v katerem šteje le denar, nepomembne. Stališče do avtorske pravice je odvisno tudi od poslovnega modela, kot sta npr. model "dolgega repa" ali model "zastonj". Model "zastonj" velja predvsem za ekonomijo interneta in je po okusu net generacije, ki je že vajena brezplačnih storitev, hkrati pa nima rada avtorskih pravic in, širše gledano, varstva intelektualne lastnine. V primeru informacij v kiberprostoru je narobe skoraj vse, kar mislimo, da vemo o intelektualni lastnini. Modro bi bilo razglasiti moratorij nad zakonodajo in mednarodnimi sporazumi o zaščiti intelektualne lastnine, dokler ne razvijemo ustreznih konceptov za kiberprostor. Področje avtorske in sorodnih pravic je polno protislovij. Veljavna (tradicionalna) paradigma avtorske pravice, ki jo predstavlja doktrina Svetovne organizacije za intelektualno lastnino (WIPO), je v strukturni krizi. Avtorje unilateralno izkoriščajo imetniki avtorske pravice in pred takšno prakso jih je treba zaščititi zakonsko in drugače. Kontroverzni Trgovinski sporazum za boj proti ponarejanju (ACTA) iz leta 2011 je poskus opredelitve "zlatih standardov" v zvezi z uveljavitvijo Sporazuma o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine (TRIPS) iz leta 1994, ki predstavlja minimalni okvir za uveljavljanje teh pravic na mednarodni ravni. Ameriški zakonski predlogi, katerih namen je preprečiti, da bi tuje spletne strani kršile avtorske pravice, ter podoben avstralski zakon, sprejet junija 2015, predstavljajo grožnjo svobodi izražanja in prostemu dostopu do online informacij, ki sta na internetu sicer zajamčena, in to ne le uporabnikom v ZDA, temveč povsod po svetu ter škodijo svobodnemu in odprtemu internetu. Strukturna kriza avtorske pravice je povezana predvsem s tem, da zakoni ščitijo imetnike avtorskih pravic, ne pa avtorjev zaščitenih del; najbolj izrazito se to kaže pri delih neznanih imetnikov avtorske pravice (osirotela dela). Veljavna zakonodaja o avtorski pravici in sorodnih pravicah vpliva tudi na vsebino baz podatkov s polnimi besedili. Potem ko so v Evropi začeli mednarodno tržiti baze podatkov, sta v EU avtorskoppravna zaščita baz podatkov in uskladitev zakonov s tega področja postali pomembnejši. Povezanost avtorske pravice in sorodnih pravic z nalogami knjižnic se kaže predvsem v odnosu do prostega dostopa do informacij, cenzure, pravice dajanja v najem in posojanja, zaščite zasebnosti, kulturne dediščine in poklicne etike. Tehnološki ukrepi za varovanje avtorskih del so močni generatorji digitalne sence. Koncept avtorske pravice, primeren za digitalno dobo, je hrvaški informacijski znanstvenik Božo Težak predvidel že konec šestdesetih let 20. stoletja.

Ključne besede

copyright, avtorska pravica, internet, na znanju temelječa ekonomija, zakoni in sporazumi, osirotela dela, naloge knjižnic

Abstract

Copyright is a type of intellectual property. Not only is the Slovene term "avtorska pravica" (author's right) not the best translation of the term copyright (i.e. the right to copy an item), it is also misleading, as if the central person is the author and not the holder of the right to copy something. While the author is undoubtedly the holder of the moral copyright, he is rarely also the holder of the material rights. Moral copyright has no market value and is insignificant from the perspective of a social system where only money counts. The attitude towards copyright also depends on the business model, e.g. "long-

tail" or "freechange". The freechange business model applies primarily to the Internet economy and appeals to the Net generation that is already used to free services and, at the same time, does not like copyright or, from a broader perspective, intellectual property protection. In the case of information in cyberspace, everything we thought we knew about intellectual property proved wrong. It would be wise to declare a moratorium over the legislation and international agreements on intellectual property protection until we develop the appropriate concepts for cyberspace. The area of copyright and related rights is full of contradictions. The valid (traditional) copyright paradigm, as presented by the World Intellectual Property Organisation (WIPO) is going through a structural crisis. The authors are unilaterally exploited by the copyright holders and must be protected against such exploitation with legal and other measures. The controversial 2011 Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA) is an attempt to define the "golden standards" with regards to the adoption of the 1994 Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) that represents the minimum framework for establishing these rights at an international level. American law proposals with the aim of preventing copyright violations by foreign websites, and a similar Australian legal act, adopted in June 2015, present a threat to the freedom of speech and to free access to online information, which are safeguarded on the Internet not only for American users but for users worldwide, and pose a great threat to the free and open Internet. The structural copyright crisis is primarily related to the fact that the legislation protects the copyright holders and not the authors of the copyright protected works. This is most prominent in the case of copyright protected works for which rightsholders are positively indeterminate or uncontactable (orphan works). The valid legislation on copyright and related rights also impacts the contents of full-text databases. Once databases were internationally marketed in Europe, the area of copyright protection of databases and the harmonisation of laws and regulations in this area became more significant within the EU. The connection between copyright and related rights and the tasks of libraries are visible in their relationship to open access to information, censorship, the right to rent and lend, privacy protection, cultural heritage and work ethics. The technological measures for protecting copyright protected works are strong generators of a digital shadow. A concept of copyright suitable for the digital age was predicted by the Croatian information scientist Božo Težak already at the end of the 1960s.

Keywords

copyright, author's right, Internet, knowledge-based economy, acts and agreements, orphan works, library tasks

DELA NEZNANIH IMETNIKOV AVTORSKE PRAVICE

Strukturna kriza avtorske pravice (angl. *copyright*) je predvsem v tem, da zakoni dejansko ščitijo imetnike avtorskih pravic, ne pa avtorjev zaščiteneh del, ki so imetniki teh pravic le izjemoma. Najbolj izrazita je pri delih neznanih imetnikov avtorske pravice (angl. *orphan works*).

Besedna zveza "orphan works" dobesedno pomeni "osirotela dela". Urad za publikacije Evropske unije (Urad za publikacije, 2016), ki skrbi za objavo publikacij in dokumentov institucij Evropskih skupnosti in Evropske unije, je besedno zvezo "orphan works" v slovenščino prevedel kot "avtorsko zaščitena dela neznanih avtorjev". Prevod je ponesrečen, saj so neznani imetniki, ne pa avtorji.

Po definiciji v priporočilih Komisije Evropskih skupnosti (v nadaljevanju Evropska komisija (EK)) so dela neznanih imetnikov avtorske pravice dela, zaščitena z avtorsko pravico (angl. *copyright*), vendar njihovih imetnikov (angl. *owners*) ni mogoče identificirati in locirati. Definicija vključuje

neznane imetnike avtorske pravice, vendar pa tudi imetnike z znano identiteto, a s spremenjenimi naslovi ali imeni. Komisija je mnenja, da zakonodaja na področju zaščite imetnikov avtorskih pravic ne zadošča. K boljši zaščiti naj bi pripomogla tudi tehnologija. Komisija spodbuja zlasti razvoj baz podatkov in metapodatkov, s čimer želi preprečiti, da bi dela imela neznane imetnike avtorskih pravic. Tega problema se zavedajo predvsem v filmski dejavnosti, kjer razvijajo baze podatkov v obliki registrov, kot sta PLUS v ZDA in MILE v EU, ali baze metapodatkov filmskih zvez, kot so BABLA, BVPA, PACA, CEPIC, IPTC idr. (Fodor, 2008).

V ZDA so dela neznanih imetnikov avtorske pravice zelo pomembna. ZDA predstavljajo velik trg z zakonom o avtorski pravici zaščiteneh del, ameriška zakonodaja o delih neznanih imetnikov avtorske pravice pa se nanaša tudi na dela v tujini. Po definiciji Senata iz leta 2008 so dela neznanih imetnikov avtorske pravice avtorskopravno zaščitena. Zakone ZDA o avtorski pravici ocenjujejo kot najstrožje in v primerjavi s kaznimi v Evropi so kazni za kršitve pravic do avtorskopravno zaščiteneh del v ZDA zelo visoke.

Problem del neznanih imetnikov avtorske pravice je tudi v Evropi prepoznan kot vprašanje, ki terja pozornost zakonodajalcev. Del strokovne javnosti meni, da bi najučinkovitejši način zaščite pravic imetnikov avtorske pravice predstavljali tehnološki ukrepi, in ne zakonodaja.

Države EU rešujejo vprašanje del neznanih imetnikov avtorske pravice različno, na skupni ravni pa tovrstno zakonodajo EU usklajuje Zelena knjiga Avtorske pravice v gospodarstvu znanja (Evropska komisija, 2008a; Commission of the European Communities, 2008b).

Razprava o delih neznanih imetnikov avtorske pravice se je v Evropi začela leta 2005. Glede na pobudo i2010 Digital Libraries Initiative za razvoj večjezikovne online baze podatkov digitaliziranih knjig, filmov, slik, časnikov, zvočnih posnetkov in arhivskega gradiva iz največjih evropskih zbirk je problem del neznanih imetnikov avtorske pravice eden od izzivov na področju pravic do intelektualne lastnine, ki terja dopolnjevanje obstoječega zakonskega okvira o avtorski pravici v EU. Po Direktivi o informacijski družbi (Directive 2001/29/EC on the harmonization of certain aspects of copyright and related rights in the information society) iz leta 2001, ki je glede na uporabo novih tehnologij in interneta predstavljala implementacijo posodobitve avtorske pravice iz Pogodbe Svetovne organizacije za intelektualno lastnino o avtorski pravici (WIPO Copyright Treaty) iz leta 1996, je vprašanje reprodukcije del neznanih imetnikov avtorske pravice v pristojnosti posamezne države članice EU.

Vse države EU trenutno nimajo zakonodaje, ki bi urejala ta dela.

Evropska večjezična digitalna knjižnica Europeana (www.europeana.eu) vsebuje 4,6 milijona knjig, zemljevidov, fotografij, filmskih posnetkov in časopisov v digitalni obliki (European Commission, 2009).

Komisija je odprla tudi javno razpravo o izzivih digitalizacije knjig v Evropi, ki jih predstavljajo možnosti za skupno delovanje javnega in zasebnega sektorja ter potreba po prenovi preveč razdrobljenega evropskega okvira za avtorske pravice.

Viviane Reding, komisarka EU za informacijsko družbo in medije, je leta 2009 dejala, kako zaskrbljujoče je, da je v Europeani na voljo samo 5 % knjig, digitaliziranih v EU. Skoraj polovica digitaliziranih del je prihajala iz ene same države, druge države članice pa so storile občutno premalo. Države članice ne bi smele več z zavistjo gledati na napredek na drugih celinah, ampak bi se končno morale lotiti naloge, ki jih čaka. Prav tako je jasno, da za umestitev Evrope na digitalni zemljevid sveta samo Europeana ni dovolj. Posebej je poudarila potrebo po prilagoditvi evropskega okvira za avtorske pravice v digitalni dobi.

V primeru Europeane se je pokazala odsotnost skupne rešitve glede avtorskih pravic na spletu v EU. Europeana vsebuje zlasti digitalizirane knjige, ki so javno dostopne in torej niso več zavarovane z avtorskim pravom (ki je v veljavi 70 let po smrti avtorja).

Tabela 1: Pregled prispevkov držav članic EU k Europeani v odstotkih od skupnega števila objektov (4,6 milijona) – stanje konec julija 2009

Države EU	Odstotek
Francija	47 %
Nemčija	15,4 %
Nizozemska	8 %
Velika Britanija	7,9 %
Švedska	5,2 %
Finska	4 %
Grčija	1,6 %
Italija	1,2 %
Belgija	1,1 %
Slovenija	0,7 %
Španija	0,6 %
Estonija	0,4 %
Luksemburg	0,4 %
Poljska	0,3 %
Romunija	0,3 %
Avstrija	0,2 %
Portugalska	0,2 %
Madžarska	0,1 %
Latvija	<0,1 %
Ciper	<0,1 %
Bolgarija	<0,1 %
Češka	<0,1 %
Danska	<0,1 %
Irska	<0,1 %
Litva	<0,1 %
Malta	<0,1 %
Slovaška	<0,1 %
Nečlanice EU	
Norveška	4,3 %
Švica	0,4 %

Vir: European Commission, 2009

Contribution to Europeana (28 Jan 2016) against Annex II to Recommendation				
	Number of objects		% of target	% of total
	Target by 2015	Current		
AUSTRIA	600,000	2,070,209	345.0%	4.2%
BELGIUM	759,000	1,357,805	178.9%	2.8%
BULGARIA	267,000	106,757	40.0%	0.2%
CROATIA		109,149		0.2%
CYPRUS	45,000	35,672	79.3%	0.1%
CZECH REP	492,000	602,130	122.4%	1.2%
DENMARK	453,000	1,330,710	293.8%	2.7%
ESTONIA	90,000	546,762	607.5%	1.1%
FINLAND	1,035,000	904,062	87.3%	1.9%
FRANCE	4,308,000	4,540,843	105.4%	9.3%
GERMANY	5,496,000	5,506,871	100.2%	11.3%
GREECE	618,000	617,658	99.9%	1.3%
HUNGARY	417,000	796,320	191.0%	1.6%
IRELAND	1,236,000	256,098	20.7%	0.5%
ITALY	3,705,000	4,208,788	113.6%	8.6%
LATVIA	90,000	143,421	159.4%	0.3%
LITHUANIA	129,000	165,987	128.7%	0.3%
LUXEMBOURG	66,000	160,437	243.1%	0.3%
MALTA	73,000	62,292	85.3%	0.1%
NETHERLANDS	1,571,000	6,295,413	400.7%	12.9%
POLAND	1,575,000	1,906,234	121.0%	3.9%
PORTUGAL	528,000	244,367	46.3%	0.5%
ROMANIA	789,000	172,186	21.8%	0.4%
SLOVAKIA	243,000	112,640	46.4%	0.2%
SLOVENIA	318,000	530,261	166.7%	1.1%
SPAIN	2,676,000	4,419,153	165.1%	9.0%
SWEDEN	1,936,000	3,632,563	187.6%	7.4%
UK	3,939,000	3,352,490	85.1%	6.9%
EU Member States	33,454,000	44,187,278	132.1%	90.5%
EUROPE*		990,657		2.0%
ICELAND		372,436		0.8%
ISRAEL		20,631		0.0%
NORWAY		2,861,402		5.9%
RUSSIA		60,210		0.1%
SERBIA		66,734		0.1%
SWITZERLAND		206,645		0.4%
TURKEY		48,413		0.1%
UKRAINE		1,751		0.0%
USA		21,794		0.0%
VATICAN CITY		199		0.0%
NON-EU		4,650,872		9.5%
Total		48,838,150		100%

*contribution of European projects where the country is not specified

Slika 1: Prispevki držav članic EU k Europeani – stanje 28. januarja 2016
(Vir: Contribution to Europeana (28 Jan 2016) against Annex II to Recommendation, 2016)

Zaradi pravnih razlogov v Europeano niso bila vključena dela, ki so jih nehali tiskati (okoli 90 % knjig v evropskih nacionalnih knjižnicah), niti dela (po oceni od 10 do 20 % avtorsko zaščitene zbirke), ki so bila še avtorsko zaščitena, vendar imetnik ni bil znan.

Primer Europeane kaže tudi na veliko razdrobljenost evropskega pravnega okvira za izdajo dovoljenj za distribucijo avtorsko zaščitene del. V začetku leta 2008 je moralo npr. francosko združenje iz Europeane umakniti fotografije, za katere je imelo pravice do distribucije samo za francosko ozemlje.

Evropska komisija je leta 2008 začela javno posvetovanje o prihodnosti Europeane in digitalizaciji knjig, ki je potekalo do novembra 2009. V ospredju so bila vprašanja, povezana z dostopnostjo digitaliziranega gradiva za uporabnike v celotni EU, s sodelovanjem z založniki na področju avtorsko zaščitene gradiva, z vzpostavitvijo evropskega registra del neznanih imetnikov in del, ki se ne tiskajo več, ter z dolgoročnim financiranjem Europeane.

Do leta 2013 je Evropska komisija finančno podpirala Europeano iz programa za konkurenčnost in razvoj, k

zaprto finančne konstrukcije pa so prispevale države članice in kulturne institucije. Urad Europeane gosti Nacionalna knjižnica Nizozemske v Haagu, vodi pa ga Fundacija za evropsko digitalno knjižnico.

Združeno kraljestvo je prva evropska država, ki je sprožila problem del neznanih imetnikov avtorske pravice v znanem pregledu zakonodaje o intelektualni lastnini (Gowers Review) iz leta 2006 (Wikipedia, 2016a). Kljub izhodiščni ugotovitvi, da je britanski sistem intelektualne lastnine dobro zgrajen, v pregledu podajajo 54 konkretnih priporočil za izboljšavo, ki se nanašajo predvsem na krepitev izvajanja in dodatno podporo poslovanju ter na ravnovesje med zaščito intelektualne lastnine in konkurenco na prostem trgu. Na dela neznanih avtorjev se nanaša priporočilo 14a. Patentni urad bi moral izdati jasna navodila za "razumno iskanje" osirotelih del ob pomoči imetnikov pravic, organizacij za zbiranje, lastnikov pravic in arhivov.

Del neznanih imetnikov avtorske pravice je v knjižnicah po svetu zelo veliko. Taka dela predstavljajo štirideset odstotkov zaloge Britanske knjižnice (British Library).

Francija ima na področju avtorskih pravic zelo močno tradicijo in zaščita avtorjev je vedno imela visoko prioriteto. Prav Francija je bila pobudnik projekta i2010 Digital Libraries. Projekt je bil odgovor na projekt Google Books v angleškem jeziku. Posebna komisija za pravice do intelektualne lastnine je leta 2008 priporočila uvajanje definicije del neznanih imetnikov avtorske pravice v francoski zakon o avtorski pravici. Po mnenju komisije so dodatne rešitve potrebne predvsem za književna dela neznanih imetnikov avtorske pravice.

Nemški zakon o avtorski pravici pozna "neznano rabo" (nem. *unbekannte Nutzungsarten*). Projekti digitalizacije so tudi v Nemčiji aktualizirali vprašanje reprodukcije del neznanih imetnikov avtorske pravice. Ocenjeno je bilo, da se na dela neznanih imetnikov avtorske pravice v nemških knjižnicah nanaša med 5 in 70 % zalog (de la Durantaye, 2011). Nemške knjižnice v zvezi z digitalizacijo zanima omenjena "neznana uporaba" v pogodbah, pri čemer so jih pod določenimi pogoji podpirali novi predpisi. Dogovor vključuje pogodbe o delih znanih in neznanih imetnikov avtorske pravice. Tako posredno rešujejo problem del z neznanimi imetniki avtorske pravice.

PROJEKT GOOGLE BOOKS

Avtorsko pravico po navadi povezujemo predvsem z uporabo, vendar avtorska pravica zelo vpliva tudi na vsebino baz podatkov in informacijskih sistemov v izgradnji, in sicer predvsem digitalnih.

O vplivu avtorske pravice na odnose med udeleženci izgradnje tovrstnih digitalnih sistemov priča tudi projekt Google Books (Seljak, 2007). Projekt ima knjižnični in pravni vidik. Trije glavni udeleženci, vključeni v projekt, so: Google, imetniki pravic intelektualne lastnine (avtorji, založniki) in knjižnice. Ponudba Googla za digitalizacijo zbirke je bila posebej zanimiva za splošne knjižnice. Google krije stroške v celoti, ena digitalna kopija pripada Googlu, ena pa knjižnici. Precej pravnih nejasnosti je bilo glede tega, katere knjige lahko Google digitalizira in za katere lahko ponudi samo kratke izvlečke. Avtor knjige ima pravico, da besedilo umakne z Googla. Založniki so tožili Google, ker so nasprotovali temu, da bi Google razpolagal z več digitalnimi kopijami in so bili mnenja, da je to nepoštena raba. Primerjalna analiza zakonodaj in zlasti konkurenčnega zakona (angl. *competition law*) ZDA, Francije in Španije v zvezi s posledicami projekta Google Books za intelektualno lastnino ter proučevanje sodnega procesa zoper Google v ZDA in Evropi in možnih posledic sporazumne ureditve med Googlom ter zvezami avtorjev in založnikov v ZDA je pokazala, da predstavlja projekt Google Books velikansko kršitev pravic intelektualne lastnine. Najprej naj bi bil določen nacionalni zakon za vsako knjigo v knjižnici, da se ugotovi, katere knjige sodijo v javno domeno. Projekt Google Books omogoča dostop tudi do knjig, ki se ne tiskajo več, do izvlečkov iz knjig, ki so v tisku, itd., vendar tega ni mogoče narediti brez soglasja imetnika avtorske pravice. Uporaba del neznanih imetnikov avtorske pravice (angl. *orphan works*) terja zagotovila, ki jamčijo pravice imetnikov, če bi imetniki teh pravic nekoč postali znani. Sporazumna ureditev med Googlom ter zvezami avtorjev in založnikov v ZDA je Googlu zagotovila monopolni položaj glede e-knjig in knjig brez znanega imetnika avtorske pravice.

PRIMER PROJEKTA DIGITALIZACIJE ČASNIKOV, KNJIG IN ZVOČNIH POSNETKOV, OBJAVLJENIH PRED LETOM 1900 – BRITANSKA KNJIŽNICA

Analiza izvajanja zaščite avtorske pravice na primeru projekta digitalizacije časnikov, knjig in zvočnih posnetkov, objavljenih pred letom 1900, ki jo izvaja Britanska knjižnica (British Library, BL), kaže, da naloga v zvezi z avtorsko pravico nima samo pravnih posledic, ampak da predstavlja zaradi časovne zamudnosti ter strokovne in stroškovne zahtevnosti pomemben dejavnik, ki ga je vsekakor treba upoštevati pri načrtovanju dinamike ter kadrovskih in finančnih virov izvajanja tovrstnih projektov izdelave baz podatkov in sistemov (King, 2008).

Digitalizacija je izdelava digitalnega nadomestka za analogni izvirnik; projekt Britanske knjižnice vključuje digitalno konverzijo nekaterih njenih zbirk. To so:

- arhivski zvočni posnetki,

- časniki v Združenem kraljestvu iz 19. stoletja,
- knjige v Združenem kraljestvu, ki naj bi bile zunaj avtorskopravne zaščite (angl. *out-of-copyright books*).

Nameni projekta so:

- povečevanje uporabe z odprtim mrežnim dostopom in zagotovitvijo funkcionalnosti, ki so neločljivo povezane z gradivom v digitalni obliki;
- fizično ohranjanje izvirnega analognega gradiva za prihodnje uporabnike z zamenjavo z digitalnimi nadomestki;
- zagotavljanje prihodkov od teh proizvodov na trgu bodisi za partnerje ali samo za BL (v čitalnici BL je uporaba tega gradiva v digitalni obliki brezplačna).

Ena izmed glavnih nalog ob izvajanju projekta je bila zagotoviti upoštevanje zakona Združenega kraljestva o avtorski pravici oz. pridobivanje dovoljenja imetnikov avtorske pravice za digitalno reprodukcijo, seveda, kadar je to mogoče, saj ni pričakovati, da bodo našli prav vse nosilce avtorske pravice.

Domnevalo se je, da so časniki, objavljeni pred letom 1900, zunaj avtorskopravne zaščite. Po mnenju strokovnjakov za avtorsko pravico pa naj bi bili zunaj avtorske zaščite časniki, objavljeni pred letom 1865.

Avtorska pravica izdajatelja pred letom 1912 po zakonu Združenega kraljestva preneha 70 let po objavi. Če je imetnik avtorske pravice do časnika, objavljenega v letu 1900, umrl pred letom 1936, naj bi ta časnik sodil v javno domeno od leta 2007 naprej. Dodatni vir težav je bil ugotoviti vrsto pogodbe med časnikom in avtorjem v času objave, saj ni verjetno, da te pogodbe sploh še obstajajo; poleg tega so bili članki s podpisanim avtorjem tedaj redkost.

Vsekakor je dostopnost digitaliziranih časnikov odvisna od tega, ali je rešeno vprašanje avtorske pravice; reševati ga je treba za vsak časnik posebej. Rešiti je bilo treba tudi vprašanje blagovne znamke, če jo je časnik imel.

Britanska knjižnica naj bi upoštevala tudi evropsko pobudo i2010 Digital Libraries Initiative, ki se nanaša na "dela neznanih imetnikov avtorske pravice".

Projekt arhivskih zvočnih posnetkov (klasične in popularne glasbe, radijskih dram, ustnih pričevanj in tradicionalne glasbe) se je začel leta 2004 in je vključeval okrog 12.000 enot, leta 2006 pa so javnosti omogočili dostop do baze podatkov. S to vrsto gradiva so povezani zelo specifični problemi avtorske pravice, saj ima gradivo veliko akademsko in majhno komercialno vrednost. Pri izbiri so se izogibali tistim posnetkom, ki so vključevali glasbo in petje, saj je v takem primeru proces ugotavljanja

avtorske pravice zaradi številnih nosilcev pravic in težav pri vzpostavljanju kontakta z njimi lahko zelo zapleten. Tako npr. zakon Združenega kraljestva o zaščiti podatkov delodajalcem ne dovoljuje dajati naslovov izvajalcev. Če je izvajalec umrl, je treba pridobiti dovoljenje osebe, ki je podedovala avtorsko pravico.

Britanska knjižnica se je leta 2005 z Microsoftom dogovorila za projekt digitalizacije knjig, objavljenih pred letom 1900, saj naj bi te bile zunaj avtorskopravne zaščite.

Za uspešno delo v zvezi z avtorsko pravico je treba uravnesiti pravice ustvarjalcev in javno dobro.

V Združenem kraljestvu so objavljene knjige zunaj avtorskopravne zaščite 70 let po smrti avtorja; potemtakem knjige avtorjev, ki so umrli npr. pred letom 1937, ne bi bile več zaščitene od leta 2007 naprej. Glede na starost gradiva je najbrž majhen odstotek naslovov zunaj zaščite. Če avtorja knjige oz. nosilca avtorske pravice niso uspeli najti, so knjigo razglasili za osirotelo delo. Po oceni Britanske knjižnice spada v to kategorijo najmanj 40 % zaščiteneh del.

STRUKTURNA KRIZA PRAVIC AVTORJEV

Stallman (2011) ugotavlja, da so avtorska pravica, patenti in zaščitne znamke različne kategorije, ki nimajo nič skupnega, ponesrečeno pa smo jih poimenovali s skupnim zavajajočim pojmom „intelektualna lastnina“ in s tem povzročili zmedo ne samo med laiki, temveč tudi med strokovnjaki. Zakoni, ki ščitijo različne oblike intelektualne lastnine, imajo različno poreklo in so se različno razvijali, vključujejo pa različne dejavnosti in predpise ter povzročajo različne probleme in politična vprašanja. Namen zakona o avtorski pravici je bil spodbujati avtorsko delo in umetnost, vendar pa ta zakon pokriva podrobnosti o izrazni obliki dela. Namen zakona o patentih je bil spodbujati objavo idej po ceni, ki zagotavlja začasen monopol tistemu, ki te ideje objavlja. To ceno je na določenih področjih vredno plačati, na drugih pa ne. Zakon o zaščitnih znamkah naj bi spodbujal katero koli poslovno dejavnost in omogočal, da bi kupci vedeli, kaj kupujejo.

Avtorska pravica ima zgodovinske, filozofske (moralne), ekonomske, pravne in sociološke vidike. Področje, v katero sodi, imenujemo tudi področje za informacijske zakone (angl. *information law*). To poimenovanje neposredno ponazarja povezanost informacijske znanosti in prava.

Razvoj je šel od modela splošnega dobrega do modela zoper splošno dobro.

Obstaja več paradigem avtorske pravice.

Po klasični teoriji avtorska pravica ščiti izrazno obliko idej. Lastimo si lahko le materialne zapise znanja in pravica do

intelektualne lastnine znanja ne more biti ekskluzivna. Ideje so po eni strani doma v naših možganih, po drugi strani znanje nastaja v medčloveških družbenih odnosih in se ne more razumeti ločeno od družbe (Hongladarom, 2011).

Po isti teoriji naj bi zaščita avtorske pravice spodbujala ustvarjalnost. Tudi prvi zakon o avtorski pravici izpostavlja prav ustvarjalnost kot namen zakonskega urejanja te pravice. Ta zakon je znan po kratkem naslovu "Copyright Act 1709 8 Anne c.21" in po polnem naslovu, ki se glasi: "An Act for the Encouragement of Learning, by Vesting the Copies of Printed Books in the Authors or Purchasers of such Copies, during the Times therein mentioned" (Zakon o spodbujanju pridobivanja znanja s podeljevanjem pravice do kopij tiskanih knjig avtorjem ali kupcem pravice do kopiranja za rok, ki je naveden v tem zakonu).

Tradicionalno paradigmo predstavlja doktrina WIPO (Pogodba Svetovne organizacije za intelektualno lastnino o avtorski pravici (WIPO Copyright Treaty, WCT)) iz leta 1996 (<http://www.aas.si/pravni-viri/wipo-ap-fr1.html>), ki jo je Slovenija ratificirala leta 2002 (Chitrakar, et al., 2010).

Zakon o avtorski in sorodnih pravicah varovana dela opredeljuje kot individualne intelektualne stvaritve s področja književnosti, znanosti in umetnosti, ki so izražene na kateri koli način. Zakon ne omejuje vrste varovanih del, ampak jih navaja le kot primere; navaja zlasti govornjena, pisna, glasbena, gledališka, koreografska, avdiovizualna dela itd. Z avtorsko pravico je zato lahko varovano vsako delo, ki je nastalo kot posledica intelektualne dejavnosti posameznika (avtorja) in je izraženo tako, da omogoča (kaksno koli) zaznavanje. Avtorskopravno niso varovane ideje, načela, odkritja, uradna besedila z zakonodajnega, upravnega in sodnega področja ter ljudske književne in umetniške stvaritve.

Avtor je fizična oseba, ki je ustvarila delo. Pravna oseba je lahko imetnik avtorske pravice, vendar pa se ne obravnava kot avtor dela, čeprav avtorju naroči stvaritev dela ali zaposli avtorja, ki je delo ustvaril. Kot avtor dela se šteje oseba, katere ime, psevdonim ali umetniška oznaka se pojavlja na delu ali je navedena ob objavi dela, dokler se ne dokaže drugače. Če pri stvaritvi dela sodelujeta dve osebi ali več oseb, tako da je to delo nedeljiva celota, veljajo te osebe za soavtorje in pripada jim nedeljiva avtorska pravica na takem delu.

Avtorska pravica pripada avtorju na podlagi stvaritve dela. Avtorju, ki delo ustvari, dela ni treba registrirati ali objaviti, da bi pridobil varstvo avtorske pravice. Avtorska pravica začne samodejno veljati takoj, ko je delo ustvarjeno. Avtorska pravica je enovita pravica na avtorskem delu, iz katere izvirajo izključna osebnostna upravičenja (moralne avtorske pravice), izključna premoženjska upravičenja

(materialne avtorske pravice) in druga upravičenja avtorja (druge pravice avtorja). Izključnost avtorske pravice pomeni, da je avtorska pravica po svoji naravi absolutna in da zadeva vsakogar, torej ima učinek *erga omnes* (proti vsem). Moralne pravice varujejo avtorja v zvezi z njegovimi duhovnimi in osebnimi vezmi z delom. Moralne pravice so neodtujljive in neprenosljive ter se jim ni mogoče odpovedati. Zakon o avtorski in sorodnih pravicah priznava štiri moralne pravice. To so: pravica do prve objave, pravica do priznanja avtorstva, pravica do spoštovanja dela in pravica do skesanja. Materialne avtorske pravice varujejo premoženjske interese avtorja, s tem da izključno avtor dovoljuje ali prepoveduje uporabo svojega dela ali primerkov svojega dela. Če v zakonu o avtorski in sorodnih pravicah ni drugače določeno, je uporaba avtorskega dela dopustna le, kadar je avtor pod pogoji, ki jih je določil, prenesel ustrezno materialno avtorsko pravico.

Avtor ima toliko pravic, kolikor je vrst uporabe njegovega dela. Z vsako novo vrsto uporabe avtorskega dela nastane nova materialna pravica.

Zakon o avtorski pravici zato ne more podati izčrpnega seznama materialnih pravic. V zakonu so naštetje naslednje materialne pravice: pravica reproduciranja, pravica javnega izvajanja, pravica prenašanja (predvajanja s fonogrami in videogrami) ter javnega prikazovanja, pravica radiodifuznega oddajanja, pravica retransmisije, pravica sekundarnega radiodifuznega oddajanja, pravica dajanja na voljo javnosti, pravica predelave, pravica avdiovizualne priredbe, pravica distribuiranja in pravica dajanja v najem.

Druge pravice avtorja varujejo avtorjeve interese, ki niso značilno premoženjski ali strogo moralni, vendar so za avtorja v zvezi z varovanim delom in možnostjo njegove uporabe še vedno pomembni. Druge pravice avtorja so pravica do dostopa (do izvornika ali primerka dela, ki je v posesti nekoga drugega) in izročitve izvornika likovnega dela ali fotografije za razstavo, sledna pravica (fr. *droit de suite*), pravica javnega posojanja in pravica do nadomestila za dovoljeno zasebno ali drugo lastno uporabo (fotokopiranje in tonsko ali vizualno snemanje).

Avtorska pravica kot celota ni prenosljiva. Avtor lahko s pogodbo ali drugim pravnim poslom, ki ga priznava zakon, prenese na druge osebe posamične materialne avtorske pravice in druge pravice avtorja. Moralne pravice so neodtujljive, zato jih ni mogoče prenesti na druge osebe. Pogodba, s katero avtor prenese avtorsko pravico kot celoto ali moralne avtorske pravice, je nična. Enako velja za prenos materialnih avtorskih pravic za vsa prihodnja dela avtorja in prenos materialnih avtorskih pravic za še neznan način uporabe tega dela.

Prenos posamičnih materialnih avtorskih pravic ali

posamičnih drugih pravic avtorja je lahko vsebinsko (izključen ali neizključen prenos), prostorsko ali časovno omejen. Čeprav avtorska pravica kot celota ni prenosljiva, se deduje. Po avtorjevi smrti njegovi dediči vstopijo v pravni položaj avtorja glede varovanih del in zato postanejo imetniki avtorjevih materialnih, moralnih in drugih pravic.

Avtorska pravica je nematerialno premoženje in je kot taka neodvisna in nezdružljiva z lastništvom ali drugimi stvarnimi pravicami na katerem koli materialnem predmetu, v katerem je vsebovano avtorsko delo. Prenos posamezne materialne avtorske ali druge pravice avtorja na delu ne vpliva na lastništvo nad materialnim predmetom, v katerem je vsebovano avtorsko delo. Podobno tudi prenos lastništva nad materialnim predmetom, v katerem je vsebovano avtorsko delo, ne vpliva na posamezne materialne avtorske ali druge pravice avtorja do njegovega dela. Toda razen pri arhitekturnih objektih lastnik izvornika dela ne sme uničiti izvornika, ne da bi prej ponudil njegov odkup avtorju po ceni, ki ustreza protivrednosti materiala (ob domnevi, da ima avtor upravičen interes za ohranitev dela).

Čeprav je avtorska pravica absolutna po svojem učinku, jo zakon o avtorski in sorodnih pravicah v nekaterih primerih omejuje v korist drugih pravic in/ali v družbenem interesu. V vsakem takem primeru so omejitve avtorske pravice dopustne le pod pogojem, da je obseg take uporabe avtorskih del omejen s predvidenim namenom, da je v skladu z dobrimi običaji, da ne nasprotuje običajni uporabi dela in da ni v nerazumni meri v nasprotju z zakonitimi interesi avtorja. V zakonu o avtorski in sorodnih pravicah sta določeni dve temeljni ravni omejitve avtorske pravice: zakonite licence in prosta uporaba dela.

Zakonite licence omogočajo uporabo dela brez prenosa ustrezne materialne pravice, vendar ob plačilu primerne nadomestila (to se nanaša na reproduciranje dela v učbenikih, namenjenih za pouk, reproduciranje del v korist invalidnih oseb).

Prosta uporaba pomeni, da se delo lahko uporablja brez prenosa ustrezne materialne pravice in brez plačila kakršnega koli nadomestila avtorju (to se nanaša na uporabo dela zaradi omogočanja dostopa do informacij javnega značaja, uporabo dela pri citiranju, zasebno reproduciranje dela, javno izvajanje v obliki pouka ipd.).

Avtorska pravica traja ves čas življenja avtorja in še 70 let po njegovi smrti. S pretekom rokov trajanja avtorske pravice avtorsko delo ni več avtorskoppravno varovano in postane dostopno javnosti. Če je delo ustvarilo več avtorjev (soavtorji), se čas varstva računa od smrti soavtorja, ki je umrl zadnji. V nekaterih primerih avtorska pravica ne traja celotno življenje avtorja in 70 let po njegovi smrti, ampak 70 let od zakonite objave dela, npr. ko gre za dela neznanega

avtorja ali dela, podpisana s psevdonomom, ali kolektivna avtorska dela (npr. enciklopedije, antologije).

Ta paradigma je v strukturalni krizi.

Čeprav so zakoni o avtorski pravici v protislovju z naravo znanja in v prid imetnikom avtorskih pravic (založniki, TV-postaje, producenti filmov, proizvajalci fonogramov ...), ne pa avtorjem, so ti zakoni takšni, kakršni so; imajo povsem realne posledice za družbo in posameznike – ustvarjalce in uporabnike intelektualne lastnine. Intelektualna lastnina je rezultat kapitalističnega sistema blagovne proizvodnje. Do vzpostavitve kapitalističnih družbenih odnosov sta bila pretok in kopiranje znanja prosta in brezplačna. Pred tem so poslovne skrivnosti fizično ščitili, da jih ne bi izvedela konkurenca (Stagninaitė, 2010).

Do zakonov o avtorski pravici je bil tudi odnos do izdelave kopij drugačen. Tako je npr. cerkev spodbujala kopiranje verskih spisov, saj vsebujejo resnico, širjenje resnice pa je zaželeno.

Klasična avtorska pravica vključuje dve pravici: moralno avtorsko pravico (ki ni na prodaj, ker bi kupec postal avtor dela, ki ga ni ustvaril) in materialno avtorsko pravico do izdelave kopij, namenjenih za prodajo z dobičkom (ki jo avtor praviloma proda izdajatelju). Razmerje med pisateljem in izdajateljem naj bi bilo v obojestranskem interesu, največji paradoks na področju avtorske pravice pa je prav v tem, da v praksi avtorska pravica ni v prid avtorjem.

V raziskavi o stanju avtorske pravice na Nizozemskem ter v Nemčiji, Franciji in Belgiji, ki jo je leta 2005 izvedlo nizozemsko ministrstvo za pravosodje, je bilo ugotovljeno, da je to deloma posledica strukturalno šibkejšega položaja avtorjev pri pogajanjih z izdajatelji (Hugenholz in Guibault, 2005). Pogodbe v praksi predstavljajo obliko unilateralnega izkoriščanja avtorjev, ki jo izvajajo izdajatelji; Hugenholz in Guibault sta mnenja, da je treba avtorje pred takšno prakso zaščititi z zakonom in drugače.

Pri priporočilih glede številnih zakonskih določb izhajata Hugenholz in Guibault iz več načel. To so:

- načelo proporcionalnosti (nadaljnjih intervencij v svobodo pogajanja naj ne bi bilo – razen nujnih),
- načelo socialne pravičnosti (zaščita naj bi bila namenjena predvsem avtorjem kot strukturalno šibkejši strani),
- načelo zaščite ustvarjanja (določbe naj bi izražale kulturno upravičenost avtorske pravice in sorodnih pravic),
- načelo zakonske gotovosti in transparentnosti (vse strani na trgu naj bi bile optimalno informirane o zadevnih pravicah in obveznostih),
- načelo gospodarnosti (stroški transakcij, povezani s

sklenitvijo pogodb, naj bi ostali omejeni),

- načelo tehnične nevtralnosti (pred zakonskimi določbami naj bi bili vsi mediji enaki),
- načelo pragmatičnosti (določbe naj bi čim bolj ustrezale običajem in potrebam prakse).

Avtorska pravica se je dokaj uspešno prilagodila tehnološkemu premiku od tiska k ploščam, CD-jem in digitalnim datotekam, ni pa se prilagodila internetu; od njegovega pojava v začetku devetdesetih let 20. stoletja je intelektualna lastnina v krizi. Kot reakcija na neadekvatnost tradicionalne avtorske pravice in uvajanje vedno več omejitev uporabe avtorskih del v digitalnem prostoru, ki na ustvarjalnost in napredek v znanosti delujejo zaviralno, so se na internetu kot samoregulativnem sistemu pojavile prostovoljne iniciative in koncepti, kot so Creative Commons, Science Commons, odprta koda in copyleft.

Izraz "odprta koda" (angl. *open source*) je postal priljubljen tudi z vzponom interneta, prej so se za ta koncept uporabljali različni izrazi. Na začetku se je izraz nanašal samo na izvorno kodo programja, ki je razpoložljiva za javno sodelovanje, danes pa se nanaša na ogromno drugih področij, kot npr. na odprtokodno ekologijo, odprtokodno kulturo. Stallman je opozoril na zlorabe koncepta, saj nekateri niso pripravljene izdati svojega prispevka drugim in skrivajo svoje dodatke ali pa za njih zahtevajo licence in/ali omejijo uporabo drugim uporabnikom (Wikipedia, 2016b).

Za spodbujanje razvoja, širjenja in uporabe programske opreme in rešitev, temelječih na odprti kodi, v Sloveniji skrbi Center odprte kode Slovenije (COKS) (COKS, 2016).

Zgodnji primer copylefta se je pojavil leta 1975 v projektu Tiny BASIC. Simbol za copyleft je zrcalno obrnjena črka *c* v krogu. Za razliko od znaka za avtorsko pravico ne predstavlja nobenih pravnih omejitev. Obratno od avtorske pravice (angl. *copyright*), ki prepoveduje presnemavanje in distribuiranje kopij avtorskih del, je copyleft oblika licenciranja avtorskih del na področju računalniške programske opreme, dokumentov, glasbe in umetnosti, ki daje vsem pravico do presnemavanja in distribuiranja kopij avtorjevega dela, če se te pravice prenašajo naprej. Licence copyleft so podobne licencam, ki so na voljo tudi preko Creative Commons z imenom "deljenje pod enakimi pogoji" (angl. *share-alike*) (Wikipedia, 2016c; GNU Operating System, 1996–2015).

Creative Commons predstavlja novo paradigmo, ki ustvarjalcem ponuja vnaprej pripravljene licence, s katerimi jasno določijo dovoljene in nedovoljene uporabe svojih del, tako da lahko dela svobodneje krožijo med uporabniki. Creative Commons je danes gibanje širokih razmer, ki je sprejeto v preko 50 državah.

Od leta 2005 so na voljo tudi slovenske različice licenc, napisane v slovenskem jeziku in prilagojene pravnemu redu v Sloveniji. Pri Creative Commons v Sloveniji sodelujeta Inštitut za intelektualno lastnino (IPI), ki skrbi za pravne vidike prilagajanja licenc, in Ljudmila (Ljubljanski laboratorij za digitalne medije in kulturo pri KUD-u France Prešeren), ki projektu zagotavlja organizacijsko in tehnično podporo (Creative Commons, 2016).

Science Commons je del gibanja Creative Commons za področje znanosti. Science Commons je začel delovati leta 2005 pri Computer Science and Artificial Intelligence Laboratory (Laboratorij za računalništvo in umetno inteligenco) v okviru Massachusetts Institute of Technology (MIT); njegov letni proračun znaša približno 750.000 ameriških dolarjev (Creative Commons, s. a.).

Patenti in patentno pravo so prepoznani kot poseben problem. Patentno pravo se je razširilo do take mere, da danes lahko patentiramo tudi DNK.

Po patentnem pravu je načeloma mogoče patentirati izum, ne pa znanstvenega odkritja (Geni niso izum!). Pristaši patentiranja genov izhajajo iz trditve, da se izolirani DNK razlikuje od naravne oblike. Če želimo izvedeti, kakšno je tveganje za nastanek raka, naj bi za analizo lastnega DNK-ja plačali takso lastniku tovrstnega patenta. Monopol nad temi analizami ima biotehnoško podjetje Myriad Genetics v ZDA. Genske teste za mutacije na genih BRCA1 in BRCA2 (rak dojke) nezakonito izvaja prek 70 laboratorijev v Evropi (tj. ne da bi plačali kakršno koli licenčnino podjetju Myriad Genetics kot imetniku patenta). Evropska direktiva iz leta 2008 določa, da je gene, izolirane iz naravnega okolja, dopustno patentirati; s tem je omogočena nemotena uporaba patentiranih genov v raziskovalne namene. Ameriško vrhovno sodišče je junija 2013 za neveljavne razglasilo patente za DNK, ki je izoliran iz človeškega telesa, vendar se ta odločitev ne nanaša na primer komplementarnega DNK-ja (cDNA), ki se v naravi ne pojavlja in ga uporabljajo za kloniranje genov. Človeška gena BRCA1 in BRCA2, ki lahko, ko mutirata, povzročita raka dojke in jajčnikov, sta izdelka narave, zato ju ni mogoče patentirati. Toda sodišče je tudi odločilo, da se komplementarna zaporedja DNK-ja (cDNA) lahko patentirajo. Torej je cDNK različice genov BRCA podjetja Myriad Genetics mogoče patentirati (Palmer, 2013).

Vlade pogosto spodbujajo univerze in raziskovalne institute, da preko patentov zaščitijo rezultate raziskav z namenom prodaje zasebnemu sektorju. S patentno zaščito raziskovalci zavirajo drug drugega. Uporaba patentov je draga, časovno zamudna in upočasnjuje inovacijski proces. Mnogi patentirani izumi imajo širšo uporabo, kot so jo predvideli njihovi imetniki. Science Commons spodbuja licenciranje patentov skozi javne licence pod razumnimi pogoji – bodisi

na osnovi brezplačne dostopnosti patentov bodisi na osnovi dostopnosti patentov po nominalni ceni in brez omejitev področja uporabe.

ZAKON O AVTORSKI PRAVICI IN PREDSTAVNIŠKA DEMOKRACIJA

Države zahodne civilizacije so države s kapitalističnim družbenim redom, poleg tega pa so tudi države s predstavniško demokracijo.

Narodi držav, ki so se osamosvojile po razpadu SFR Jugoslavije, so se neposredno na referendumih v začetku devetdesetih let 20. stoletja izrekli za nacionalno državo, svobodo, samostojnost in demokracijo, kapitalistične družbene odnose pa so uvedle tranzicijske oblasti – zmagoslavne stranke, izbrane na prvih demokratičnih volitvah, tj. posredno, preko institucij predstavniške demokracije. Zakoni se sprejemajo po meri politikov na oblasti. Za socialno-psihološko prepoznavanje motivov dela volilnega telesa, ki ga predstavljajo, je treba razkriti ideološko kopreno, ki skriva njihove interese. Čeprav se je izključni razredni pristop izkazal kot zavajajoč, vendarle ni pričakovati, da bi bila v kapitalističnem družbenem sistemu delavska zakonodaja v prid delavcev.

Mnenja o odnosu med avtorsko pravico in demokracijo so deljena. Nekateri menijo, da sta koncepta kompatibilna, drugi, da koncepta nista povsem združljiva (Tallmo, 2009).

Avtorska pravica se je pojavila po ukinitvi cenzure v začetku 18. stoletja. Veljalo je, da sta avtorska pravica in svoboda izražanja komplementarni in predstavljata obliko zaščite integritete avtorja in dela.

Z zornega kota bralcev in drugih uporabnikov sta koncepta avtorske pravice in demokracije nezdržljiva, saj avtorska pravica kot svojevrstni monopol ogroža zasebnost uporabnikov in predstavlja cenzuro.

Tristo let po izumu tiska so obstajali le privilegiji izdajateljev, ne pa pravice avtorjev kot ustvarjalcev vsebine.

Po pojavu prvega zakona o avtorski pravici pred tristo leti je bila predmet avtorskopravne zaščite književnost, vključno z dramskimi deli. Avtorska pravica po tem zakonu ni "lastnina" (angl. *property*), temveč "spodobnost" (angl. *propriety*). Namen knjig je izobraževati državljane in zakon je časovno omejil izključno pravico avtorjev na največ 28 let po objavi dela. Pravica tudi ni bila dedna. Dandanes obstajajo strokovnjaki, ki so prepričani, da bi avtorska pravica morala biti dedna brez kakršnih koli omejitev, podobno kot pri otipljivi lastnini.

Po sprejetju zakona leta 1710 se je začel spopad med

pristaši nezapisanega zakona in pristaši zakonov v pisni obliki. Spopad se je končal proti koncu 18. stoletja z zmago pristašev zapisanih zakonov.

Nekateri pravni strokovnjaki so bili mnenja, da ima avtor lahko lastniško pravico do rokopisa, po objavi pa delo postane splošno dobro skupnosti. Avtorska pravica se je povezovala z zasebnimi pismi in rokopisi ter z zaščito neobjavljenih avtorskih del. Nekateri strokovnjaki so menili, da je tako stališče nesmiselno. Zakonodajalec se je opredelil za omejen rok zaščite, preden delo preide v javno sfero.

Stališče, da je prvi zakon o avtorski pravici prispeval k nastajanju novega monopola, je zgodovinsko zgrešeno, saj je bil zakon naravnani proti pravici izdajateljev, ki je bila do tedaj trajna. Zakon se je pojavil po ukinitvi cenzure in je pravzaprav razglasil odgovornost avtorjev za ideje v objavljenih delih, kar se ujema s pozitivno zakonodajo.

Zakoni o avtorski pravici sodijo v civilno pravo, saj urejajo odnose med državljanji, in ne med državljanji in državo kot pri cenzuri.

Zakoni o avtorski pravici so v bistvu demokratični.

Pred zakonom o avtorski pravici in sorodnih pravicah so vsi avtorji brez razlike enaki; za vsa dela velja enako ne glede na kakovost. Posebej pomembno je, da trajno ščiti (vsaj) moralno pravico do avtorstva in da delo ne sme biti spremenjeno brez avtorjevega dovoljenja ter da predvideva kazni v primeru spreminjanja brez dovoljenja. Podpira torej svobodo izražanja.

Kot meni Tallmo (Tallmo, 2009), spada avtorska pravica med pravice do osebnosti, saj jo vedno začne ustvarjalec.

V zakone o avtorski pravici naj bi bile izrecno vključene tudi pravice uporabnikov ustvarjalnih del.

ALI IMA AVTORSKA PRAVICA PRIHODNOST?

Zlata doba avtorske pravice je bilo obdobje od leta 1700 do leta 1950. Pred tem je bilo uveljavljanje avtorske pravice lahko. Branje knjige je bilo jasno ločeno od tiskanja. S pojavom plošč in gramofonov se je avtorska pravica razširila na novo tehnologijo.

Po Fleischerju (Fleischer, 2008) je širjenje avtorske pravice (ves čas je mišljena avtorska pravica v pomenu *copyright*) posledica reakcij imetnikov avtorske pravice na razvoj tehnologij za kopiranje.

Ko je tiskarski stroj predstavljal edino tehnologijo za razmnoževanje, je avtorska pravica veljala le za besedilo.

Po pojavu gramofona, filma in radia se je njena veljavnost razširila na "dela" neodvisno od medija in razvite so bile različice za posamezni medij.

Po pojavu interneta se avtorska pravica razvija v novo smer in njena veljavnost se nanaša na dostop do orodij, in sicer na zelo arbitraren način. Mednarodni trgovinski sporazum proti ponarejanju (Anti-Counterfeiting Trade Agreement – ACTA) iz leta 2010 prepoveduje posedovanje orodij, ki omogočajo razbitje zaščite pred kopiranjem ali nepooblaščenim predvajanjem. Internet podpira tudi vse druge medije, tradicionalna paradigma avtorske pravice pa ne more zagotoviti pričakovane zaščite. Prej so bili načini prenosa podatkov različni – odvisno od medija; na internetu pa se za vse medije, ki jih podpira, uporablja enak način prenosa.

Internet vedno bolj uporabljamo tudi za glasbo. Pogosto poslušamo glasbo v digitalni obliki, vedno več denarja pa porabimo za živo glasbo. Če je bila pred 10 ali 15 leti živa glasba le reklama za posneto glasbo, so danes glasbeni posnetki pogosto reklama za živo glasbo. Če je glasba posneta kot datoteka, gre za prenos z interneta (angl. *downloading*). Če pa programska oprema pošilja glasbo neposredno na zvočnik, gre za način pošiljanja podatkov na internetu, pri katerem se podatki prejemajo po istem vrstnem redu, po katerem so odposlani (angl. *streaming*). Uporabnik ima možnost izbrati neposredni prenos datoteke na zvočnik, glasbeno industrijo pa skrbi, da bi uporabnik glasbo shranil na svoj računalnik.

Obstaja tudi način prenosa zvočnega signala po internetu do računalnika, ki se od običajnega internetnega prenosa zvoka razlikuje v tem, da za poslušanje ni treba naložiti celotne zvočne datoteke (.wav, .au ...) na računalnik, saj se zvok začne predvajati takoj, ko na računalnik prispejo prvi podatki (angl. *audio streaming*). Ko zvočni podatki prispejo na računalnik, so za nekaj sekund shranjeni v medpomnilnik in šele nato se začnejo predvajati. Podatki se med poslušanjem neprestano prenašajo na računalnik (angl. *audio data streaming*); to zagotavlja neprekinjeno predvajanje zvočnega posnetka. Poslušanje je nemoteno, vse dokler na računalnik prihajajo novi podatki in se zapisujejo v medpomnilnik. Zvok se neha predvajati, ko se podatki prenehajo shranjevati v medpomnilnik in se ta izprazni. To se lahko zgodi zaradi preobremenjenosti internetne povezave, saj zvočni podatki na računalnik ne prispejo dovolj hitro. Vzrok za prekinjen prenos zvoka je lahko v slabi povezavi poslušalca internetnega radia ali v preobremenjeni in nezadostni povezavi internetnega pretočnega radia, ki zvočni signal oddaja.

Obstajata dve vrsti pretoka zvoka: *zvok na zahtevo* (primeren za arhivirane zvočne posnetke na spletnih straneh) in *predvajanje zvoka v živo* (primeren za internetne radijske postaje) (Strem.si., 2008).

Pretočni prenos (angl. *streaming* ali *media streaming*) je tehnika prenašanja podatkov tako, da se prenašajo kot stalen in neprekinjen tok. Tehnologije pretočnega prenosa postajajo z rastjo interneta vse pomembnejše, saj večina uporabnikov nima dovolj hitrega dostopa za zadovoljiv prenos velikih multimedijskih datotek. Pri pretočnem prenosu brskalnik, odjemalec ali vtičnik lahko začne predvajati podatke, preden se je prenesla celotna datoteka. Za ustrezno delovanje pretočnega prenosa mora biti odjemalec, ki podatke prejema, zmožen podatke zbirati in pošiljati kot stalen tok aplikaciji, ki podatke obdeluje in pretvarja v zvok ali slike. To pomeni, da mora odjemalec, če prejema podatke hitreje, kot je potrebno, presežne podatke shranjevati v medpomnilnik. Če podatki ne prihajajo dovolj hitro, njihovo predvajanje ne bo potekalo nemoteno. Pojavljajo se mnoge konkurenčne tehnologije pretočnega prenosa. *De facto* standard za avdiopodatke na internetu je *RealAudio*, ki ga je razvilo podjetje Progressive Network (Webopedia, 2016).

Uporaba informacij preko digitalne tehnologije ni nič drugega kot kopiranje. Kopiranje je preprosto način, na osnovi katerega delujejo računalniki. V primeru interneta predstavlja tehnologija glavni problem sodobnih zakonov o avtorski pravici, ki so naravnani predvsem na prepoved kopiranja. S tem se je spremenil tudi zakonski status tehnologije.

Predstavniki dejavnosti, ki temeljijo na avtorski pravici, so se organizirali v nacionalne in mednarodne zveze; na lovu za čim večjim dobičkom so kot svoje nadzorne organe začeli ustanavljati različne agencije za avtorsko pravico. Preostalo jim ni nič drugega kot ofenziva v več smereh: preusmerjanje kriminalizacije v zakonih o avtorski pravici s primeri kršitve h kriminalizaciji uporabe tehnologije. Zakoni o avtorski pravici bi morali potegniti ločnico med uporabo in distribucijo v boju proti piratstvu, ki ga v njihovem imenu vodijo močne protipiratske agencije.

Fleischer (2008) je opozoril, da je pojem "digitalno" širši od pojma "online". Poleg interneta obstajajo tudi možnosti distribucije preko darknetov, ki vključujejo kopiranje CD-jev, preko e-pošte, prenosnih trdih diskov, mobilnih telefonov ...

Obdobje, ko je bil sprejet prvi zakon o avtorski pravici, je bilo obdobje pomanjkanja. Digitalno dobo glede količine ustvarjenega znanja lahko označimo kot dobo obilice. Zgolj dodajanje količine nič ne prispeva h kulturni ali ekonomski vrednosti, vendar je vrednost v kontekstu, znotraj katerega iz te obilice skupno ustvarjamo pomen. Stara formula podjetništva v dejavnostih, temelječih na avtorski pravici, je bila prodaja zunaj konteksta. Danes največ veljajo dokumentarni fotografski posnetki, nastali na kraju dogajanja, ki pričajo o resnici, kakršna dejansko

je. Tehnična kakovost teh fotografij ni pomembna, odlikuje jih kakovost, ki je ni mogoče kopirati (angl. *uncopyable quality*).

Od zakonske urejenosti in veljavnosti zakonov ter od ozaveščenosti avtorjev in uporabnikov avtorskih vsebin o avtorski in sorodnih pravicah so odvisne gospodarske panoge, ki temeljijo na avtorski pravici (Chitrakar, et al., 2010).

Svetovna organizacija za intelektualno lastnino (WIPO) in Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije sta sofinancirala posebno študijo o prispevku panog, ki temeljijo na avtorski in sorodnih pravicah, k slovenskemu gospodarstvu. Študija je bila izvedena na pobudo Urada RS za intelektualno lastnino med februarjem in novembrom 2009. Namen je bil izmeriti prispevek teh panog k slovenskemu nacionalnemu gospodarstvu z oceno obsega proizvodnje, dodane vrednosti, zaposlitev in zunanje trgovine. Metodologijo je razvila in predlagala WIPO. Temelji na najboljših praksah s tega področja ter uradnih statističnih podatkih in drugih virih podatkov, vključno s pogovori s predstavniki panog, ki temeljijo na avtorski pravici. Študija omogoča mednarodne primerjave, saj so bile tovrstne študije opravljene v več kot 20 državah sveta. Referenčno je bilo leto 2007.

Panoge, ki temeljijo na avtorski pravici, so zelo pomembne za slovensko gospodarstvo in zaslužijo večjo pozornost gospodarske politike od izkazane. Zajemajo 5,8 % nacionalnega obsega proizvodnje ali 4,2 milijardi evrov, prispevek k dodani vrednosti pa znaša 1,7 milijarde evrov ali 5,1 % nacionalnega BDP in je primerljiv s prispevkom javne uprave in obvezne socialne varnosti ter presega prispevek izobraževanja, zdravstva in socialnega skrbstva, finančnega posredništva, oskrbe z električno energijo, plinom in vodo, gostinstva itd., vendar je nekoliko nižji od povprečja 21 držav (5,5 %). Leta 2007 je bilo v teh panogah, temelječih na avtorski pravici, 54.506 zaposlenih, kar znaša 6,8 % vseh delovnih mest v Sloveniji. Produktivnost, merjena kot dodana vrednost zaposlenega, je bila 32.025 EUR, kar je pod nacionalnim povprečjem (37.963 EUR). Zunanjetrgovinska bilanca (279,1 milijona evrov) panog, temelječih na avtorski pravici, je bila negativna – uvoz je bil večji od izvoza. V Sloveniji so z vidika neposrednega in multiplikativnega učinka te panoge primerljive z vlogo turistične dejavnosti: vsakih 1000 EUR vložka v teh panogah ustvari 1.570 EUR končne vrednosti.

Panoge, ki temeljijo na avtorski pravici, posredno ustvarjajo tudi povpraševanje po proizvodih in storitvah drugih, z njimi povezanih panog (proizvodi in storitve finančne, gradbene, prehranske in še katere druge dejavnosti), kar posredno povečuje njihov prispevek.

V panogah, ki temeljijo na avtorski pravici, so zainteresirani

tudi za večjo ozaveščenost o avtorski in sorodnih pravicah.

Splošna ozaveščenost javnosti o pomenu in varovanju avtorske pravice je na splošno zelo majhna, med avtorji pa je prav zastrašujoče nizka.

Glavni zahtevek predstavnikov dejavnosti, temelječih na avtorski pravici, do zakonodaje je bil, naj le-ta zajema tudi uporabo komunikacij ali, drugače povedano, naj predpisuje tudi odgovornost dobaviteljev informacijskih servisov (angl. *Information Service Providers – ISP*). Zakonodaja o ISP-jih tako vključuje cenzuro interneta v obliki črnih seznamov in zahtevo po avtorizaciji z namenom, da ISP-ji iz komunikacij izključijo uporabnike brez naročniške identitete. V imenu odgovornosti ISP-jev naj bi bil lahko poklican na odgovornost prav vsak uporabnik. Vendar je internet mreža računalnikov, in ne ljudi, v kateri sleherni računalnik lahko odpre lokalno mrežo. Podjetja se znotraj povezujejo preko optičnih vlaken in si informacije izmenjujejo preko usmerjevalnikov. V takšni mreži le lokalni administrator lahko sledi aktivnostim posameznega uporabnika; s tem je anonimnost, ki danes predstavlja velik problem za dejavnosti, temelječe na avtorski pravici, navzven zajamčena. Po Fleischerju (Fleischer, 2008) so možnosti takih zlorab praktično neskončne. Vedno večje možnosti anonimnosti udeležencev bodo v prid celo navadnim kriminalcem in teroristom, ne samo nenevarnim glasbenim piratom, lahko pa se zgodi, da bo internet izgubil svoj odprt in svoboden značaj zaradi neustreznih reakcij uporabnikov na nepremišljene zakonodajne zahteve imetnikov avtorske pravice.

Operaterji omrežnih elektronskih komunikacij in servisov naj ne bi bile samo velike nacionalne in mednarodne družbe na področju telekomunikacij. Po definiciji ameriškega zakona o avtorski pravici iz leta 1998 (Digital Millennium Copyright Act – DMCA) se lahko tudi knjižnice obravnavajo kot ISP-ji.

Za ISP lahko velja tudi posameznik, ki je gostitelj bloga ali spletnega foruma; po tej zelo široki definiciji bi moral registrirati identitete uporabnikov in jih na zahtevo posredovati izvajalcu zaščite avtorske pravice.

Pred dobrimi štirimi leti so se, po mnenju dela javnosti, v strogi tajnosti začela pogajanja o novem mednarodnem trgovinskem sporazumu proti ponarejanju (ACTA), ki naj bi vzpostavil mednarodno pravno ogrodje za učinkovitejše preganjanje kršitev avtorske in sorodnih pravic, še zlasti ponarejanja in internetnega piratstva.

GATT/WTO – INTELEKTUALNA LASTNINA IN UVELJAVLJANJE

Primer Splošnega sporazuma o carinah in trgovini (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT) kaže na nesoglasje med nacionalnimi zakoni in mednarodnimi sporazumi o avtorski pravici, na katere ima zakon o avtorski pravici ZDA bolj ali manj prevladujoč vpliv.

GATT je bil sklenjen leta 1947. Leta 1995 so takratne države članice GATT-a in Evropske skupnosti ustanovile Svetovno trgovinsko organizacijo (World Trade Organization – WTO) za spremljanje poteka multilateralnega trgovskega sistema in od tedaj GATT 1994 deluje v spremenjenih razmerah v okviru WTO (WTO, 2016). Države članice GATT-a so zdaj članice WTO, Splošni sporazum GATT pa obstaja kot krovna meddržavna pogodba pod okriljem WTO. Julija 2008 je bilo 153 držav članic. Po dokumentu *CIA World Factbook* je v svetu skupaj 267 držav in stalno naseljenih odvisnih področij, od tega je 193 članic Organizacije združenih narodov, in Vatikan. Združeno kraljestvo predstavlja eno članico OZN in na seznamu je upoštevano kot ena država.

Kodeks o intelektualni lastnini v multilateralnem trgovinskem sistemu je uvedel GATT s Sporazumom o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights – TRIPS) med urugvajskim krogom pogajanj v letih od 1986 do 1994. WTO je s tem v področje delovanja poleg trgovskega blaga zajel tudi storitveni sektor in pravice intelektualne lastnine.

Ideje in znanje postajajo vse pomembnejši del trgovine. Največja vrednost novih medicinskih in drugih visokotehnoloških proizvodov je v količini izumov, inovacij, raziskav, vzorcev in preizkušanj. Filmi, zvočni posnetki, knjige, računalniška programska oprema in online storitve se kupujejo in prodajajo zaradi informacij in ustvarjalnosti, ki jih vsebujejo, ne pa zaradi plastike, kovin ali papirja za izdelavo. Vrednost mnogih proizvodov, s katerimi smo trgovali kot s tehnološko manj zahtevnimi proizvodi, zdaj vključuje sorazmerno več izumov in vzorcev, npr. obleka z blagovno znamko ali nove rastlinske varietete.

Ustvarjalci naj bi imeli pravico preprečiti drugim, da uporabljajo njihove izume, vzorce in druge stvaritve, ter uporabljati to pravico pri pogajanjih o plačilu za njihovo uporabo. To so pravice intelektualne lastnine, ki imajo številne oblike. Knjige, slikovno gradivo in filme ščitimo z avtorsko pravico, izume patentiramo, blagovne znamke registriramo kot zaščitene znamke itd.

Vlade in parlamenti naj bi ustvarjalcem zagotovili te pravice kot spodbudo za ustvarjanje idej v korist družbe kot celote.

Stopnja zaščite in uveljavitve teh pravic je v svetu zelo različna. Z večanjem pomembnosti intelektualne lastnine v trgovini so te razlike postale vedno večji vir napetosti v mednarodnih gospodarskih odnosih.

Namen novih mednarodno dogovorjenih trgovinskih predpisov o pravicah intelektualne lastnine TRIPS je doseči več reda in predvidljivosti, zmanjšati vrzeli, ki obstajajo v zaščiti teh pravic, ter najti ravnotežje med dolgoročnimi koristmi in možnimi kratkoročnimi stroški za družbo.

Postavljena je minimalna raven zaščite intelektualne lastnine, ki jo imetnikom mora zagotoviti sleherna vlada v državah članicah WTO.

Zaščita intelektualne lastnine naj bi koristila tako proizvajalcem kot uporabnikom.

Kadar zaščita intelektualne lastnine spodbuja ustvarjalnost in izumiteljstvo, zlasti ko rok zaščite poteče in se stvaritve in izumi premaknejo v javno domeno, gre za očitno korist za družbo.

Vlade si na osnovi različnih izjem, npr. v zvezi z zdravstvenimi problemi, prizadevajo zmanjšati kratkoročne stroške.

Vzpostavljen je tudi sistem WTO za dogovorno urejanje trgovinskih sporov o pravicah intelektualne lastnine.

Sporazum TRIPS ureja:

- upoštevanje temeljnih načel trgovskega sistema in mednarodnih sporazumov o intelektualni lastnini,
- ustrezno zaščito pravic intelektualne lastnine,
- uveljavljanje pravic intelektualne lastnine v posamezni državi na ustrezen način,
- sporazumno reševanje sporov o intelektualni lastnini med državami članicami WTO,
- prehodni režim med uvajanjem novega sistema zaščite intelektualne lastnine.

Izhodiščna načela so:

- enakopravnost državljanov in tujcev; to načelo je ključno tudi v drugih sporazumih o intelektualni lastnini zunaj WTO;
- enakopravnost državljanov vseh trgovskih partnerjev v WTO.

Po sporazumu TRIPS naj bi zaščita intelektualne lastnine dodatno spodbujala tehnološke inovacije in prenos tehnologije.

Predmet drugega dela sporazuma TRIPS so različne vrste pravic intelektualne lastnine in načini zaščite z namenom

zagotoviti ustrezne standarde zaščite v vseh državah članicah. Izhodišči sta najpomembnejša mednarodna sporazuma za zaščito intelektualne lastnine, in sicer:

- Bernska konvencija za varstvo književnih in umetniških del (avtorska pravica) iz leta 1886, dopolnjena v Parizu 4. maja 1896, spremenjena v Berlinu 13. novembra 1908, dopolnjena v Bernu 20. marca 1914, spremenjena v Rimu 2. junija 1928, v Bruslju 26. junija 1948, v Stockholmu 14. julija 1967, v Parizu 24. julija 1971 (Svetovna konvencija o avtorski pravici (Univerzalna konvencija)) in
- Pariška konvencija za varstvo industrijske lastnine (patenti, uporabni modeli, industrijski vzorci ali modeli, tovarniške ali trgovske znamke itd.) iz leta 1883, tudi večkrat revidirana in dopolnjena.

Konvenciji ne vključujeta nekaterih področij ali pa predpisujeta standarde zaščite, ki ne ustrezajo, sporazum TRIPS pa dodaja precej novih, višjih standardov.

Sporazum TRIPS zagotavlja zaščito računalniških programov, ki jih Bernska konvencija uvršča med književna dela, in načrtuje način zaščite baz podatkov. Razširja mednarodne predpise o avtorski pravici tudi na najemniške pravice (angl. *rental rights*). Avtorji računalniških programov in proizvajalci zvočnih posnetkov naj bi imeli tudi pravico varovanja del, danih uporabnikom v najem. Podobna izključna pravica se uporablja za filme, saj komercialni najem omogoča zelo razširjeno kopiranje, ki lahko vpliva na zaslužke imetnikov avtorske pravice od njihovih filmov.

Ustvarjalci zvočnih posnetkov naj bi imeli pravico preprečevati neavtorizirano presnemavanje in reprodukcijo ter neavtorizirane radijske oddaje v živo v obdobju, ki ne bi bilo krajše kot 50 let.

Poslovne skrivnosti in druge vrste zaupnih informacij s komercialno vrednostjo morajo biti zavarovane zoper kršitve zaupnosti in druga dejanja v nasprotju s pošteno poslovno prakso. Proti poslovnim zlorabam naj bi bili zaščiteni tudi podatki o farmacevtskih in poljedelskih kemikalijah, ki se pošiljajo vladam v odobritev za trženje.

Imetnik avtorske pravice, patenta ali druge oblike intelektualne lastnine lahko izda licenco za proizvajanje ali kopiranje zaščitene blagovne znamke, dela, izuma, vzorca itd. Sporazum TRIPS izhaja iz dejstva, da pogodba o licenci lahko omeji konkurenco ali ovira prenos tehnologij in po tem sporazumu imajo vlade pod določenimi pogoji pravico preprečevati motenje konkurence s pogodbami o licencah, ki zlorablajo pravice do intelektualne lastnine. Vendar naj bi bile vlade pripravljene tudi za medsebojno posvetovanje o nadzorovanju pogodb o licencah, ki ovirajo konkurenco.

OBRAZEC GATT-A PO URAA ZA PRIJAVO AVTORSKE PRAVICE V ZDA

Zakon Uruguay Round Agreements Act (URAA) (Form GATT, 2013) predstavlja uskladitev zakonodaje ZDA o avtorski pravici z doseženimi dogovori GATT-a v okviru urugvajskega kroga pogajanj. Usklajeni zakon je začel veljati leta 1995.

Leta 1989 so se ZDA pridružile Bernski konvenciji in bi po 18. členu te konvencije morale ščititi vsa dela, ki so v državi izvora še avtorskoppravno zaščitena in torej ne sodijo v javno domeno. V skladu s tem bi ZDA morale avtorskoppravno zaščititi tudi tuja dela, ki prej v ZDA niso bila zaščitena. Vendar so ZDA zanižale retroaktivno veljavnost Bernske konvencije in uporabile pravila listine samo za dela, ki so prvič objavljena po 1. marcu 1989. Zaradi enostranske razveljavitve retroaktivne veljavnosti, ki jo predpisuje 18. člen Bernske konvencije, so se ZDA soočile z ostro mednarodno kritiko. Z vzpostavitvijo avtorske pravice v zakonu ZDA po URAA o avtorski pravici se je ameriška zakonodaja uskladila z zahtevami Bernske konvencije in stanje uredila.

Obrazec GATT-a po URAA (Form GATT, 2013) za prijavo avtorske pravice se uporablja od leta 1996.

Z obrazcem GATT-a se prijavlja posamično delo ali niz del, več epizod, nadaljevanj oziroma izdaj v istem koledarskem letu, objavljenih pod enotnim naslovom.

Avtor(ji) mora(jo) biti za sleherno delo ali niz del isti, prav tako mora(jo) biti za sleherno delo ali niz isti tudi imetnik(i) avtorske pravice v ZDA. Avtor in imetnik avtorske pravice nista nujno ista.

Dela iz države izvora, kjer velja URAA, so lahko predmet samodejne vzpostavitve avtorske pravice. Vendar pa mora predmet samodejne vzpostavitve avtorske pravice izpolnjevati naslednje zahteve:

1. Delo v državi izvora po poteku roka zaščite ni v javni domeni.
2. Delo je v javni domeni v ZDA, in sicer:
 - ker ne izpolnjuje pogojev za avtorsko pravico v ZDA;
 - ker gre za zvočne posnetke, objavljene pred 15. februarjem 1972, ki niso predmet zaščite;
 - ker ni iz države podpisnice Bernske konvencije, države članice WTO ali države, za katero ne velja avtorska pravica ZDA na recipročni osnovi.
3. Delo ima vsaj enega avtorja (ali imetnika avtorske pravice v primeru zvočnih posnetkov), ki je v trenutku ustvarjanja imel državljanstvo ali domicil v državi izvora po definiciji GATT. Za neobjavljeno delo je država izvora država, kjer ima avtor državljanstvo

ali stalno prebivališče. Če ima zaščiteno delo več kot enega avtorja, je država izvora država, kjer ima državljanstvo ali stalno bivališče večina tujih avtorjev. Če večina avtorjev ni tujcev, je država izvora država z najpomembnejšimi povezavami z delom (z izjemo ZDA). Za objavljeno delo je država izvora država, v kateri je delo prvič objavljeno. Če je delo istočasno objavljeno v dveh državah ali v več kot dveh državah, je država izvora država z najpomembnejšimi povezavami z delom.

4. Delo je bilo prvič objavljeno v državi izvora, ni pa bilo objavljeno tudi v ZDA v 30 dneh po objavi v državi izvora.

Ker se zakon o avtorski pravici in sorodnih pravicah najbolj učinkovito uveljavlja v ZDA, je tam tudi največ sodnih primerov kršitev tega zakona.

Nacionalni zakoni praviloma veljajo na ozemlju ene nacionalne države. ZDA so izjema, saj se zakon ZDA o avtorski pravici nanaša na kršitve tega zakona povsod po svetu.

Primer ZDA kot države z močnim in strogim zakonom o avtorski pravici izpostavlja tudi Oppenheim (2000).

Poleg stroge dikcije zakona in zemljepisne definicije so za njegovo učinkovito uveljavljanje potrebni tudi ustrezen kontrolni sistem za ugotavljanje in kaznovanje kršitev ter splošni konsenz javnosti in politična volja za uveljavljanje zakona. V državah s šibkim zakonom in brez organiziranih instrumentov za uveljavljanje zakona je veliko kršitev in malo sodnih primerov, v ZDA pa je sodnih primerov veliko.

Imetnik pravice do baze podatkov v ZDA lahko na sodišču toži vsakega posameznika, ki masovno prenaša podatke, strani in podobno pri razvoju svoje baze in s tem flagrantno krši pravico imetnika, ki jo varuje zakon ZDA. Vendar pa sodna oblast v ZDA lahko dobi tega kršitelja zakona ZDA samo, če med ZDA in državo kršitelja obstaja sporazum o izročitvi krivca ZDA. V tem hipu so sporazumi o izročitvi na področju avtorskega prava zelo redki. Sedanje stanje nacionalnih zakonov je takšno, da je neko dejanje po zakonu ene države kršitev, po zakonu druge pa ne. Druga možnost je, da se obtoženca iz druge države aretira ob vstopu v ZDA.

V primeru imetnika avtorske pravice ZDA se prijava dela lahko sproži le v imenu imetnika(ov) avtorske pravice ZDA, tj. v imenu imetnika(ov) vseh avtorskih pravic ZDA za delo. Pooblaščenec ali imetnik samo določenih izključnih pravic za delo ne more sprožiti zahteve za prijavo dela v svojem imenu.

Pogoji za registracijo so izpolnjeni obrazec GATT-a, depozitni izvod dela (ali del) za registracijo in nakazilo

pristojbine. Vse se v eni pošiljki pošlje Kongresni knjižnici (Library of Congress – LC) v Washingtonu, in sicer Uradu za avtorske pravice (Copyright Office). Pristojbina ni vedno enaka. Znesek pristojbine je objavljen na spletni strani Urada. V zvezi s pošiljanjem izvodov filmov se je treba predhodno posvetovati z Uradom po telefonu ali telefaksu.

Pri neobjavljenih zvočnih posnetkih naj bi poslali zvočni zapis (angl. *phonorecord*, npr. zvočni trak, vinilno ploščo ali CD), ki najbolje predstavlja vsebino, avtorskoppravno zaščiten po zakonu o avtorski pravici ZDA.

Za objavljena dela je treba poslati en izvod po naslednjem prednostnem vrstnem redu:

1. izvod prve izdaje dela,
2. ponatis (angl. *reprint*) ali novo izdajo (angl. *re-release*) prve izdaje dela,
3. fotokopijo ali identično reprodukcijo prve izdaje dela,
4. popravljeno različico z bistveno količino vsebine prve izdaje dela, ki je predmet avtorskoppravne zaščite, s priloženo pisno izjavo o odstotku vsebine prve izdaje v popravljeni različici.

Izjeme v zvezi z deponitnim izvodom so:

- Izvoda za delo, že prijavljeno pri Uradu za avtorsko pravico, ni treba poslati.
- Za tridimenzionalna umetniška dela je treba poslati fotografijo, po možnosti barvno.
- Za dela v strojno berljivi obliki je treba poslati en strojno berljiv izvod in opis strojno berljivega dela v pisni obliki, ki vključuje naslov, vrsto dela (npr. programska oprema, baza podatkov, videoigra) in kratek opis namena ali vsebine dela.

Urad za avtorsko pravico pri LC poleg storitev registracije imetnikov avtorske pravice uporabnikom zaračuna tudi podatke o stanju avtorskoppravne zaščite določenega dela, ki je registrirano pri Uradu. Urad podatke uporabnikom posreduje na njihovo zahtevo. Od januarja 2010 je cena 1 ure iskanja podatkov 165 USD, za eno poizvedbo sta potrebni 2 uri, kar znese 330 USD. Poizvedbo bi lahko opravili tudi sami, vendar se na rezultate ne moremo zanesti (The Online Books Page, 2016).

Vse v zvezi z avtorsko pravico je pravzaprav posel, ki prinaša denar. Zunaj tega posla so le avtorji, saj avtorji večinoma niso tudi imetniki materialne pravice do lastnih del.

TRIPS, ACTA, TPP, TTIP, SOPA, PIPA, CA/OIB

Sporazum o trgovinskih pravicah intelektualne lastnine (Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights – TRIPS) predstavlja minimalni okvir za uveljavljanje pravic

intelektualne lastnine na mednarodni ravni. V III. delu TRIPS-a (Uveljavljanje pravic intelektualne lastnine, od 41. do 61. člena), sprejetem v okviru Marakeškega sporazuma o ustanovitvi Svetovne trgovinske organizacije (WTO), so določeni civilni in upravni postopki, začasni ukrepi, posebne zahteve v zvezi z ukrepi na meji ter kazenski postopki.

Trgovinski sporazum za boj proti ponarejanju (Anti-Counterfeiting Trade Agreement – ACTA) je bil projekt ZDA in Japonske, ki je bil usmerjen predvsem proti Kitajski (Kar 85 % ponarejenih in piratskih izdelkov v vrednosti preko 1 milijarde evrov naj bi se nanašalo le na Kitajsko!) in s katerim sta želeli določiti "zlate standarde" glede uveljavitve TRIPS-a.

ACTA naj bi dopolnjevala TRIPS in zakonodajo EU in njenih članic; določa višje standarde kot TRIPS, zato jo označujemo tudi z izrazom TRIPS plus, saj je namen sporazuma ACTA zagotoviti mednarodni okvir za izboljšanje uveljavljanja pravic intelektualne lastnine (Intellectual Property Rights – IPR) z izboljšavo mednarodnih standardov za ukrepanje zoper številne kršitve teh pravic.

Evropska komisija (EK) je ocenila, da EU ne more ostati zunaj tega procesa, in države članice so soglašale, da Komisija v tem procesu sodeluje.

EK meni, da sporazum ACTA ne spreminja pravnega reda EU, zato ni nobene potrebe po usklajevanju zakonodaje v zvezi z izvrševanjem kazenskoppravnih ukrepov na področju pravic intelektualne lastnine.

Na ravni EU to področje urejata Direktiva št. 2004/48/ES o uveljavljanju pravic intelektualne lastnine in Uredba Sveta (ES) št. 1383/2003 o carinskem ukrepanju zoper blago, glede katerega obstaja sum, da krši pravice intelektualne lastnine, in o ukrepih, ki jih je treba sprejeti zoper blago, glede katerega je ugotovljeno, da je kršilo take pravice.

V Sloveniji to področje urejajo predvsem Zakon o industrijski lastnini (Uradni list RS, št. 51/2006 – uradno prečiščeno besedilo), Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (Uradni list RS, št. 16/2007 – uradno prečiščeno besedilo in Uradni list RS, št. 68/2008), Kazenski zakonik RS (KZ-1, Uradni list RS, št. 2008/55) ter Zakon o izvajanju carinskih predpisov EU (Uradni list RS, št. 2004/25 in št. 2007/11).

Sporazum ACTA je razdeljen v šest poglavij.

Osrednji del sporazuma je II. poglavje, kjer so določene splošne obveznosti, izvrševanje civilnih ukrepov, ukrepov na meji, izvrševanje kazenskoppravnih ukrepov ter uveljavljanje pravic intelektualne lastnine v digitalnem okolju (od 6. do 27. člena). Podpisnica mora v svoji zakonodaji zagotoviti postopke za uveljavljanje pravic, ki omogočajo učinkovito

ukrepanje zoper vsako dejanje kršitve pravic intelektualne lastnine, zajeto v sporazumu. Postopki morajo biti pravični in morajo zagotavljati, da so vse pravice udeležencev v postopku ustrezno zaščitene (6. člen: Splošne obveznosti glede uveljavljanja). Podpisnice morajo imetnikom pravic zagotoviti civilne sodne postopke. Sodne oblasti imajo v civilnem sodnem postopku pravico stranki odrediti, da se kršitev preneha, in tej stranki ali, če je treba, tretji osebi odrediti, naj prepreči blagu, s katerim so kršene pravice intelektualne lastnine, vstop v trgovinske tokove (8. člen: Sodne odredbe). V civilnem sodnem postopku imajo sodne oblasti pravico od kršilca pravice intelektualne lastnine zahtevati, naj imetniku pravice plača ustrezno odškodnino po kriterijih, določenih za odškodnino. Pri kršitvah avtorske in sorodnih pravic, ki ščitijo dela, fonograme ali izvedbe, in v primerih ponarejanja blagovnih znamk vsaka podpisnica vzpostavi in ohranja sistem, ki zagotavlja enega ali več elementov, kot so pavšalna odškodnina ali domneve za določanje zneska odškodnine, ki zadošča za izravnavo škode imetnika pravice zaradi kršitve, ali vsaj dodatno odškodnino za avtorske pravice (9. člen: Odškodnina). Podpisnica mora zagotoviti pravico sodne oblasti do uničenja spornega blaga brez odškodnine. Enako velja za material in orodje, ki se pretežno uporablja pri izdelavi spornega blaga (10. člen: Druga sredstva). Sodne oblasti imajo tudi pravico odrediti takojšnje in učinkovite začasne ukrepe. Podpisnica mora izvajati ukrepe na meji na način, ki neupravičeno ne razlikuje med pravicami intelektualne lastnine in preprečuje nastajanje ovir za zakonito trgovino. Ti ukrepi se izvajajo v skladu z nacionalnim sistemom varstva pravic intelektualne lastnine in brez poseganja v sporazum. Podpisnice soglašajo, da se določbe oddelka o ukrepih na meji ne nanašajo na patent in varstvo neobjavljenih informacij (13. člen: Področje uporabe na meji). Podpisnice lahko iz uporabe tega oddelka izključijo majhne količine blaga nekomercialne narave v osebni prtljagi potnikov. V zvezi z uvoznimi in izvoznimi pošiljkami vsaka podpisnica sprejme ukrepe, ki njenim carinskim organom omogočajo ukrepanje na lastno pobudo in prekinjanje sprostitve sumljivega blaga ali začasno prekinitve sprostitve sumljivega blaga (16. člen: Ukrepi na meji). Pristojni organi imajo tudi pravico od imetnika pravice zahtevati, naj priskrbi varščino ali enakovredno zavarovanje, ki dovolj ščiti toženca in pristojne oblasti ter preprečuje zlorabo (18. člen: Varščina ali enakovredno zavarovanje). Države podpisnice zagotavljajo kazenske postopke in kazni, ki se uporabljajo vsaj pri zavestnem ponarejanju znamk ali piratstvu avtorske ali sorodnih pravic v trgovinsko pomembnem obsegu. Kazenske postopke in kazni morajo uporabiti v primerih namernega uvoza in domače uporabe (23. člen: Kazniva dejanja). V kazenski zakonodaji mora biti na voljo tudi kazenska odgovornost za pomoč in napeljevanje. Kazni so lahko zaporne in denarne, morajo pa biti dovolj visoke, da odvračajo od dejanj kršitev v prihodnosti, ter sorazmerne višini kazni za ustrezna kazniva dejanja (24. člen: Kazni).

Sporazum določa tudi uveljavljanje pravic intelektualne lastnine v digitalnem okolju in zagotavljanje civilnopравnih in kazenskih postopkov v zvezi s tem.

Poglavje III določa prakse izvrševanja uveljavljanja pravic intelektualne lastnine. Podpisnica je dolžna spodbujati razvoj potrebnega strokovnega znanja in izkušenj svojih pristojnih organov. Pristojni organi podpisnic naj bi se posvetovali in izmenjavali informacije zaradi spodbujanja učinkovitosti zagotavljanja pravic intelektualne lastnine na meji (29. člen: Obvladovanje tveganja na meji).

Poglavje IV ugotavlja, da je mednarodno sodelovanje ključnega pomena za uresničevanje učinkovitega varstva pravic intelektualne lastnine in ga je treba spodbujati ne glede na poreklo blaga, ki krši pravice intelektualne lastnine, ali lokacijo oziroma državljanstvo imetnika pravice; spodbujati je treba tudi izmenjavo informacij o praksah izvrševanja vključno s statističnimi podatki, informacij o najboljših praksah ter informacij o zakonodajnih in regulativnih ukrepih z drugimi podpisnicami.

Poglavje V o institucionalni ureditvi določa ustanovitev Odbora ACTA z nalogo pregledovanja izvajanja in delovanja tega sporazuma ter odločanja o pogojih pristopa katere koli članice Svetovne trgovinske organizacije WTO.

Poglavje VI določa, da je za udeležence pogajanj ali za druge članice WTO, ki pridobijo privolitev udeleženk, sporazum na voljo za podpis od 31. marca 2011 do 31. marca 2013, veljati pa začne 30 dni po deponiranju šeste listine o ratifikaciji, sprejetju ali odobritvi podpisnic, ki so deponirale svoje ustrezne listine o ratifikaciji.

Za sprejemanje trgovinskega sporazuma ACTA za boj proti ponarejanju med Evropsko unijo in njenimi državami članicami ter Avstralijo, Kanado, Japonsko, Republiko Korejo, Združenimi mehiškimi državami, Kraljevino Maroko, Novo Zelandijo, Republiko Singapur, Švicarsko konfederacijo in Združenimi državami Amerike je bil predviden nezakonodajni postopek; vsebina sporazuma se namreč nanaša na področje skupne trgovinske politike, kjer ima EU izključno pristojnost, pri čemer so gospodarski (trgovinski) vidiki intelektualne lastnine eden izmed temeljev skupne trgovinske politike, posebej še uveljavljanje pravic intelektualne lastnine v tretjih državah.

Trgovinska pogajanja se razlikujejo od multilateralnih pogajanj v okviru mednarodnih organizacij, kjer so vsa besedila vedno javno dostopna.

Zato so pogajanja potekala v skladu s prakso, ki velja za sklepanje trgovinskih sporazumov, to je, da se besedila ne objavijo, dokler niso parafirana; poleg tega se o takšnih sporazumih ne pogaja javno, ampak so skladno z Lizbonsko

pogodbo in revidirano osnovno pogodbo jasno določena pravila o obveščanju Evropskega parlamenta. Poleg tega je ena članica EU že v začetku pogajanj zahtevala, da so vsi pogajalski dokumenti tajni in javnost nima dostopa do njih.

Prvo besedilo sporazuma ACTA je bilo javno dostopno od aprila 2010 na spletni strani Generalnega direktorata za trgovino (DG Trade). V fazi podpisa sporazuma so postopki tekli v skladu z običajno prakso. Zaključek pogajanj o sporazumu ACTA je ena izmed stalnih delovnih prioritet Generalnega direktorata za trgovino.

Za pripravo predloga stališča Republike Slovenije do sporazuma ACTA je bilo odgovorno Ministrstvo za gospodarstvo (Ministrstvo za gospodarstvo RS, 2011). Predlog stališča je bil sprejet 8. septembra 2011. Organ, pristojen za dokončni sprejem stališča Republike Slovenije, je Državni zbor, pravno podlago za obravnavo in odločanje v Državnem zboru pa pripravi Vlada RS.

Ministrstvo za gospodarstvo je ocenilo, da ACTA nima vpliva na pravni red v Republiki Sloveniji, da ne bo posledic za proračun, da bo sporazum pozitivno vplival na gospodarstvo, saj bo omogočal večjo učinkovitost v boju proti ponarejanju, in da ne bo vplival na javno upravo in okolje.

Vlada se je 2. februarja 2012 seznanila z informacijo o postopku podpisa sporazuma ACTA (Ministrstvo za gospodarstvo RS, Služba za odnose z javnostmi, 2012).

Trgovinski sporazum za boj proti ponarejanju ACTA je Republika Slovenija podpisala 26. januarja 2012 v Tokiu (depozitar sporazuma je Vlada Japonske). Skupaj s Slovenijo so ga podpisale tudi EU ter še 21 članic EU (Avstrija, Belgija, Bolgarija, Češka, Danska, Finska, Francija, Grčija, Madžarska, Irska, Italija, Latvija, Litva, Luksemburg, Malta, Poljska, Portugalska, Romunija, Španija, Švedska in Združeno kraljestvo). Pred tem so ta sporazum podpisali Avstralija, Kanada, Japonska, Južna Koreja, Nova Zelandija, Singapur in ZDA, in sicer 1. oktobra 2011.

Kot že omenjeno, je bil sporazum ACTA projekt ZDA in Japonske predvsem zoper Kitajsko.

Leta 2007 so druge države udeleženske tega procesa začele pogajanja, Evropska komisija pa je v imenu EU sodelovala le kot opazovalka.

Smernice za pogajanja EU so bile sprejete aprila 2008 v času slovenskega predsedovanja Svetu EU. EU je formalno sodelovala v pogajanjih od junija 2008. V pogajanja je bil vključen tudi Evropski parlament.

Sporazum je bil parafiran 25. novembra 2010. Pred

parafiranjem sporazuma (24. novembra 2010) je Evropski parlament v Strasbourgu glede sporazuma sprejel posebno resolucijo, v kateri je med drugim pozdravil objavo osnutka sporazuma ACTA. Izrazil je pričakovanje, da bo Komisija javnosti predstavila dokončno besedilo ACTA po tehničnem sestanku ACTA v Avstraliji, vendar se to po poročilu za slovensko vladu ni zgodilo. Komisija je poudarila, da je boj proti ponarejanju prednostna naloga njene notranje in mednarodne politične strategije in da je mednarodno sodelovanje ključno za dosego tega cilja. Ob tem pa je Evropski parlament pozdravil ponovljeno izjavo Komisije, da je uveljavljanje tega sporazuma – zlasti določb o postopkih uveljavljanja avtorskih pravic v digitalnem okolju – skladno s pravnim redom Unije in da sporazum ne bo uvedel osebnih pregledov ali t. i. postopka treh opominov. Postopek treh opominov (angl. *graduated response*) je bil sprejet v več državah z namenom zmanjšati nezakonito uporabo datotek. V odgovor na spletno kršitev avtorske pravice industrijske panoge, odvisne od avtorske pravice, zagovarjajo postopek treh opominov, ki vključuje vrsto opozorilnih dopisov, s katerimi uporabnike najprej obveščajo, nato pa opozarjajo, da kršijo avtorske pravice. Evropski parlament je tudi poudaril, da se pri uvedbi tega postopka nobena podpisnica sporazuma ACTA, zlasti v EU, ne more sklicevati na ta sporazum.

Vlada RS je Predlog sklepa Sveta o podpisu trgovinskega sporazuma za boj proti ponarejanju med Evropsko unijo in njenimi državami članicami ter Avstralijo, Kanado, Japonsko, Republiko Korejo, Združenimi mehiškimi državami, Kraljevino Maroko, Novo Zelandijo, Republiko Singapur, Švicarsko konfederacijo in Združenimi državami Amerike na osnovi predloga stališča do predloga sklepa Sveta Ministrstva za gospodarstvo sprejela 22. septembra 2011. Odbor za gospodarstvo pa je 27. septembra 2011 sprejel Sklep o podpori.

Za pristop Slovenije k sporazumu ACTA je bilo tudi odločilno, da je novembra 2010 večina držav članic podprla predlog sporazuma in pozvala k zaključku pogajanj.

V nadaljevanju postopka je bila v predlogu Sklepa o podpisu dodana dopolnitev v preambuli, da EU ne bo izvajala deljene pristojnosti na področju kazenskega prava v času podpisovanja in sklepanja sporazuma ACTA. Ta dopolnitev je bila sprejeta na seji Odbora za trgovinsko politiko 2. decembra 2011. Z odpravo pridržka ene države članice so bili izpolnjeni vsi pogoji, da bi sporazum podpisale EU in države članice. Prvotno je bilo predvideno, da bo o sklepu odločal Svet za zunanje zadeve 14. decembra 2011, vendar pa je sklep na koncu sprejel Svet EU za kmetijstvo 16. decembra 2011, in sicer pod točko A. Sprejemanje pod točko A pomeni, da z vsebino sklepa soglašajo vse države članice in da ni potrebe za razpravo. Po posvetovanju Komisije pod poljskim in kasneje

danskim predsedstvom je bil podan predlog, da tudi države članice podpišejo ta sporazum skupaj z EU, in sicer na ravni veleposlanikov, v tednu od 23. januarja 2012 dalje v Tokiu. Iz tega razloga je Vlada RS na predlog Ministrstva za gospodarstvo dne 18. januarja 2012 svoj sklep o podpisniku sporazuma spremenila in za podpis pooblastila veleposlanico Republike Slovenije na Japonskem Heleno Drnovšek Zorko. Na podlagi tega sklepa je Ministrstvo za zunanje zadeve pripravilo pooblastilo.

S podpisom sporazuma ACTA za Republiko Slovenijo ta mednarodna pogodba v Sloveniji ni bila uveljavljena, ampak je v skladu z Dunajsko konvencijo o pravu mednarodnih pogodb za Slovenijo nastala obveznost, da ne ravna v nasprotju s predmetom in namenom te pogodbe. Sicer pa je za uveljavitev sporazuma v RS potrebna ratifikacija. Nedvomno pa bo Slovenija pozorno spremljala razprave o tem sporazumu v Evropskem parlamentu in drugih državah članicah.

Sporazum ACTA ne omejuje dostopa do interneta, ne uvaja pregledov računalnikov in drugih aparatov na meji, ne uvaja postopka treh opominov in ne vsebuje obveznosti ISP po nadzoru ali filtriranju vsebine svojih uporabnikov. Takšnih določb v sporazumu ni.

Sporazum ACTA po ugotovitvah vlade na seji 15. marca 2012 vsebuje določbe, pri katerih so možni pomisleki glede varovanja zasebnosti, razkrivanja informacij in varstva osebnih podatkov ter njihove skladnosti z veljavnim pravnim redom v Sloveniji. Vlada čaka na konec razprave v Evropskem parlamentu in drugih institucijah EU. Če bodo spremembe uveljavljene na ravni Unije, bo ustrezno ukrepala tudi Slovenija, Ministrstvu za gospodarski razvoj in tehnologijo pa je naložila, da ne predlaga začetka postopka za ratifikacijo sporazuma ACTA. Ratifikacija sporazuma je do takrat zamrznjena.

Vendar obstajajo tudi drugačna, povsem nasprotna mnenja.

V mesecih, ki so sledili, je potekala javna razprava o sporazumu ACTA, ki naj bi dala odgovore na vsa sporna vprašanja.

Po mnenju nekaterih sporazum ACTA prinaša amerikanizacijo varovanja pravic intelektualne lastnine na internetu. Tako predvideva, da smejo države sprejeti zakonodajo, po kateri je internetni ponudnik (ISP) dolžan imetniku avtorskih pravic razkriti identiteto domnevnega kršitelja. Državam podpisnicam pa med drugim nalaga tudi ureditev nacionalne zakonodaje, tako da bo prepovedovala posedovanje orodij, ki omogočajo razbitje zaščite pred kopiranjem ali nepooblaščenim predvajanjem.

Sporazum predvideva uvedbo patentov za programsko

opremo, pri čemer dopušča, da se države za takšno rešitev ne odločijo.

Sporazum je nesprejemljiv predvsem zato, ker predvideva, da bi se uporabnikom, ki na internetu kršijo avtorske pravice, onemogočila internetna povezava.

Evropski parlament je, kot rečeno, konec leta 2010 sprejel deklaracijo, v kateri je zahteval večjo transparentnost sporazuma. Poleg tega so evropski poslanci želeli pisno zagotovilo, da ponudniki dostopa do svetovnega spleta ne bodo odgovorni za podatke, ki se prenašajo po njihovem omrežju. Zahteve Evropskega parlamenta niso bile upoštevane. Evropska komisija je podlegla mednarodnemu sporazumu ACTA proti piratstvu in ga julija 2011 potrdila (Računalniške novice, 2011).

Sporazum ACTA še ni pravno zavezujoč. Da stopi v veljavo, ga mora najprej potrditi Evropski parlament in nato ratificirati vse države članice v svojih nacionalnih parlamentih. Sporazumu bo zato trda predla, kajti številne stranke v Evropskem parlamentu so že napovedale, da bodo glasovale proti, saj naj bi bil v navzkrižju z evropsko zakonodajo. Evropska komisija je v izjavi za javnost zapisala, da sporazum ACTA ne spreminja trenutne evropske zakonodaje, evropskim avtorjem pa omogoča boljšo zaščito tudi v državah zunaj Evropske unije (Računalniške novice, 2011).

Slovenija je 26. januarja 2012 daleč od medijskih žarometov v Tokiu skupaj z Veliko Britanijo, Avstrijo, Češko, Dansko, Finsko, Francijo, Bolgarijo, Madžarsko, Irsko, Italijo, Latvijo, Litvo, Luksemburgom, Malto, Poljsko, Portugalsko, Romunijo, Španijo in Švedsko podpisala kontroverzni, v tajnosti nastajajoči sporazum ACTA. Z njim se države podpisnice zavezujejo, da bodo v nacionalno zakonodajo uvedle ukrepe za učinkovitejše preganjanje kršitev intelektualne lastnine na vseh področjih, od internetnega piratiziranja glasbe, filmov in programske opreme do ponarejanja izdelkov.

Zaenkrat se lobisti korporativnega kapitalizma v dejavnostih, ki temeljijo na tradicionalni paradigmi avtorske pravice, veselijo zmage.

Čeprav ni moč trditi, da je univerzalni model podjetništva brez *copyrighta* mogoč, sta drakonska strategija zmagoslavnih lobijev in utopičnost njihovega videnja univerzalnega *copyrighta* zelo nevarni zaradi posledic, ki jih bomo kmalu občutili vsi kot bumerang v obliki pobega legitimnih uporabnikov interneta v nenadzorovane darknete, anonimnost in podtalno dejavnost, kar bodo lahko zlorabili tako kriminalci kot teroristi. O tem priča skupina Anonymous, ki se bori proti sporazumu ACTA.

Sporazum ACTA dodatno pogloblja strukturno krizo pravic, ki izvirajo iz avtorske ustvarjalnosti. Prevod besede "copyright" (avtorska pravica) je, kot rečeno, ponesrečen; gre pravzaprav za pravico imetnikov avtorske pravice do izdelave kopij avtorskopravno zaščenega ustvarjalnega in zadosti velikega dela. Avtorji so le izjemoma imetniki avtorske pravice; ko se ACTA potemtakem sklicuje na avtorsko pravico, menda v imenu zaščite avtorske pravice pravzaprav dodatno ščiti materialne interese vseh tistih, ki so si na raznorazne načine prilastili pravice avtorjev do njihovih ustvarjalnih del.

Ameriška zakona SOPA in PIPA iz leta 2012

Dne 16. januarja 2012 so svetovne tiskovne agencije poročale o dveh zakonskih predlogih Kongresa in Senata ZDA v zvezi z avtorsko pravico na internetu. To sta SOPA in PIPA. SOPA je akronim za Stop Online Piracy Act, PIPA pa za Protect Intellectual Property Act. Namen teh dveh zakonov naj bi bil preprečiti, da bi avtorsko pravico kršile tuje spletne strani, vendar bosta zakona dejansko škodila svobodi izražanja, ki je sicer na internetu zajamčena, in preprečila dostop do online informacij, ne le uporabnikom v ZDA, temveč povsod po svetu; škodila bosta tudi svobodnemu in odprtemu internetu, zastavljenega cilja pa ne bosta dosegla. Če bosta zakona uveljavljena, lastniki manj obsežnih spletnih strani ne bodo imeli dovolj sredstev, da se branijo. Velika medijska podjetja lahko zahtevajo zmanjšanje virov financiranja za tuje konkurente, tudi če avtorske pravice niso kršene. Strani teh konkurentov bodo na črni listi, kar pomeni, da se ne bodo prikazovale na glavnih iskalnikih. Lastniki blogov bodo odgovorni za vse, kar prikazujejo na svoji strani, tudi za komentarje obiskovalcev; internet bo postal mesto za lov na najmanjše kršitelje avtorske pravice. Zakona bosta ovirala inovacije in razvoj interneta. Nihče tudi ne bo dal dovoljenja za poskusno predvajanje pesmi na YouTube, npr. pri nabavi. Zagovorniki teh zakonov v ZDA pričakujejo, da bodo tudi druge države pripravljene sodelovati pri njihovem izvajanju.

SOPA in PIPA predstavljata osnovo za nadaljnje omejitve in represije v tej smeri. Barack Obama je že obvestil ameriško in svetovno javnost, da ni pripravljen podpisati teh zakonov.

Po protestih internetne skupnosti proti zakonoma SOPA in PIPA na čelu z Wikipedijo, ki je 18. januarja 2012 izklopila angleško različico enciklopedije, so tiskovne agencije poročale, da so ameriški zakonodajalci prestavili sprejemanje omenjenih zakonov zoper piratstvo. Za zakona SOPA in PIPA se zavzemata zlasti Hollywood in glasbena industrija. Zakona sta usmerjena predvsem proti spletnim stranem zunaj ZDA. Po teh zakonih bi imela ameriška vlada zakonsko osnovo za zaprtje spletnih strani, pa tudi celih domen, če bi se ugotovilo, da je na njih ena sama povezava na neko stran z ilegalno vsebino. To bi se npr. lahko zgodilo

časniku, če bi neki bralec v komentarju dodal povezavo do piratskega filma. Če ameriška stran ne bi mogla zapreti strani zunaj ZDA, bi iskala načine, da prepove poslovanje, povezano s to stranjo.

Internetna skupnost te zakone doživlja kot nezaslišano obliko cenzure.

Del tistih, ki so prepričani, da se je treba boriti proti piratstvu, ker predstavlja krajo, ocenjuje tovrstne zakonodaje v Franciji, Kanadi in Veliki Britaniji kot sprejemljive. Čeprav je obstoječi zakon ZDA (tj. Digital Millennium Copyright Act iz leta 1998) povozil čas, je vendarle večina mnenja, da SOPA in PIPA ne predstavljata niti sprejemljive niti izvedljive rešitve in da je treba sedanjo rigidno obliko omiliti v imenu kompromisa med sprejemljivo stopnjo zaščite avtorskih pravic z ene strani ter pravico do dostopa do informacij, pravico do zaščite zasebnosti in pravico do svobodnega izražanja z druge strani, ob upoštevanju dejstva, da vseh teh pravic na internetu ni mogoče zagotoviti.

Primer avstralskega zakona Copyright Amendment (Online Infringement) Bill (CA/OIB)

Dne 18. januarja 2012 so se pojavili črni transparenti na stotinah spletnih strani – od Googla do Tumburja. Na Wikipediji so obiskovalci zasledili sporočilo "Si predstavljate svet brez svobodnega znanja?"

Množično ljudsko gibanje po vsej Ameriki je od internetnih podjetij zahtevalo, da se uprejo zakonoma SOPA in PIPA, ki ju je predlagala ameriška vlada, od svojih izvoljenih predstavnikov pa je zahtevalo, da organizirajo peticije in protestne shode. Po podatkih Twitterja se je 2,4 milijona tvitov, odposlanih na ta dan, nanašalo na ta dva zakona. Zakona sta bila nedolgo zatem umaknjena.

Zakona SOPA in PIPA bi, kot rečeno, ameriški vladi omogočila, da z lahkoto pridobi sodni nalog, ki sili ponudnike internetnih storitev (angl. *Internet service providers* – *ISP*), da med drugim blokirajo tuje spletne strani, ki uporabnikom v ZDA omogočajo ali olajšajo piratstvo na internetu.

Zakon o zapiranju strani zaradi kršitve avtorske pravice (angl. *copyright*) na internetu (Copyright Amendment (Online Infringement) Bill – CA/OIB), ki je stopil v veljavo junija 2015 v Avstraliji, imetnikom avtorske pravice do vsebin, kot sta film in televizija, omogoča pridobitev odredbe Zveznega sodišča, ki sili ponudnike internetnih storitev (ISP), kot je Telstra (Telstra je vodilni avstralski ponudnik mobilnih telefonov, mobilnih naprav, domačih telefonov in širokopasovnega interneta.), da blokirajo tuje spletne strani, ki omogočajo piratstvo.

Ko je bil zakon, ki omogoča blokiranje strani na internetu, brez težav sprejet v avstralskem senatu, ni bilo blokiranje delovanje nobene spletne strani; delovali sta tudi domači strani Google in Wikipedije.

Zakaj je bil protest proti zakonoma SOPA in PIPA v ZDA uspešen, omenjeni avstralski podobni zakon pa se je soočil le z rahlimi javnomnenjskimi pripombami novinarjev, z mrmranjem na družbenih omrežjih in z eno samo javno obravnavo?

Potencialni dejavniki pomanjkanja kohezivnega ukrepanja proti avstralskemu nepremišljenemu zakonu o blokiranju spletnih strani so najbrž naslednji: majhna avstralska populacija, dejstvo, da so najbolj vplivna podjetja na spletu v Avstraliji tuja, in molk domačih digitalnih podjetij. V Avstraliji ne obstaja kritična masa uporabnikov interneta, ki bi bila akcijsko sposobna. Ljudi, ki se zanimajo za digitalno politiko, je zelo malo. V ZDA obstaja več sto tisoč ljudi, ki lahko delujejo skupaj in delijo svojo energijo in sredstva. Uveljavljena kultura svobode izražanja v ZDA, ki izhaja iz zakonodaje o pravicah, pa predstavlja glavno razliko. Sprejetje zakonov SOPA in PIPA v ZDA bi neizogibno vplivalo na ves svet, medtem ko sprejetje avstralskega zakona nima niti približno tako širokega vpliva, saj ima tam večina ljudi v mislih še vedno tradicionalno ekonomijo, ne pa digitalne ekonomije.

Avtorska pravica v sporazumih o transpacifiškem partnerstvu (TPP) in čezatlantskem partnerstvu za trgovino in naložbe (TTIP)

Po slabih šestih letih tajnih pogajanj je bilo 6. oktobra 2015 v Atlanti po sporazumu o transpacifiškem partnerstvu (TPP, Trans-Pacific Partnership) ustanovljeno največje območje proste trgovine na svetu, ki vključuje dvanajst držav ob Tihem oceanu. Barack Obama je v svojem prvem mandatu razglasil premik težišča ameriške politike od Evrope in Bližnjega vzhoda k Aziji. Izjavil je, da sporazum TPP "odseva ameriške vrednote" in spodbuja vsestransko gospodarsko sodelovanje na območju. Sporazum je tudi gospodarski in finančni mehanizem, s katerim ZDA poskuša omejiti naraščajoči kitajski vpliv v Aziji in drugje v svetu.

TTP je, kot rečeno, protitež rastoči gospodarski moči Kitajske. "Ko več kot 95 odstotkov naših morebitnih kupcev živi zunaj naših meja, ne moremo dopustiti, da države, kot je Kitajska, pišejo pravila svetovnega gospodarstva," je dejal Obama (A. Č., 2015).

TPP je tudi model za sklenitev podobnega čezatlantskega partnerstva za trgovino in naložbe (TTIP, Transatlantic Trade and Investment Partnership), ki ga v tajnosti pripravljajo predstavniki ZDA in Evropske unije (Lipušček, 2015).

Hillary Clinton je bila že pred tremi leti skeptična do TPP. Sporazuma TPP in TTIP označuje kot pravno podlago za gospodarski NATO. Nazadnje pa je TPP vendarle ocenila kot "zlati standard" za tovrstna pogajanja.

Poleg dostopa do trga TPP vsebuje več določb, ki temeljijo na pravilih iz urugvajskega kroga sporazumov Svetovne trgovinske organizacije WTO. Mnoge od teh določb so postale del standardnega obrazca sporazumov ZDA o prosti trgovini.

Eno glavnih vprašanj v pogajanjih je vprašanje avtorske pravice. Združene države vztrajajo pri strogi zaščiti pravic na področju intelektualne lastnine (IPR). Cilji ZDA v sporazumih o prosti trgovini, uveljavljenih med letoma 2002 in 2007, so med drugim: (1) uporaba obstoječega varstva pravic intelektualne lastnine za digitalne medije in (2) pogajanja o trgovinskih sporazumih na področju pravic intelektualne lastnine, v katerih se "upoštevajo standarde zaščite, ki veljajo v ameriškem pravu."

Določbe presegajo raven varstva, predvidenega v sporazumu TRIPS. ZDA so tradicionalno za stroge določbe o avtorskih pravicah, pomembnih za dejavnosti, kot so založništvo, film in glasba, ki se nanašajo na pravice do intelektualne lastnine, in sicer predvsem na internetu. ZDA vztrajajo zlasti pri naslednjih določbah:

- avtorske pravice veljajo najmanj 70 let od smrti avtorja ali najmanj 50 let za dovoljeno objavo; za dela, ki jih ni mogoče pripisati določenemu avtorju, naj bi veljale 95 let;
- prepoved ukinitve ali zamenjave upravljanja digitalnih pravic;
- prepoved izmikanja avtorskopravno zaščitenemu delu;
- zagotavljanje omejene odgovornosti ponudnikov internetnih storitev (ISP) za kršitve avtorskih pravic.

Delničarji v ZDA imajo različna mnenja glede uveljavljanja avtorskih pravic in interneta, kar velja zlasti za ponudnike internetnih storitev in tradicionalne ponudnike vsebin. Ponudniki interneta si želijo zagotoviti bolj eksplicitno ravnotežje med pravicami ponudnikov vsebin in uporabnikov avtorskopravno zaščitenega gradiva. Ponudniki vsebin so za stroge določbe o odgovornosti ISP za učinkovito uveljavljanje avtorskih pravic. ZDA so menda predlagale dikcijo, ki ob presoji utemeljenosti posamezne omejitve avtorske pravice omejuje avtorske pravice skladno s tako imenovanim tristopenjskim testom: izjema (1) je v skladu z domačo zakonodajo o avtorskih pravicah; (2) ni v nasprotju z normalno uporabo dela in (3) ne posega v interese imetnikov pravic. Predlog tudi zavezuje vsako državo, da zagotovi takšne izjeme v svojih domačih zakonih o avtorskih pravicah.

ZDA favorizirajo kazenske sankcije za namerne kršitve blagovne znamke ter za ponarejanje in piratstvo avtorskih pravic na komercialni ravni, kar vključuje dejanja, ki ne vplivajo na finančne koristi, kot je izmenjava datotek. To tudi zahteva kazenske sankcije za uvoz blaga s ponarejenim označevanjem in pakiranjem, storjenim bodisi namerno ali ne, ki terja kazenske sankcije npr. za uporabo snemalnih naprav v kinih.

Avstralija, Nova Zelandija in Singapur so skušale zamenjati ameriško besedilo o kazenskem pregonu z besedilom iz trgovskega sporazuma za boj proti ponarejanju ACTA. Čeprav sta tako ACTA kot predlog ZDA za TPP, ki v veliki meri sledi določbam sporazuma o pravicah intelektualne lastnine med ZDA in Južno Korejo o prosti trgovini, zagotovila strožje kazenske ukrepe, kot je TRIPS, sporazum ACTA omogoča večjo prožnost od tiste, ki jo vsebuje predlog ZDA glede izvrševanja pravic intelektualne lastnine v posamezni državi (Fergusson, et al., 2015).

Transpacifiško partnerstvo vključuje ZDA in 11 drugih držav, ki pokrivajo 40 odstotkov svetovnega gospodarstva in 800 milijonov potrošnikov. Bitka med ljudmi, ki želijo prosto trgovino, in ljudmi, ki se bolj zavzemajo za protekcionizem, se je že začela.

Judy Woodruff je 7. oktobra 2015 imela intervju s Hillary Clinton (Woodruff, 2015) o TPP, kontroli orožja in Vladimirju Putinu.

Clintonova je zaskrbljena zaradi trgovskega sporazuma TPP in ga ne more podpreti glede na tisto, kar ve o njem. Že od samega začetka govori, da morajo ZDA imeti trgovinski sporazum, ki ustvarja kakovostna delovna mesta v ZDA, zagotavlja dvig plač in izboljšuje nacionalno varnost, vendar jo skrbi valutna manipulacija, ki ni del sporazuma, zaradi katere so ZDA izgubile delovna mesta v določenih državah.

Od TPP bodo imela več koristi farmacevtska podjetja kot bolniki in potrošniki.

Obstaja še veliko neodgovorjenih vprašanj. Včasih so sporazumi na papirju videti odlično. Ko je Obama postal predsednik, je podedoval trgovinski sporazum z Južno Korejo. Clintonova si je skupaj z drugimi člani kabineta močno prizadevala, da ZDA dobi čim bolj ugoden sporazum. Mislila je, da so uspeli, vendar pa je potem ugotovila, da ni rezultatov, ki so jih pričakovali v smislu dostopa do trga, več izvoza in več kakovostnih ameriških delovnih mest.

S podpisom TPP so se Združene države resnično odmaknile od Evrope. Sporazum TTIP med ZDA in EU, največjima gospodarskima blokoma na svetu, ki bi vzpostavil območje proste trgovine z več kot 800 milijoni ljudi, naj bi bil eden najpomembnejših in najvplivnejših trgovinskih sporazumov v 21. stoletju.

Pogajanja med EU in ZDA o TTIP so se začela julija 2013. Za pogajalsko mizo sedi Evropska komisija (EK), na strani ZDA pa je glavni pogajalec ameriški trgovinski predstavnik. EK se pogaja na podlagi smernic, ki jih je sprejel Svet Evrope, v katerem so zastopane vlade vseh držav članic. Vodilno vlogo ima Direktorat za trgovino EK. Sporazum bo obsegal tudi določbe o pravicah intelektualne lastnine. Pogajanja se izvajajo za zaprtimi vrati.

Javnost je o tem "ekonomskem Natu" zelo razdeljena. Čedalje pogostejši so očitki glede nepreglednih, tajnih pogajanj in načina urejanja sporov. V civilni družbi se vrstijo kritike o preveliki moči korporacij in tujih vlagateljev, zniževanju okoljskih standardov, varnosti hrane in siljenja Evropejcev k uporabi gensko spremenjenih organizmov.

Javno nasprotovanje sporazumu je najizrazitejše v Nemčiji, kjer je lani 1,2 milijona ljudi podpisalo peticijo Zaustavite TTIP, vse večje pa je tudi v Franciji ter celo v Španiji in Veliki Britaniji, ki sta tradicionalni atlanticistki. Podpora je nizka v Avstriji (39 %), Luksemburgu in Nemčiji (39 %). Najmočnejša podpora čezatlantskemu partnerstvu je na Nizozemskem (74 %), na Poljskem (73 %), Danskem in Irskem (v obeh državah je podpora 71 %) (Vidmajer, 2015). Ponuja se paradoksalen sklep, da je EK bolj naklonjena ZDA kot EU.

Učinke prostotrgovinskega sporazuma med EU in ZDA na slovensko gospodarstvo so analizirali Damijan, Kostevc in Redek (Damijan, et al., 2014) ter podali modelske simulacije potencialno možnih učinkov in tveganj za slovensko gospodarstvo, če se domača podjetja in članice EU ne bodo ustrezno zaščitili pred potencialnimi nevarnostmi, ki izhajajo iz sporazuma.

Ocenjene učinke sporazuma TTIP je treba jemati kot opozorilo na potencialne nevarnosti, ki se jim je mogoče izogniti, hkrati pa nas morajo ti učinki spomniti tudi na potencialne priložnosti, ki jih je mogoče izkoristiti.

Največje negativne učinke gre pričakovati v panogi motornih vozil. Nekoliko manj negativen naj bi bil učinek na kemično industrijo (farmacijo), nekoliko boljše učinke pa gre pričakovati v živilskopredelovalni panogi. Liberalizacija trgovine v okviru TTIP utegne povzročiti neto zmanjšanje števila zaposlenih v kmetijstvu ter v kemični, kovinski in avtomobilski industriji. Te negativne učinke bi delno kompenziralo povečanje zaposlenosti predvsem v lesni industriji, preostali predelovalni industriji ter v različnih storitvenih panogah.

Potencialno problematično bi utegnili biti področje poenotenja zaščite pravic intelektualne lastnine, in sicer predvsem zaščita pravic intelektualne lastnine na področju farmacije, a le če bi v Evropski uniji v celoti prevzeli

ameriški pravni red patentne zaščite, vendar je proizvodnja generičnih izdelkov v ZDA urejena drugače kot v Evropi. V Evropi se generiki lahko začnejo pojavljati na trgu po petih letih od pojava originala, v ZDA pa je ponekod zaščita doživljenjska.

Na tem področju bi poenotenje regulacije utegnilo prinesiti podaljšanje patentne zaščite za originalna zdravila oziroma celo trajno patentno zaščito (angl. *evergreening*) za nekatera zdravila. V interesu slovenskega gospodarstva z dvema razmeroma velikima in izrazito izvozno usmerjenima farmacevtskima družbama (Lek in Krka), ki sta v osnovi proizvajalca generičnih zdravil, je, da se patentna zaščita za originalna zdravila ne podaljšuje preko sedanjih okvirov, določenih z multilateralnimi pogajanjmi v okviru WTO. To bi lahko pomenilo onemogočanje razvoja domačih proizvajalcev generičnih zdravil, imelo bi negativen vpliv na izvoz in zaposlenost, po drugi strani pa bi prineslo tudi trajno višje cene zdravil za domače potrošnike.

Potencialno tveganje se nanaša predvsem na "*mehanizem reševanja sporov med državo in investitorjem*" (angl. *investor-state dispute settlement, ISDS*). ISDS namreč predvideva, da se v primeru spora med tujim investitorjem in državo pristojnost za razreševanje sporov prenese z nacionalnih sodišč na *ad hoc* mednarodne arbitraže.

Tveganja, ki izhajajo iz mehanizma ISDS, niso povsem zanemarljiva, vendar pa pogajalska izhodišča EU vsebujejo jasno dikcijo, da bodo vlade članic EU ohranile pravico do regulacije v interesu javnosti. Ne glede na to konflikta interesov arbitrov in njihove pristranskosti ni mogoče nikoli z gotovostjo izločiti, ISDS pa je treba umakniti iz pogajanj o TTIP in reševanje morebitnih sporov ohraniti v pristojnosti obstoječih domačih pravosodnih mehanizmov suverenih držav članic EU in skupnega Evropskega sodišča.

Slovenska vlada obljublja, da bo ščitila potencialno ogrožene panoge.

Nekateri Slovenijo že vnaprej vidijo kot poraženko (Mekina, 2015).

Ustanovljena je bila mednarodna skupina izvajalcev, glasbenikov, oblikovalcev, vizualnih umetnikov, režiserjev in mislecev Artists against TTIP za dvigovanje ozaveščenosti o grožnjah, ki jih predstavlja TTIP. Vpliv te skupine se krepi.

Deklarativni cilj TTIP je zmanjšati ovire v trgovini med EU in ZDA, v bistvu pa vodi k prenosu moči od demokratično izvoljenih vlad na velike korporacije s škodljivimi posledicami za javno zdravje, okolje, zagotavljanje javnih storitev, finančno uredbo, standarde dela in socialno varstvo. Ocenjujejo tudi, da bo TTIP povzročil izgubo 1 milijona delovnih mest.

Umetniki sodelujejo s skupinama Global Justice Now ter War on Want. Korporativna sodišča jemljejo revnim in dajejo bogatim. TTIP izrazito pospešuje takšne prerazporeditve in predstavlja "revolucijo" proti mednarodnemu pravu.

Od 22. do 26. februarja 2016 je potekal 12. krog pogajanj za TTIP.

V časniku Delo z dne 21. 2. 2015 je bil nastajajoči prostotrgovinski sporazum med EU in ZDA postavljen pod drobnogled ostre kritike (Uredništvo Dela, 2015).

MISCELLANEA

Avtorska pravica in naloge knjižnic

Zakon o avtorski pravici je, kot rečeno, zakon o specifičnem področju, ki ni namenjen knjižnicam, vendar pa ima neposreden učinek predvsem na izvajanje nalog knjižnic.

Zakon o intelektualni lastnini oziroma zakon o avtorski pravici ureja pravice ustvarjalcev in družb ter organizacij, ki jih predstavljajo, do nadomestil (ekonomske pravice) in priznanj (moralne pravice) na način, ki vključuje knjižnice kot imetnike virov intelektualne lastnine. Mnoge zakonodaje o avtorski pravici vsebujejo tudi izvzemajoče klavzule o poštenu uporabi intelektualne lastnine za osebne namene (angl. *fair use*), o uporabi v izobraževanju, v knjižnicah in arhivih.

Po Direktivi Sveta 92/100/EGS o pravici dajanja v najem in pravici posojanja ter o določenih pravicah, sorodnih avtorski, na področju intelektualne lastnine iz leta 1992, predlogu EK o uskladitvi določenih vidikov avtorske pravice in sorodnih pravic iz leta 1997, manifestu o splošnih knjižnicah *IFLA/UNESCO Public Library Manifesto* iz leta 1994, Iflini deklaraciji o knjižnicah in intelektualni svobodi (*IFLA Statement on Libraries and Intellectual Freedom*) iz leta 1999 morajo biti knjižnice prepoznane kot organizacije, ki izvajajo javno službo za zagotavljanje prostega dostopa in uporabe informacij, financirano iz javnih skladov.

Avtorska pravica in prost dostop do informacij v tiskani in digitalni obliki

Prost dostop do informacij tako v tiskani kot digitalni obliki predstavlja eno izmed naših državljanskih pravic, ki naj bi bila zagotovljena tudi s pozitivno zakonodajo, začeniši z ustavo države. Pravico do prostega dostopa in uporabe informacij predvsem v tiskani obliki naj bi zagotavljale knjižnice.

Leta 2002 v Budimpešti je bil v dokumentu Budapest Open Access Initiative, ki se zavzema za odprti dostop, sprejet izraz "odprti dostop".

Avtorska pravica in odprti dostop

Knjiga *Open Access* Petra Suberja (Suber, 2012) je del zbirke MIT Essential Knowledge, v kateri so kratke, zgoščeno napisane knjige o tem, kaj je obvezno treba vedeti o različnih področjih. Posamezna knjiga naj bi predstavljala jedrnat izvedenski pregled določene teme z naslednjih področij: kultura, zgodovina, znanost in tehnika. Zdaj, v informacijski dobi, so na razpolago številna mnenja, razlage in površni opisi, znatno težje pa je priti do razumevanja načel in temeljitejšega znanja, potrebnega za sprejemanje poglobljenih stališč in odločitev. Zbirka predstavlja organizacijsko dobro urejene žepne, broširane knjige z lepo likovno podobo, ki vsebujejo verodostojno gradivo o aktualnih temah v obliki, primerni tudi za nestrokovnjake. Knjige ne predstavljajo skrajšanih različic visokostrokovnih besedil, temveč sintezo znanja o najnovejših pomembnih temah za najširše občinstvo s potrebo po informiranem ravnanju v današnjem zapletenem svetu. Knjiga *Open Access* Petra Suberja tako predstavlja originalno sintezo številnih relevantnih virov, ki jih navaja v opombah, porazdeljenih po poglavjih in delih poglavij, iz katerih si je, kot pravi, potrebne podatke in informacije preprosto izposodil.

Suber (2012) pokaže, kaj odprti dostop (v nadaljevanju OD) je in kaj ni ter kakšne so koristi OD za avtorje, bralce in uporabnike rezultatov raziskav. Poleg tega prikaže ekonomiko OD, načine izogibanja avtorskoprnim problemom, razvoj OD od prakse stranskega pomena do prevladujočega informacijskega pristopa in domnevno prihodnost OD. Internet je širokemu občinstvu omogočil uporabo del navidezno brez stroškov. Prednosti teh revolucionarnih priložnosti lahko uporabljamo, če so naša dela digitalna, online, z brezplačnim OD ter prosta avtorskoprnih in licenčnih omejitev. OD omogoča predvsem dejstvo, da znanstveniki pišemo predvsem zaradi odziva, in ne zaradi denarja, avtorskoprnno pa je za objavo potrebna privolitev imetnikov avtorskih pravic. Povsem pa je razumljivo, da se z OD ne morejo strinjati številni avtorji, glasbeniki, filmski in drugi ustvarjalci, ki so eksistenčno odvisni od tantiem in drugih avtorskih pravic do svojih del.

OD je dostop brez ovir do online del in drugih virov. Literatura z OD je digitalna, online, brezplačna (angl. *gratis open access*) in brez avtorskoprnih in licenčnih omejitev (angl. *libre open access*).

OD tipa *gratis* je brezplačen, toda lahko je avtorskoprnno in licenčno zaščiten.

OD tipa *libre* je brezplačen in povsem brez ali vsaj brez določenih avtorskoprnih in licenčnih omejitev.

Licenca je izjava imetnika avtorske pravice, ki uporabnikom pove, kaj lahko počnejo z avtorskoprnno zaščitenim

delom. *Odprte* licence, npr. licence *Creative Commons*, dovoljujejo različne stopnje OD tipa *libre*. Če odprte licence ni, so vse avtorske pravice nad delom pridržane (angl. *all-rights-reserved copyright*), uporabniki ne smejo presegati *poštene uporabe* (angl. *fair use*) ali določenega lokalnega ekvivalenta le-te, OD pa je večini tipa *gratis*.

Zlati OD (angl. *gold open access*) je OD do revij ne glede na njihov poslovni model.

Zeleni OD (angl. *green open access*) je OD do repozitorijev.

Repozitorij je baza podatkov s polnimi besedili del z OD. Repozitoriji ne izvajajo recenzij, lahko pa gostijo tudi članke, ki so bili recenzirani drugje. Pogosto gostijo nerecenzirane predhodne natise, elektronske teze in disertacije, knjige ali poglavja v knjigah, nabore podatkov in digitalizirana tiskana dela. Institucionalni repozitoriji gostijo rezultate raziskovalnega dela institucij, področni oz. osrednji repozitoriji pa gostijo rezultate raziskovalnega dela na določenem znanstvenem področju.

Samoarhiviranje je shranjevanje del v repozitorijih z OD z namenom zagotavljanja OD.

Pri razlaganju ekonomike OD Suber (2012) izhaja iz rezultatov raziskave ekonomskega učinka politike OD iz leta 2006. Naložbe v raziskave in razvoj so, kot vemo, zelo donosne in k temu prispeva še OD, in sicer v primeru gospodarstva Združenega kraljestva 1,7 milijarde ameriških dolarjev na leto in 16 milijard na leto v primeru gospodarstva ZDA. V Avstraliji so izračunali, da so koristi od OD za raziskave v javnem sektorju 51-krat večje od stroškov. Največje možnosti za politiko spodbujanja dostopa zagotavljata *zeleni* in *zlati* OD. Oba imata pozitivno potencialno visoko razmerje med koristmi in stroški (angl. *benefit-cost ratio*, BCR). Infrastruktura za *zeleni* OD je v glavnem zgrajena in je stroškovno učinkovita, saj objavljanje v repozitorijih avtorjev nič ne stane. Kar 89 % raziskovalcev meni, da je *zlati* OD za njihova področja zelo koristen. Revije imajo različne poslovne modele. Kar 70 % revij z OD avtorjem ne zaračunava objav, 75 % revij s plačljivim dostopom pa avtorjem zaračunava objave člankov. Plačilo za avtorje večini krijejo sponzorji in le redko avtorji sami iz lastnega žepa. Obstajajo popolne in hibridne revije z OD. Revije s polnim dostopom zagotavljajo dostop do vseh vrst prispevkov, hibridne pa samo do nekaterih vrst in samo za določen čas, npr. eno leto.

V zvezi z vprašanjem, ali *zeleni* OD povzroča kakršno koli škodo revijam s plačljivim dostopom zaradi odpovedi naročnine, Suber (2012) navaja deset ugotovitev:

1. Nihče še ne ve, kako politika *zelenega* OD vpliva na naročanje revij.

2. Najbolj relevanten dokaz, da *zeleni* OD ne povzroča preklica naročnine, prihaja s področja fizike, ki ima najdaljšo zgodovino *zelenega* OD (od leta 1991) in s tem najvišjo raven merodajnosti – *zeleni* OD ne povzroča preklica naročnine na revije.
3. O drugih področjih vemo manj kot o področju fizike. Založniki poudarjajo, da *zeleni* OD zmanjšuje prenos (angl. *download*), vendar ne povečuje števila preklicev naročnin.
4. Obstajajo dokazi, da *zeleni* OD zmanjšuje prenos s spletnih strani založnikov.
5. Večina založnikov prostovoljno dovoljuje *zeleni* OD.
6. *Zeleni* OD podpira vsaj štiri knjižnične spodbude za ohranjanje naročnin na revije s plačljivim dostopom; to so:
 - embargo na *zeleni* OD za določen čas od objave v reviji s plačljivim dostopom;
 - uporaba zadnje verzije recenziranega avtorskega rokopisa, ne pa objavljene verzije; knjižnice si prizadevajo zagotoviti dostop do izdaj v več izvodih in bodo še naprej naročale revije s plačljivim dostopom, da tako zaščitijo izdajatelje;
 - uporaba OD samo za raziskovalne članke, ne pa za številne vrste vsebin, ki se objavljajo v znanstvenih revijah, kot so pisma uredništvu, uvodniki, predstavitve knjig, naznanila, novosti, informacije o konferencah itd.; knjižnice si prizadevajo zagotoviti dostop do omenjenih vrst vsebin in se bodo še naprej naročale na revije s plačljivim dostopom;
 - uporaba OD samo za članke, napisane na osnovi rezultatov raziskav, ki jih financirajo pooblašene agencije; knjižnice si bodo prizadevale zagotoviti dostop do vseh vrst raziskovalnih člankov v revijah s plačljivim dostopom in se bodo še naprej naročale na te revije.
7. Nekatere študije se nanašajo na vprašanje, ali rast arhiviranja z OD vpliva na odpovedovanje revij. Knjižnice dajo prednost brezplačnim vsebinam, ne pa plačljivim vsebinam in kratkim ali daljšim embargom. To izdajatelji tolmačijo na način, da rast arhiviranja z OD povzroča preklic naročnin na plačljive revije.
8. OD lahko vpliva na rast prošenj in naročil.
9. Nekatere založnike je strah, da *zeleni* OD vpliva na pritisk v smeri zamenjave zlatega OD. Nekateri založniki pa se bojijo ne samo, da *zeleni* OD vpliva na odpovedovanje revij s plačljivim dostopom, temveč tudi na povečevanje pritiska, da bi se zamenjalo zlato OD ne glede na poslovni model. Nekateri zagovorniki OD upajo na takšen izid. Zaznati je torej dvojni strah: strah zaradi odpovedovanja plačljivega dostopa ne glede na relevantne dokaze v točkah od 1 do 8 in strah, da se bo zlato OD zamenjevalo z zelenim OD ne glede na relevantne dokaze o ekonomiki OD.
10. Politika zelenega OD je upravičena, čeprav prinaša tveganje za revije s plačljivim dostopom; ni utemeljenih

razlogov, zaradi katerih bi dali prednost skrbi za revije s plačljivim dostopom pred razvojem znanstvenih raziskav.

Namen OD je odpraviti prepreke, ki ovirajo dostop, ne pa ekoloških filtrov kakovosti. Primer filtra kakovosti je sistem recenzij, glavna ovira za OD pa so avtorske pravice. OD je vrsta dostopa, ne pa uredniške politike. OD lahko dosežemo brez spremembe sistema recenzij, prav tako sistem recenzij lahko spreminjamo brez uvajanja OD. Vendar pa revije z *odprtim sistemom recenzij* rokopise člankov dajo v predhodno javno presojo za odločanje o sprejemu za formalno objavo in v tem primeru je OD predpogoj za *odprti sistem recenzij*, OD pa, kot rečeno, ne potrebuje *odprtega sistema recenzij*.

Zunaj sistema recenzij in sistema avtorskopravne zaščite so izmenjava predhodnih natisov, blogi, wiki, baze podatkov, debatni forumi in družbena omrežja.

Sistem avtorskopravne zaščite naj ne bi veljal tudi za diplomatska dela in disertacije. Pri knjigah je drugače, saj avtorji pričakujejo zaslužek od objave. Čeprav je lažje uresničiti OD za knjige kot za članke v revijah, naj bi bil OD odvisen od privolitve avtorja. Avtorji znanstvenih knjig so večinoma za OD, kajti prihodki od njihovih materialnih pravic so tako ali tako majhni ali pa jih sploh ni. OD celo povečuje licenčnine. Neto prodaja izdaj s polnim besedilom z OD je večja od prodaje tiskanih knjig s plačljivim dostopom. Zadnji primer se tiče predvsem založnikov. Model natisa na zahtevo (angl. *print on demand*) reši problem, saj tiskano obliko zahtevamo po potrebi. Neka raziskava je pokazala, da izdaje z OD povečujejo tudi prodajo istega tiskanega dela s plačljivim dostopom.

Glede razmerja med *gratis* online knjigami z OD in tiskanimi knjigami s plačljivim dostopom v univerzitetnih knjižnicah v ZDA je bilo prelomno leto 2006. Od tedaj je v knjižnicah dostopnih več *gratis* online knjig z OD kot tiskanih knjig s plačljivim dostopom.

OD se mora nanašati tudi na stroje, saj brez računalnikov ne moremo dostopati do informacij v elektronski obliki bodisi offline bodisi online, kajti te informacije so izključno strojno berljive. Ni pa problem obstoječa obilica digitalnih informacij sama po sebi, temveč je ključnega pomena razvoj orodij za filtriranje kakovosti (Shirky, 2008). Digitalne informacije s plačljivim dostopom so povezane s še dodatnimi problemi, ki jih povzročajo plačilo za dostop, gesla kot ovire, avtorskopravne omejitve in programska oprema za zaklepanje. Vendar je treba razlikovati dovoljenje za OD od drugih avtorskih pravic, saj avtorji lahko na založnike prenesemo vsa pooblastila razen pooblastila za OD – in to po navadi počnemo.

Avtorska pravica in cenzura

Avtorska pravica in cenzura sta podobna pravna instituta, ki nekaj bodisi prepovedujeta bodisi omejujeta. Avtorska pravica načeloma prepoveduje izdelavo novih izvodov (kopij) izvirnika razen imetniku/nosilcu avtorske pravice oz. omejuje uporabo avtorskopravno zaščitenega gradiva. Cenzura, ki je lahko preventivna in pomeni prepoved objavljanja, ali kazenska, ki predvideva kazen za objavljanje prepovedanih vsebin in uporabo že objavljenega gradiva ter privzeto vključuje tudi prepoved izdelave novih izvodov.

Največje zgodovinske posledice je imela zagotovo cenzura Biblije, ki jo je uvedla papeška krščanska cerkev.

Biblija je najbolj tiskana, prevajana in brana knjiga v zgodovini človeštva. Leta 1804 je bila ustanovljena Britanska biblična družba (British Biblical Society), leta 1816 pa Ameriška biblična družba (American Biblical Society). Za krščansko cerkev naj bi bila ta knjiga sveta, vendar je bil leta 1229 v Toulousu sprejet dekret o ustanovitvi inkvizicijskega sodišča, med drugim zoper tiste, ki Biblijo berejo v narodnem jeziku. Papeška oblast je preganjala valdenžane, ker so se sklicevali na Biblijo in dele Biblije prevedli v narodni jezik. Po odloku cerkvenega koncila v Konstanci (1414–1418) so izkopali kosti Johna Wycliffa (ca. 1320–1384), prevajalca Biblije v angleški jezik in predhodnika reformacije, ter jih naknadno sežgali na grmadi. Koncil je obsodil in sežgal tudi Jana Husa (1371–1415), češkega zgodnjega reformatorja, zaradi sklicevanja na Biblijo. Leta 1999 je papež Janez Pavel II. razglasil, da obžaluje njegovo nasilno smrt in ga priznal kot cerkvenega reformatorja.

Martin Luther (1483–1546) je pri pregledu knjig v univerzitetni knjižnici v Erfurtu odkril Biblijo v latinščini. Pred tem ni vedel, da ta knjiga obstaja, saj so se na mašah brali le posamezni deli evangelijev in poslanic. Takrat je prvič videl Biblijo v celoti. En izvod Biblije, ki je bil z verigami priklenjen na steno, je našel tudi v samostanu in jo je tam pogosto bral. Z razglasitvijo svetih spisov Biblije za vir in vrhovno merilo krščanstva je še kot strog rimski katolik postavil bistveno načelo reformacije.

Cenzuro izvajajo tudi splošne knjižnice kot nekakšni redarji. Za to je dober primer ameriški film "Vrnitev v mesto Peyton" iz leta 1961. Prebivalci puritanskih nazorov, ki prevladujejo v mestecu, si prizadevajo preprečiti, da bi mestna knjižnica nabavila knjigo neke njihove prebivalke, ki ima drugačna moralna stališča.

Avtorska pravica in pravica dajanja v najem in posojanja

Sestavni del avtorskopravne zaščite sta tudi pravici dajanja v najem in posojanja. Gre za prenosljivi pravici, ki se lahko npr. vneseta v pogodbe o proizvodnji filmov, vendar pa avtorji in izvajalci zadržijo svojo pravico do materialnega nadomestila, ki je neodtujljiva in se ji ne morejo odreči. Izključno pravico do omejevanja, dajanja pooblastila oziroma prepovedi dajanja v najem in posojanja naj bi imeli naslednji nosilci pravic: avtorji glede izvirnika in izvodov (kopij) svojih del (z izjemo zgradb in uporabne umetnosti); izvajalci glede materializacije (angl. *fixation*) svojih izvajanj; proizvajalci zvočnih posnetkov glede tovrstnih posnetkov; in proizvajalci prve materializacije filma v odnosu do izvirnika in kopij njihovih filmov. Ta spisec se ne bi smel razširiti na druge kategorije nosilcev. Sorodne pravice so: pravica do materializacije, ki je osebna pravica, ter pravica do reprodukcije in pravica do distribucije, ki sta prenosljivi. Te se lahko dodelijo in so koncesijske.

Mednarodnih listin ali konvencij v zvezi s pravico posojanja ni in v mnogih državah ta pravica ni urejena.

Direktiva Sveta 92/100/EGS o pravici dajanja v najem in posojanja ter o določenih pravicah, sorodnih avtorski, na področju intelektualne lastnine z dne 19. novembra 1992 je temeljila na odredbah o notranjem trgu iz Rimske listine in je zagotovila minimalne standarde zaščite naštetih pravic izvajalcev, producentov fonogramov in filmov ter radijskih in televizijskih organizacij. Ta direktiva je bila razveljavljena z istoimensko direktivo Evropskega sveta in Parlamenta z dne 12. decembra 2006.

Stališče Ifle (CLM, 2005) do pravice posojanja je podano v dokumentu z naslovom *The IFLA Position on Public Lending Right*. Potreba po znanju naj bi bila nedvomna prioriteta družbe in knjižnice imajo ključno vlogo tudi v tem, da primerno ravnajo zoper zakonske in moralne pravice nosilcev avtorske pravice. Zato naj bi politiko knjižnic skupaj oblikovali knjižničarji in nosilci avtorskih pravic.

V strogem smislu je pravica javnega posojanja avtorska pravica. Imetnik avtorske pravice ima namreč pravico dovoliti ali prepovedati javno posojanje zaščitenih del. Po drugem konceptu je pravica javnega posojanja pravica avtorja, ki ni nujno imetnik avtorske pravice, do denarnega nadomestila. Ta koncept je uporabil IZUM pri razvoju aplikacije knjižničnega nadomestila. Nadomestilo v tem primeru ni tantiema, ki sicer pripada imetniku avtorske pravice. Pravica javnega posojanja se nanaša le na fizične oblike gradiva, ne velja pa za črpanje in uporabo podatkov iz računalniških baz podatkov.

Avtorska pravica in zaščita zasebnosti

Pomembna komponenta zaščite zasebnosti je tudi zaščita osebnih podatkov. Gre za zaščito posameznika pri obdelavi osebnih podatkov in prostem pretoku le-teh.

Obdelava osebnih podatkov je prepovedana, razen če so izpolnjeni pogoji transparentnosti (Posameznik ima pravico do informiranosti o obdelavi njegovih osebnih podatkov.), legitimnega namena (Osebnih podatki se lahko obdelujejo le za legitimne namene in se ne smejo obdelovati na način, ki ni kompatibilen s temi nameni.) in skladnosti (Osebnih podatki se lahko obdelujejo samo, če je to skladno z zakonodajo in relevantno ter ne pomeni prekoračitve namenov, zaradi katerih se osebni podatki zbirajo in/ali obdelujejo.).

Pravica do zasebnosti je najbolj razvito področje prava v Evropski uniji, od Evropske konvencije o človekovih pravicah do Evropskega sodišča za človekove pravice.

Avtorska pravica in kulturna dediščina

Avtorsko pravico in kulturno dediščino, ki, kot vemo, zajema dela, povečini zaščiteni z avtorsko pravico, sta povezala predvsem digitalizacija in internet, ki sta olajšala dostop do kulturne dediščine in omogočila njeno zaščito kot nobena druga tehnologija kadar koli prej. Avtorji knjige *Copyright And Cultural Heritage* (Derclaye ur., 2010) so na podlagi analize in ugotovljene stopnje, do katere veljavni zakoni o avtorski pravici v Evropi in širše preprečujejo ali pomagajo pri izgradnji centraliziranega online repozitorija kulturne dediščine, prišli do ugotovitve, da je izpolnitev sanj o online aleksandrijski knjižnici danes mogoča, in to zahvaljujoč sodobni tehnologiji digitalizacije in interneta.

Na konferenci Ifle leta 2007 so obravnavali tudi tradicionalno znanje, kulturo in folkloro. Razpravljali so o tem, kaj tradicionalno znanje, kultura in folkloro predstavljajo, kdo si jih lasti, kakšna vrsta zaščite intelektualne lastnine je primerna zanje in kaj pomenijo za knjižnice. Organizacija WIPO je pri reševanju teh vprašanj dokaj počasna. Mattias Ahren (Saami Council, Norveška), pripadnik ljudstva Sami, bolj znanega kot Laponci, zastopa pravice avtohtonega prebivalstva in se bori za zaščito in ohranitev njihove kulturne dediščine. Ne strinja se s knjižnicami, ki bi želele njihovo kulturno dediščino proglasiti za javno dobro. Za ohranitev dediščine in njihovega načina življenja je nujna določena distanca do drugih kultur. Lorie Roy s Teksaske univerze (University of Texas) v Austinu, ZDA, opisuje poseben vidik ohranjanja kulturne dediščine ameriških staroselcev na osnovi primera, ko so priseljenci pobili skupino Indijancev, jim pokradli oblačila in predmete, ki so jih kasneje odkrili v različnih muzejih po svetu. Navaja primer muzeja, ki je predmete vrnil prvotnim imetnikom (Seljak, 2007).

Avtorska pravica in poklicna etika knjižničarjev

Poklicna etika organizirane skupnosti knjižničarjev naj bi poleg odnosa do povezanosti avtorske pravice z nalogami knjižnic, s pravico prostega dostopa do informacij v tiskani in digitalni obliki, cenzuro, pravico dajanja v najem in posojanja, zaščito zasebnosti in kulturno dediščino, ki so na kratko orisani, vključevala tudi odnos do javnega in tajnega v knjižničarski stroki ter do zaščite in tajnosti osebnih podatkov, ob upoštevanju etičnih norm širše družbene skupnosti.

Digitalne knjižnice in avtorska pravica

Zakonodajni postopki in politika lahko spodbujajo ali ovirajo razvoj digitalnih knjižnic (Saračević, 1999). Na njihov razvoj vplivajo predvsem:

- zaščita avtorskih pravic (Nekaj gradiva v digitalnih knjižnicah je javnega in ga ni treba posebej varovati, veliko drugega gradiva pa je avtorskopravno zaščitena in ga je treba ustrezno obravnavati. Veliko držav še ni rešilo cele vrste vprašanj avtorskih pravic za digitalna dela niti na nacionalni ravni, kaj šele na mednarodni. To seveda močno vpliva na način delovanja digitalnih knjižnic, način zagotavljanja dostopa in način sodelovanja.);
- varnost baz podatkov (Zaščita baz podatkov pred piratstvom, nepooblaščenim spreminjanjem in uporabo je vse večji mednarodni problem. To vključuje tudi zaščito knjižničnih baz podatkov. Skupaj s celim nizom drugih institucij, ki imajo enak problem, si veliko digitalnih knjižnic prizadeva najti načine, kako bi zaščitile svoje baze podatkov pred nepooblaščenim dostopom in izkoriščanjem.) in
- intelektualna svoboda (Nanaša se na osnovno pravico uporabnikov knjižnic do branja, iskanja informacij in dostopa do njih ter do svobode govora. Ta vprašanja so aktualna že zelo dolgo časa, zdaj pa se neprestano pojavljajo nekateri novi vidiki, kot so npr. poskusi, da bi z zakonodajo uredili in filtrirali dostop do interneta, kar bi utegnilo imeti neposreden vpliv na dostop do digitalnih knjižnic.).

Digitalna ločnica povzroča vse globlji prepad med tistimi, ki imajo dostop do digitalnih knjižnic, in tistimi, ki ga nimajo. Dostop do digitalnih knjižnic bi moral biti pravičen za vse.

Tehnološki ukrepi za varovanje avtorskih del: generatorji "digitalne sence"

Direktiva o avtorski pravici v informacijski družbi (European Union Copyright Directive, EUCD) uporablja izraz "tehnološki" (angl. *technological*) ukrepi, slovenski

Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP) pa uporablja izraz "tehnični" ukrepi.

Tehnološke ukrepe delimo na:

- tehnološke ukrepe za nadzor nad dostopom do del,
- tehnološke ukrepe za nadzor nad uporabo del, vključno s sistemi za upravljanje in preprečevanje kopiranja,
- tehnologije, ki ščitijo celovitost dela,
- tehnološke ukrepe za merjenje dostopa ali uporabe informacij (Schlachter, 1997; Dusollier, 1999; de Werra, 2002; Koelman in Helberger, 2000; Bogataj Jančič, 2008a; 2008b).

Različne vrste ukrepov se pogosto prekrivajo.

Za zagotovitev zaščite avtorske in sorodnih pravic v digitalnem okolju je treba uzakoniti varstvo tehnoloških ukrepov za nadzor dostopa in uporabe zaščenega avtorskega dela, vendar so tehnološki ukrepi nesprejemljivi, če ščitijo načine uporabe, ki jih avtorsko pravo zaradi neprilagodljivosti ne varuje, in tako dodatno utrjujejo monopolni položaj imetnikov avtorske pravice v škodo splošnih družbenih interesov.

K pojavom z etičnimi implikacijami, ki jih vključuje ambientalna inteligenca (AmI) (Doridot, et al., 2013), sodi tudi etični vidik naše digitalne sence, ki je del ambientalne vsebine digitalnega okolja (ali kiberprostora) (IDC, 2008).

Ocenjujejo, da je v letu 2007 digitalno vesolje vsebovalo 281 milijard GB, kar je 45 GB po osebi na Zemlji. Slabo polovico ustvarjamo posamezniki kot subjekti s svojimi digitalnimi aktivnostmi, dobra polovica pa predstavlja digitalno senco; pri njenem nastajanju smo razmeroma pasivni. Digitalno senco, imenovano tudi "ambientalna" vsebina (angl. *ambient content*), predstavljajo naše informacije in informacije o nas samih v kiberprostoru, npr. posnetki nadzorovalnih kamer (v Združenem kraljestvu so ugotovili, da samo nadzorne kamere naredijo v povprečju okrog 300 posnetkov dnevno po osebi), zgodovina iskanja po svetovnem spletu, poštni sezname, zapisi v bančništvu, zavarovalništvu, trgovini na drobno, letalstvu in drugem prometu, telefoniji, bazah podatkov v zdravstvu itd.

Digitalna senca ni nujno nekaj slabega, saj omogoča, da nam Amazon priporoči nove knjige, pove drugim, da nam lahko zaupajo pri transakcijah e-nakupa, pomaga, da nas najdejo sorodniki, s katerimi smo zdavnaj izgubili stik itd. Vendar ima tudi temne strani v obliki različnih zlorab (npr. zlorabe kreditnih kartic) in predvsem ogrožanja zasebnosti.

V digitalnem okolju sodobne družbe, ki jo zaznamujeta predvsem AmI in internet, je treba na novo konceptualizirati tudi vprašanje zasebnosti. Pri tem je treba upoštevati

naslednja dejstva:

- Nove oblike nadzora in neimenovanosti objektivno zmanjšujejo možnosti izvajanja pravice do zasebnosti.
- Individualni psihološki motiv za rekompensacijo in publiciteto je močnejši od motiva za zaščito zasebnosti. Hoteli bi biti selektivno znani po dobrem (Kaj pa je dobro?), hkrati pa naj bi nas pravica do zasebnosti ščitila, da se ne bi javno izvedele slabe (Kaj pa so slabe?) strani naše identitete.
- Zainteresiranost za zaščito zasebnosti je odvisna od družbenega statusa posameznika, običajni ljudje so v manjši meri zainteresirani za tovrstno zaščito kot npr. visoki pripadniki politične elite. Poleg zainteresiranosti posameznika za zaščito zasebnosti dela podatkov, ki zmanjšujejo njegovo socialno konkurenčnost, obstaja tudi močna potreba po publiciteti in slavi.

AmI je sestavni del transnacionalne kulture; njen nastanek olajšujejo transkulturni kontakti kot del procesa globalizacije.

Na področju medicine morajo raziskovalci poskrbeti za to, da raziskavo predhodno odobri posebna komisija za etična vprašanja. Na podoben način bo treba institucionalizirati etične postopke tudi na področju AmI. Zdravnik mora pridobiti informirano privolitev pacienta za uporabo nekega zdravila, terapije ali kirurškega posega in podoben postopek bo treba uvesti tudi pri izvajanju AmI.

Zakoni o avtorski in sorodnih pravicah, ki varujejo ponudnike vsebin in imetnike pravic, postajajo čedalje bolj restriktivni. Imetniki pravic imajo poleg avtorskega prava na voljo učinkovite elektronske pogodbe in pravno varovane tehnološke ukrepe, tudi možnost neprecedenčnega nadzora nad uporabo del. S pogodbami, ki jih ponudijo v obliki splošnih pogojev poslovanja ali licenčnih sporazumov, lahko imetniki pravic omejujejo uporabnike glede njihovih možnosti, kaj lahko počnejo z zakonito kupljeno digitalno vsebino, in to pogosto veliko bolj kot tradicionalno avtorsko pravo (Bogataj Jančič, 2008a; 2008b).

Zaradi takšnih tendenc Schlachter (1997) lahko govori o renesansi intelektualne lastnine v kiberprostoru.

Licenčne pogodbe prepovedujejo njihovo preprodajo, prenašanje na drug medij in kopiranje za zasebno rabo, kar je po avtorskem pravu tradicionalno dovoljeno na podlagi omejitev izključnih pravic ali načela izčrpanja pravic. Izkaže se lahko, da bo prihodnost prinesla popolne tehnološke rešitve, ki bodo omogočale popolno zaklepanje avtorskih del. V kombinaciji s pravnim varstvom tehnoloških ukrepov bi v tem primeru imetniki pravic popolnoma nadzorovali dostop do avtorskih del in njihovo uporabo (Bogataj Jančič, 2008a; 2008b).

Nadzor nad dostopom do avtorskih del in njihovo uporabo, kar bodo brez omejitev izvajali ponudniki digitalnih vsebin in imetniki avtorskih pravic, bo povzročil tudi razširjeno reprodukcijo naših digitalnih senc.

Veliko ljudi je mnenja, da je zakon o avtorski pravici stvar preteklosti, saj je povezan s papirjem ter težavami s kopiranjem in distribucijo besedila v celoti. Z digitalno tehnologijo teh težav ni več.

Po Brownu in Duguidu (Brown in Duguid, 2002) je vendarle prezgodaj razglasiti, da je avtorska pravica (angl. *copyright*) mrtva. Zahvaljujoč stari avtorski pravici je Bill Gates še vedno bogat človek. Kopiranje in distribucijo digitalnega gradiva na internetu zdaj preprečuje oziroma omejuje softverska koda, t. i. koda kode (Lessig, 1999). Avtorska pravica ne izginja, temveč se le spreminja.

Zakon o avtorski pravici predstavlja kompromis med javnim in zasebnim dobrim, med pravico do znanja in pravico imetnikov avtorske pravice, da to splošno dobro omejijo po lastni izbiri. Družba in imetniki avtorske pravice si med sabo zagotavljajo *quid pro quo* (Jaszi, 1991). *Koda kode* upošteva *quid* (tj. zaščito intelektualne lastnine) ne upošteva splošnega interesa (tj. *quo*). *Koda kode* ureja, *kdo* in *kako* lahko uporablja digitalne objekte. *Javna domena* in celotno z njo povezano javno dobro nista sestavna dela novega kodiranega ravnovesja. Novo stanje je predvsem v interesu korporativnih lastnikov velikih organizacij, in ne posameznih ustvarjalcev. Vse gre po starem, novo *staro* stanje proizvaja slabo politiko, slabe zakone in šibke javne institucije. Medtem ko je zakon o avtorski pravici v primeru analognega gradiva manj restriktiven in se nanaša samo na izdelavo kopij in njihovo distribucijo, branja ne prepoveduje. *Koda kode* poleg kopiranja in distribucije lahko onemogoča celo branje zaščitene digitalnega gradiva.

Avtorska pravica in baze podatkov

V zvezi s sistemom COBISS je najbolj zanimiva pravica do baz podatkov in programske opreme ter zaščita le-teh pred nepooblaščenno uporabo.

Gurnsey (1995) pravi, da baze podatkov ne moremo ukrasti, vendar pa je zagotovo mogoče krasti iz baze podatkov.

Nepooblaščenno kopiranje (angl. *downloading*) je del družbene prakse in ga je, kot pravi Branscomb (1988), do neke sprejemljive stopnje pripravljen tolerirati sleherni proizvajalec, dobavitelj oziroma gostitelj baze podatkov.

Dobavitelji baz podatkov imajo glede kopiranja zelo različno mnenje. Nekateri so ravnodušni in menijo, da takšne uporabe ni mogoče nadzorovati, nekateri so prepričani, da imajo kopiranje pod nadzorom, nekateri pa

si ob pomoči kopiranja prizadevajo olajšati in povečevati uporabo baz podatkov.

Resne analize nepooblaščenega kopiranja pa izvajajo zelo redki proizvajalci, dobavitelji in gostitelji baz podatkov.

V osemdesetih letih 20. stoletja je bilo nepooblaščenno kopiranje na področju strokovne literature zelo prisotno. Potem je interes upadel, in sicer ne zaradi tega, ker je ta praksa prenehala, temveč ker so jo začeli urejati s pogodbami o licencah.

Od polovice devetdesetih let 20. stoletja igrajo tovrstne pogodbe glavno vlogo na področju baz podatkov; po mnenju nekaterih avtorjev predstavljajo učinkovito metodo za kontrolo dostopa in uporabe baz podatkov.

V istem času je bila EK zaskrbljena za evropsko industrijo baz podatkov zaradi nedoločene zakonodajnega okolja, v katerem delujejo dobavitelji baz podatkov, in zaradi kraj iz baz podatkov.

V Evropi ni bila glavni problem le zakonodaja, temveč tudi jeziki, telekomunikacije in carinski problemi, ki so bili vzrok majhnih nacionalnih tržišč in stvarna ovira večji online uporabi baz podatkov ter razlog za veliko razliko med Evropo in ZDA glede online uporabe baz podatkov po prebivalcu. To vsekakor ni zmanjševalo potrebe po zakonski zaščiti baz podatkov.

Bistvo problema, kot ga pojasni Gurnsey (1995), je v tem, da tako baze podatkov kot tudi računalniške datoteke nimajo natisnjene izvoda ali kakšne druge kategorije izvornika. Vedno več elektronskih informacij se uporablja tudi povsem strojno brez izpisov ali natisnjenih izvodov izvornika. Baza podatkov je proizvod v enem samem izvodu. Na identiteto baz podatkov ne vplivajo pogosti in pričakovani vpisi novih zapisov niti morebitne migracije na novo platformo.

Ker se v primeru baze podatkov avtorska pravica nanaša na kompilacijo, naj bi zahtevali večjo stopnjo ustvarjalne izvornosti podatkovne zbirke.

Veliko držav je izbralo svojo pot razvoja avtorskopravne zakonodaje za področje baz podatkov in nastala so okolja, kjer imajo nacionalni sistemi:

- različne standarde glede izvornosti in
- različna stališča do lastništva.

Takšno stanje je bilo v škodo velikemu delu industrije baz podatkov, ki za razliko od znatnega dela konvencionalnega založništva potrebuje mednarodno globalno tržišče.

Po WIPO kompilacija predstavlja intelektualno delo, če je

originalna glede na:

- selektivnost,
- koordinacijo in
- priredbo zapisov.

Baze podatkov brez originalne selektivnosti lahko terjajo zaščito na podlagi intelektualnih prizadevanj v smeri priredbe, kodiranja in indeksiranja.

Tako npr. telefonski imenik ne zasluži avtorskopravne zaščite, saj način selekcije, koordinacije in priredbe takšne kompilacije zapisov ne vsebuje nobene ustvarjalne izvornosti.

Po sodni praksi v ZDA tovrstno zaščito zasluži večina komercialnih baz podatkov.

Posebnost Evrope je v veliki odvisnosti od ameriških dobaviteljev baz podatkov na številnih področjih in pri sprejemanju tovrstne zakonodaje je bilo treba upoštevati tudi to dejstvo.

Potem ko so v Evropi začeli mednarodno tržiti baze podatkov, in sicer najprej britanski proizvajalci, potem pa francoski, nemški in italijanski dobavitelji, in tako zmanjšali odvisnost od nacionalnega in jezikovno omejenega tržišča, je uskladitev tovrstnih zakonov v EU postala nuja.

Leta 1988 so v Združenem kraljestvu sprejeli *Copyright, Designs and Patents Act*, ki je avtorskopravno štetil tudi baze podatkov. Podatkovna baza pomeni zbirko neodvisnih del, podatkov ali drugega gradiva; podatki so urejeni sistematično ali metodološko in dostopni posamezno z elektronskimi ali drugimi sredstvi. Literarno delo, ki ga sestavlja podatkovna baza, je original, če in izključno če je podatkovna zbirka zaradi izbora ali razporeditve vsebine avtorjev lasten intelektualni izdelek.

Direktiva 96/9/ES Evropskega parlamenta o pravem varstvu baz podatkov (Directive 96/9/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 1996 on the legal protection of databases, 1996) vključuje v primerjavi z zakonodajo Združenega kraljestva nekaj zelo pozitivnih elementov; to so:

- nedvoumna in hkrati dovolj široka definicija baze podatkov, da zajema konvencionalne online storitve v realnem času, avdio CD-ROM-e in mrežne proizvode;
- baze podatkov so bile izenačene s knjigami, kar je bilo predvsem dobrodošlo v Združenem kraljestvu, kjer so bile s tem odpravljene dvoumnosti njihovega zakona iz leta 1988, ki ureja to področje;
- avtorska pravica v okviru svoje lastniške pravice za zapise, vsebovane v bazah podatkov;

- pragmatičen rok zaščite baz podatkov (15 let za tiste, ki ne uživajo zaščite svoje lastniške pravice);
- kategorija uporabe v osebne namene (angl. *fair use*) je bila prvič upoštevana za elektronsko področje v Evropi.

Druge relevantne smernice na področju avtorske pravice in sorodnih pravic EU so:

- Direktiva Sveta št. 91/250/EGS o pravem varstvu računalniških programov – evropska direktiva o avtorski pravici programske opreme;
- Direktiva Sveta št. 92/100/EGS o pravici dajanja v najem in pravici posojanja ter določenih pravicah, ki so sorodne avtorski, na področju intelektualne lastnine – evropska direktiva o pravici dajanja v najem;
- Direktiva Sveta št. 93/83/EGS o uskladitvi določenih pravil o avtorski pravici in sorodnih pravicah, ki se nanašajo na satelitsko radiodifuzijo in kabelsko retransmisijo – evropska direktiva o avtorski pravici pri satelitskem in kabelskem prenosu;
- Direktiva Sveta št. 93/98/EGS o uskladitvi pogojev o trajanju varstva avtorske in sorodnih pravic – evropska direktiva o trajanju varstva pravic;
- Direktiva 98/84/ES o pravem varstvu storitev, ki temeljijo na pogojnem dostopu ali so njegov sestavni del, in
- Direktiva 2001/29/ES Evropskega parlamenta in Sveta o usklajevanju določenih vidikov avtorske in sorodnih pravic v informacijski družbi – evropska direktiva o avtorski pravici v informacijski družbi.

Božo Težak – anticipacija koncepta avtorske pravice, primerne za digitalno dobo

Božo Težak (1907–1980), mednarodno priznani hrvaški znanstvenik, je bil rojen v Varaždinu na Hrvaškem. Leta 1930 je diplomiral iz kemije na Tehniški fakulteti v Zagrebu, doktoriral pa je leta 1945 na Tehniški fakulteti v Ljubljani. Od diplome do smrti leta 1980 je deloval kot pedagog in raziskovalec, predvsem na naslednjih področjih: kemija, informacijska znanost in sorodne vede. Sodi med pionirje informacijske znanosti, tako lokalno kot globalno (Šercar, 2007). Institut informacijskih znanosti v Mariboru (IZUM) in Zavod za informacijske študije Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu sta 26. septembra 1997 v Mariboru ob 90. obletnici njegovega rojstva organizirala mednarodni znanstveni sestanek "Težak – začetek informacijske dobe". Organizatorja sta v povabilu k sodelovanju na znanstvenem sestanku zapisala: "Hrvaška in slovenska znanost, ki ju je najpogosteje nagovarjal, sta na njegov račun pridobili pomembno prednost, ki bi jo bilo zelo škoda izgubiti."

Božo Težak je bil že konec šestdesetih let 20. stoletja daleč pred svojim časom, tudi glede razumevanja avtorske pravice.

Težak se je zavedal, da pravice do avtorstva lahko ovirajo prost pretok informacij. Zavzemal se je za nemoten ("free", ne "fee") dostop do informacij za vse. "All or part of this publication may be reproduced..." (Ta publikacija se lahko reproducira deloma ali v celoti ...) izraža stališče prof. Težaka do avtorske pravice, vendar pod pogojem, da je upoštevana moralna avtorska pravica.

Prof. Težak mi je predal svoje gradivo o avtorski pravici kmalu po tem, ko sem leta 1974 začel delati kot strokovni sodelavec (kasneje pa tudi kot tajnik, znanstveni sodelavec in direktor) v Referalnem centru Vseučilišča v Zagrebu (RC; od leta 1998 Institut informacijskih znanosti). To gradivo imam pri sebi še zdaj (Šercar, 1998).

V širšem kontekstu intelektualne lastnine in ožjem kontekstu avtorske in sorodnih pravic gre za nasprotujoč si odnos med skupino imetnikov avtorskih pravic, ki so zainteresirani za zaščito predvsem svojih materialnih pravic, in skupino uporabnikov v javnem sektorju (predvsem knjižnice in izobraževalne ustanove), ki so zainteresirani za pravice javnosti do zaščitene del oziroma za njihovo brezplačno uporabo za osebne namene končnih uporabnikov.

Stališče imetnikov je, da prost dostop do njihovih del še ne pomeni brezplačne uporabe, najpomembnejše zaščitnike svojih pravic in materialnih pričakovanj pa vidijo prav v knjižnicah in izobraževalnih ustanovah. Skratka, zainteresirani so za čim bolj strog in učinkovit režim varstva intelektualne lastnine. Skupina javnih uporabnikov pa si želi bolj uravnotežen režim, v katerem bi prišli do izraza tudi legitimni interesi in pravice ustanov, ki opravljajo javno službo v prid individualnih uporabnikov in družbe v celoti. Prof. Težak je bil na strani slednjih.

Vse to seveda velja za analogno okolje konvencionalnih publikacij na papirju. Koncept avtorske pravice je nastal v tem analognem okolju, ki mu je prilagojen bolj kot novemu, digitalnemu okolju globalnih omrežij, kamor je bil mehansko prenesen.

Individualni uporabnik je v tradicionalni knjižnici imel dostop do knjižničnega gradiva za osebno uporabo načeloma brez omejitev; za ta dostop mu ni bilo treba plačati vnaprej (razen v obliki članarine, ki glede na simbolično višino zneska socialno ne diferencira uporabnikov). V digitalnem okolju se je spremenil tudi socialni kontekst, ker mora uporabnik za dostop do večine kakovostnih podatkov in informacij vnaprej plačati precejšnjo vsoto denarja, ki je ne zmore vsak žep. Tako se uporabniki elektronskih informacij ostro delijo na nekaj tistih, ki lahko plačujejo ceno dostopa, in veliko tistih, ki tega ne zmorejo. Posledica tega je, da se ljudje delimo na informacijsko bogat in informacijsko reven sloj (Haywood, 1997).

Poleg tega gre za nov epistemološki problem, ki zahteva tudi novo miselnost.

Informacijske mreže so namenjene prenosu informacij in avtorsko pravo kot koncept nasprotuje njihovi naravi in namenu. Ali je torej treba uvesti novo pravico, pravico do prenosa? In še dodaten pomislek: omrežja niso "ustanove", ampak "tehnologija". Zaenkrat tudi ne vemo, kaj je "kos informacije/znanja" v omrežju. Je to "zaslon"? Stran ali knjiga zagotovo ni. Tehnologija je v tem trenutku daleč pred našo pravno in zakonodajno realnostjo.

Reference

- A. Č., 2015. *TPP ugledal luč sveta in z njim tudi največje prostotrgovinsko območje na svetu*. [online] RTV SLO MMC (5. 10. 2015) Dostopno na: <http://www.rtvlo.si/svet/tp-ugledal-luc-sveta-in-z-njim-tudi-najvecje-prostotrgovinsko-obmocje-na-svetu/375607> [23. 2. 2016].
- Bogatay Jančič, M., 2008a. *Avtorsko pravo v digitalni dobi: problematika zaščite avtorskih del s tehnološkimi ukrepi*. Ljubljana: Pasadena.
- Bogatay Jančič, M., 2008b. Pregled in kritična ocena ureditve nadomestil za privatno rabo v Republiki Sloveniji. V: Breznik Močnik, M., et al. *Upravljanje avtorskih in sorodnih pravic v digitalnem okolju: končno poročilo raziskovalnega projekta*. Ljubljana: Mirovni inštitut. pp. 29–48.
- Branscomb, A. W., 1988. Who Owns Creativity? Property Rights in the Information Age. *Technology Review*, 91(4), pp. 38–45.
- Brown, J. S. in Duguid, P., 2002. *The Social Life of Information*. Boston, Mass.: Harvard Business School Press.
- Chitrakar, U., Knežević C., L., Hren, K., Marc, M., Podnar, A., Rebec, P., et al., 2010. *Gospodarski prispevek panog, ki temeljijo na avtorski pravici, v Sloveniji*. Ljubljana: Urad RS za intelektualno lastnino. Dostopno tudi na: http://www.imamidejo.si/resources/files/Studija_ASP-BDP-SI_WIPO.pdf [26. 2. 2016].
- CLM (Committee on Copyright and other Legal Matters), 2005. *The Ifla Position on Public Lending Right*. [pdf] Dostopno na: http://www.ifla.org/files/assets/clm/position_papers/ifla-position-on-public-lending-right-2005-en.pdf [24. 2. 2016].
- COKS, 2016. *COKS: Center odprte kode Slovenije*. [online] (17. 11. 2011) Dostopno na: http://www.coks.si/index.php5/COKS:_predstavitev [18. 2. 2016].
- Commission of the European Communities, 2008b. *Green Paper: Copyright in the Knowledge Economy*. (Brussels, COM(2008) 466/3) [pdf] Dostopno na: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-info/greenpaper_en.pdf [26. 2. 2016].
- Contribution to Europeana (28 Jan 2016) against Annex II to Recommendation*, 2016. [pdf] Dostopno na: http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2016-6/contribution_to_europeana_13733.pdf [18. 2. 2016].

- Creative Commons, 2016. [online] Dostopno na: <http://creativecommons.si/> [18. 2. 2016].
- Creative Commons, s. a. *Science*. [online] (20. 3. 2014) Dostopno na: <https://wiki.creativecommons.org/wiki/Science> [18. 2. 2016].
- Damijan, J. P., Kostevc, Č. in Redek, T., 2014. *Vpliv Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) na slovensko gospodarstvo*. [pdf] Ljubljana: Ekonomska fakulteta, Center poslovne odličnosti. Dostopno na: http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/projekti/2015/TTIP/TTIP_Analiza__1_.pdf [26. 2. 2016].
- de la Durantaye, K., 2011. Finding a Home for Orphans: Google Book Search and Orphan Works Law in the United States and Europe. *Fordham Intellectual Property, Media and Entertainment Law Journal*, [online] 21(2), pp. 229–291. Dostopno na: <http://ir.lawnet.fordham.edu/iplj/vol21/iss2/6/> [17. 2. 2016].
- de Werra, J., 2002. The Legal System of Technological Protection Measures under the WIPO Treaties, the Digital Millennium Copyright Act, the European Union Directives and other National Legislations (Australia, Japan). V: Ginsburg, J. *Adjuncts and Alternatives to Copyright: ALAI Congress June 13–17, 2001, New York, U.S.A. = Régimes complémentaires et concurrentiels au droit d'auteur : Congrès de l'ALAI*. New York: ALAI. pp. 179–279.
- Derclaye, E. ur., 2010. *Copyright And Cultural Heritage: Preservation and Access to Works in a Digital World*. Cheltenham, UK, Northampton, USA: Edward Elgar.
- Directive 96/9/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 1996 on the legal protection of databases, 1996. [online] Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996L0009:EN:HTML> [26. 2. 2016].
- Doridot, F., DuQuenoy, P., Goujon, P., Kurt, A., Lavelle, S., Patrignani, N., et al., 2013. Preface. V: *Ethical Governance of Emerging Technologies Development*, IGI Global. pp. xvi–xxiv. Dostopno tudi na: <http://www.igi-global.com/pdf.aspx?tid=97987&ptid=72156&tid=15&t=preface> [26. 2. 2016].
- Dusollier, S., 1999. *Electrifying the Fence: The Legal Protection of Technological Measures for Protecting Copyright*. [pdf] Dostopno na: <http://www.crid.be/pdf/public/4138.pdf> [24. 2. 2016].
- European Commission, 2009. *Evropska digitalna knjižnica podvojila obseg, a pokazala na odsotnost skupne rešitve glede avtorskih pravic na spletu*. [izjava za javnost] 28. avgusta 2009. Dostopno na: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1257_sl.htm [26. 2. 2016].
- Evropska komisija, 2008a. *Zelena knjiga: Avtorske pravice v gospodarstvu znanja*. (Bruselj, 16.7.2008 COM(2008) 466 konč.) [pdf] Dostopno na: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2008/SL/1-2008-466-SL-F1-1.Pdf> [26. 2. 2016].
- Fergusson, I. F., McMinimy, M. A. in Williams, B. A., 2015. *The Trans-Pacific Partnership (TPP): Negotiations and Issues for Congress*. [pdf] Congressional Research Service. Dostopno na: <https://www.fas.org/sgp/crs/row/R42694.pdf> [21. 1. 2016].
- Fleischer, R., 2008. The Future of Copyright. *Cato Unbound A Journal of Debate*, [online] junij 2008. Dostopno na: <http://www.cato-unbound.org/2008/06/09/rasmus-fleischer/the-future-of-copyright/> [18. 2. 2016].
- Fodor, S., 2008. *The Situation of Orphan Works in Europe*. 2008 Paca International Conference, October 24–26, New York.
- Form GATT, 2013. [pdf] Dostopno na: <http://www.copyright.gov/forms/formgatti.pdf> [18. 2. 2016].
- GNU Operating System, 1996–2015. *What is Copyleft?* [online] (3. 10. 2015) Dostopno na: <https://www.gnu.org/copyleft/> [18. 2. 2016].
- Gurnsey, J., 1995. *Copyright Theft*. London: Aslib Gower, pp. 63–73.
- Haywood, T., 1997. *Info-bogataši – Info-reveži: dostop in izmenjava v globalni informacijski družbi*. (Prevedla Senta Šetinc). Maribor: Institut informacijskih znanosti.
- Hongladarom, S., 2011. *Can Knowledge be Owned and Commodified*. [online] Dostopno na: http://chula.academia.edu/SorajHongladarom/Papers/207314/CAN_KNOWLEDGE_BE_OWNED_AND_COMMODIFIED [17. 2. 2016].
- Hugenholtz, P. B. in Guibault, L., 2005. *Copyright Contract Law: Towards a Statutory Regulation?* [pdf] Amsterdam: Institute for Information Law. Dostopno na: <http://www.ivir.nl/publications/hugenholtz/Summary%2005.08.2004.pdf> [26. 2. 2016].
- IDC (International Data Corporation), 2008. *The Diverse and Exploding Digital Universe: An Updated Forecast of Worldwide Information Growth Through 2011 (An IDC White Paper – sponsored by EMC)*. [pdf] Dostopno na: <http://www.atour.com/media/images/service/IDC-EMC-The-Diverse-and-Exploding-Digital-Universe-2008.pdf> [26. 2. 2016].
- Jaszi, P., 1991. Toward a Theory of Copyright: The Metamorphoses of "Authorship". *Duke Law Journal*, [online] 2, pp. 455–502. Dostopno na: <http://www.jstor.org/stable/1372734> [26. 2. 2016].
- King, E., 2008. *British Library Digitization: Access and Copyright*. [pdf] Dostopno na: <http://archive.ifa.org/IV/ifa74/papers/139-King-en.pdf> [17. 2. 2016].
- Koelman, K. J. in Helberger, N., 2000. Protection of Technological Measures. V: Hugenholtz, P. ur. *Copyright and Electronic Commerce: Legal Aspects of Electronic Copyright Management*. Kluwer Law International: The Hague.
- Lessig, L., 1999. *The Law of the Horse: What Cyberlaw Might Teach*. [pdf] Dostopno na: http://cyber.law.harvard.edu/works/lessig/LNC_Q_D2.PDF [17. 2. 2016].
- Lipušček, U., 2015. Sporazum o transpacifiškem partnerstvu: Z letalonosilko nad Kitajsko. *Dnevnik* [online], (10. 10. 2015). Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042722117/svet/sporazum-o-transpacifiškem-partnerstvu-z-letalonosilko-nad-kitajsko> [19. 2. 2016].
- Mekina, B., 2015. Pakt s hudičem. *Mladina*, 30(24. 7. 2015), pp. 19–24.
- Ministrstvo za gospodarstvo RS, 2011. *Odločitev Republike Slovenije v zvezi z zadevami Evropske unije: predlog za obravnavo*. [pdf] Dostopno na: <http://www.lenartkucic.net/wp-content/uploads/2011/12/Stalisce8.9.2011-1.pdf> [18. 2. 2016].
- Ministrstvo za gospodarstvo RS, Služba za odnose z javnostmi, 2012.

- Sporočilo za javnost: Vlada se je seznanila z informacijo o postopku do podpisa sporazuma ACTA, Ljubljana, 2. februarja 2012. [pdf] Dostopno na: <http://www.delo.si/assets/media/other/20120202/acta0202-2012-1.pdf> [18. 2. 2016].
- Oppenheim, C., 2000. Does Copyright Have Any Future on the Internet? *Journal of Documentation*, 56(3), pp. 279–298.
- Palmer, R., 2013. *US Supreme Court Rules On Gene Patenting, Invalidates Myriad BRCA Patents*. [online] (13. 6. 2013) Dostopno na: <http://www.ibtimes.com/us-supreme-court-rules-gene-patenting-invalidates-myriad-brca-patents-1305855> [26. 2. 2016].
- Računalniške novice, 2011. *Evropska komisija podlegla mednarodnemu protipiratskemu sporazumu ACTA*. [online] Dostopno na: <http://www.racunalniske-novice.com/novice/dogodki-in-obvestila/evropska-komisija-podlegla-mednarodnemu-protipiratskemu-sporazumu-acta.html?RSSf7015328ea34250275173ec86ea6b79e> [18. 2. 2016].
- Saračević, T., 1999. Digitalne knjižnice: Različni pogledi in izzivi. *COBISS obvestila*, [online] 4(3). Dostopno na: http://home.izum.si/cobiss/cobiss_obvestila/1999_3/index.html [24. 2. 2016].
- Schlachter, E., 1997. The Intellectual Property Renaissance in Cyberspace: Why Copyright Law Could be Unimportant on the Internet. *Berkeley Technology Law Journal*, [online] 12(1), pp. 16–51. Dostopno na: <http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1142&context=btlj> [26. 2. 2016].
- Seljak, M., 2007. Konferenca IFLA 2007. *Organizacija znanja*, [online] 12(3). Dostopno na: http://splet02.izum.si/cobiss-oz/news.jsp?apl=/2007_3/ar12.jsp [24. 2. 2016].
- Shirky, C., 2008. Its Not Information Overload: It's Filter Failure. V: *Web 2.0 Expo., Sept 16–19, 2008, New York*. [online] Dostopno na: <http://www.web2expo.com/webexny2008/public/schedule/detail/4817> [26. 2. 2016].
- Stagniūnaitė, J., 2010. "Intellectual property: " Does ownership encourage creativity? [online] Dostopno na: <http://iuccommonsproject.wikispaces.com/file/view/INTELLECTUAL+PROPERTY.+Does+ownership+encourage+creativity> [26. 2. 2016].
- Stallman, R. M., 2011. *Did You Say "Intellectual Property?" It is a Seductive Mirage*. [online] Dostopno na: <http://www.gnu.org/philosophy/not-ipr.xhtml> [17. 2. 2016].
- Strem.si, 2008 *Kaj je audio streaming?* [online] Dostopno na: <http://www.stream.si/kaj-je-audio-streaming.html> [18. 2. 2016].
- Suber, P., 2012. *Open Access*. Cambridge (Maas), London.: The MIT Press.
- Šercar, T. M., 1998. Težak in njegov učenec: Nekaj spominov učenca na svojega učitelja. *COBISS Obvestila*, [online] 3(3), pp. 31–36. Dostopno na: http://home.izum.si/cobiss/cobiss_obvestila/1998_3/html/clanek_07.html [26. 2. 2016].
- Šercar, T. M., 2007. Težakov globalizam. V: Težak, Đ., et al. *Profesor Božo Težak, lučonoša znanosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. pp. 272–288.
- Tallmo, K. E., 2009. *What has Copyright to do with Democracy?* [online] Dostopno na: <http://www.nisus.se/archive/090525e.html> [18. 2. 2016].
- The Online Books Page, 2016. *Frequently Asked Questions: How Can I Tell Whether a Copyright Was Renewed?* [online] Dostopno na: <http://onlinebooks.library.upenn.edu/renewals.html> [18. 2. 2016].
- Urad za publikacije (Urad za publikacije Evropske unije), 2016. *Zakonodaja in publikacije EU*. [online] (3. 5. 2016) Dostopno na: <http://publications.europa.eu/sl/web/about-us/who-we-are> [3. 5. 2016].
- Uredništvo Dela, 2015. Dosje: Kaj prinaša gospodarski Nato. *Delo* [online], (21. 2. 2015). Dostopno na: <http://www.delo.si/novice/slovenija/dosje-o-cezatlantskem-sporazumu-ttip.html> [26. 2. 2016].
- Vidmajer, S., 2015. Javnost razdeljena o "ekonomskem Natu". *Delo* [online], (23. 2. 2015). Dostopno na: <http://www.delo.si/clanek/326542/> [22. 2. 2016].
- Webopedia, 2016. *Streaming*. [online] Dostopno na: <http://www.webopedia.com/TERM/S/streaming.html> [19. 1. 2016].
- Wikipedia, 2016a. *Gowers Review of Intellectual Property*. [online] Dostopno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Gowers_Review_of_Intellectual_Property [26. 2. 2016].
- Wikipedia, 2016b. *Odprta koda*. [online] Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Odprta_koda [18. 2. 2016].
- Wikipedia, 2016c. *Copyleft*. [online] Dostopno na: <https://en.wikipedia.org/wiki/Copyleft>, https://sl.wikipedia.org/wiki/Svobodna_avtorska_pravica [26. 2. 2016].
- Woodruff, J., 2015. Full Interview: Hillary Clinton on trade pact doubts, dealing with Putin. *PBS Newshour* [online], (7. 10. 2015 at 6:45 PM EDT). Dostopno na: <http://www.pbs.org/newshour/bb/full-interview-hillary-clinton-trade-pact-doubts/> [19. 2. 2016].
- WTO (World Trade Organization), 2016. *Understanding the WTO: The Agreements. Intellectual Property: Protection and Enforcement*. [online] Dostopno na: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm7_e.htm [18. 2. 2016].

REGIONALNA KONFERENCA OCLC/EMEA

OCLC/EMEA prireja redne letne regionalne konference. Konferenca z naslovom "The Selfie Generation: Their Digital Lives, Social Spaces and Education Needs" je bila marca 2016 v Madridu. Že naslov nakazuje, da je bila po vsebinski plati usmerjena na nove generacije, njihove potrebe, način razmišljanja in paradigme.

Že začetni prispevek je bil provokativen. **Luis Iván Cuende**, ki se je predstavil kot "heker in ljubitelj svobodne kulture", je skušal strniti ideje o identiteti mladih generacij in o tem, kaj si pravzaprav želijo. Njegove besede, da že od dvanajstega leta starosti ni prestopil praga nobene knjižnice, so bile povod za živo razpravo.

V nadaljevanju se je zvrstilo nekaj zanimivih govornikov. **Anna Mauersberger** je občinstvo nagovorila kot "izobraževalni inovator in ontološki trener", rdeča nit njenega predavanja pa so bile izobraževalne potrebe selfi generacije. Strokovnjak za družbene medije **Evan Carmichael** je govoril o potencialni pomembnosti knjižnic in muzejev za selfi generacijo, **Philippe González** iz AMC Networks International pa o pomenu nekoliko prezrte, a po njegovem mnenju zelo pomembne aplikacije Instagram.

Predstavniki OCLC so predstavili svoje načrte za prihodnost in napovedali določene storitve.

V vzporednih sekcijah so obravnavali različne teme. Razpravljali so o vlogi družbenih medijev v visokošolskih in splošnih knjižnicah ter o pomenu prilagoditev digitalnim obiskovalcem. Med strokovnimi predavanji je bilo zlasti zanimivo predavanje o strukturah povezanih podatkov (angl. *linked data structures*).

Na dnevnem redu so bile tudi standardne promocijske predstavitve OCLC-jevih produktov WorldCat in WorldShare.

V ločenih pogovorih z vodilnimi predstavniki OCLC EMEA smo imeli priložnost, da pregledamo posamezne komponente našega sodelovanja in spregovorimo o nekaterih kratkoročnih načrtih.

Davor Šoštarič

DNEVI SLOVENSKE INFORMATIKE 2016

Konferenca Dnevi slovenske informatike, ki se je odvijala od 11. do 13. aprila 2016 v Portorožu, je potekala pod geslom "Informatiki – kako daleč si upate?". Skupni imenovalec vseh treh dni konference je bila komunikacija, ki jo omogoča in tehnično podpira internet. V nadaljevanju so predstavljeni povzetki nekaterih predavanj in predstavitev.

NAJ IZPOLNJEVANJE PAPIRNIH OBRAZCEV POSTANE ZGODOVINA

Rudi Panjtar iz podjetja Comland, d. o. o., je predstavil poslovanje z brezpapirnimi obrazci. Tak način poslovanja in optimizacija poslovnih procesov zbiranja podatkov in upravljanja dokumentacije omogočata večjo produktivnost in nižje operativne stroške. V ta namen je predstavil njihovo orodje MightyFields, ki omogoča prehod s papirnih obrazcev na mobilne obrazce. Orodje MightyFields omogoča tri tipe funkcionalnosti. To so: možnost vpogleda (vpogled v realne podatke), možnost kreacije (oblikovanje mobilnih obrazcev, za kar ni potrebno poznavanje IT) in možnost kontinuitete (izpolnjevanje mobilnih obrazcev tudi brez spletne povezave). Mobilne aplikacije za zajem podatkov omogočajo organizacijam in njihovim mobilnim ekipam učinkovitejše zajemanje in nadziranje sprememb podatkov v realnem času. Mobilne obrazce lahko ustvarijo in urejajo strokovnjaki za vsebino. Za to ne potrebujejo programerskih znanj ali pomoči IT-osebja. Mobilne ekipe lahko izpolnijo mobilne obrazce na tablici, telefonu ali prenosnem računalniku. Za izpolnjevanje obrazcev ni potrebna povezava s spletom, saj se obrazci lahko prenesejo v centralni sistem, ko je povezava s spletom dostopna. Podatki so na voljo takoj, ko je zajem podatkov zaključen in so preneseni v centralno podatkovno bazo. Zajemanje podatkov z mobilnimi obrazci omogoča postopen prehod na brezpapirno poslovanje, poleg tega zagotavlja pregled nad izvedbo del.

OLAP V NAČRTOVANJU POSLOVNIH IZIDOV

Tomaž Dular iz podjetja MIT rešitve, d. o. o., je prikazal način priprave poslovnih načrtov s pisanjem podatkov v kocke OLAP (Online Analytical Processing), ki omogoča sprotno preverjanje načrtovanja prodaje. OLAP je tehnologija sprotne analitične obdelave podatkov, ki se

uporablja za urejanje velikih poslovnih zbirk podatkov in podporo pri pripravi poslovnih poročil. Na konkretnem primeru je prikazal, kako lahko na osnovi te tehnologije spreminjamo poslovne načrte na globalni ravni (področje ali država). Načrtovani zneski so bili programsko porazdeljeni po posameznih proizvodih ali kupcih v ustreznih razmerjih glede na realizacijo preteklega obdobja. Pokazal je tudi način uvoza načrtov, pripravljenih s kockami OLAP, v relacijsko bazo aplikacije ERP, ki ob uporabi sodobne tehnologije vsem poslovnim procesom organizacije in njenim poslovnim partnerjem omogoča načrtovanje, razporejanje virov in ustvarjanje dodane vrednosti. S takim pisanjem podatkov v kocke OLAP lahko zagotovimo tudi sprotno preverjanje načrtovanja prodaje. Pri pripravi prodajnega načrta se je ta možnost izkazala za še posebej uporabno, saj v novejših različicah Excela ni treba napisati nobene dodatne vrstice kode. Uporabniki si s tem orodjem precej skrajšajo čas priprave načrtov.

INDOC EDGE – ŽIVIMO NA ROBU INFORMACIJ

Klemen Novak iz podjetja Mikrocop, d. o. o., je predstavil programsko opremo InDoc Edge, ki lahko učinkovito pomaga pri obvladovanju ogromnega števila dokumentov in podatkov. Prednost je v tem, da so vsi dokumenti zbrani na enem mestu. Papirni dokumenti se optično preberejo in zajamejo s skenerjem, obstoječi ali novi dokumenti v elektronski obliki pa se preprosto sprosti shranjujejo v InDoc Edge. Dokumenti so opremljeni z vrsto metapodatkov, kar omogoča preprosto in hitro iskanje. InDoc Edge omogoča delo z različicami dokumentov. Tako lahko vzpostavimo pregled nad spremembami in zagotovimo ažurnost dokumentov. Dokumenti se za potrebe urejanja zaklenejo, kar zagotovi kontrolo nad njihovim urejanjem. Uporabniki lahko dokumente komentirajo in si jih medsebojno dodelijo v delo na osnovi poslovnih procesov, s čimer se izboljša sodelovanje. Ko je delo z dokumentom zaključeno, se dokument varno arhivira za poljuben čas. InDoc Edge omogoča zajem in upravljanje dokumentov in procesov ter varno shranjevanje vsebin na način, da ima prava oseba dostop do pravih informacij ob natanko pravem času. Za InDoc Edge so pridobili certifikat Arhiva Republike Slovenije za programsko opremo, ki podpira celoten

postopek upravljanja gradiva v digitalni obliki. S sistemom InDoc Edge je poskrbljeno tudi za izločanje in uničenje elektronskih dokumentov, ki jim je potekel zakonsko določen rok hrambe.

SPREMLJANJE PROIZVODNJE S SISTEMOM ZA POSLOVNO OBVEŠČANJE V KONCERNU ETI

Iztok Vozelj iz podjetja ETI Elektroelement, d. d., je predstavil vpeljavo kocke za spremljanje proizvodnje. Pred tem so v podjetju že vpeljali kocke na področjih prodaje, planiranja, nabave, logistike, računovodstva in projektnega modula. S to zadnjo kocko želijo poenostaviti pripravo raznih poročil in indeksov v proizvodnji ter s tem razbremeniti ključne zaposlene in jim podati informacijo na način, ki so ga vajeni. Izpostavil je težavo, ki se je pojavila, ker so bili različni ljudje v različnih hčerinskih podjetjih vajeni dela z različnimi orodji. Tako jih je bilo treba najprej prepričati, nato pa vpeljati v uporabo novega orodja. Z vpeljavo te zadnje kocke v proizvodnjo so dobili celotno sliko in kompleten pregled nad poslovanjem podjetja na uporabniku prijazen način.

QUADROFOIL – NOVA DIMENZIJA V SVETU NAVTIKE

Marjan Rožman iz podjetja Quadrofoil, d. o. o., je predstavil njihovo inovativno vodno električno plovilo in njihove izkušnje z različnih področij – od razvoja do izdelave in ne nazadnje prodaje. Ker gre za povsem novo vrsto plovila, so morali skoraj vse razviti sami, pri tem so imeli veliko dela tudi s prijavo patentov. Že na začetku so jim različni ljudje iz različnih poslovnih sfer svetovali, naj odnehajo, saj so že mnogi pred njimi neuspešno poskušali izdelovati takšna plovila. To jih ni odvrnilo od projekta. Vsaka stvar potrebuje finančna sredstva za zagon. Oni so želeli izkoristiti sodoben način financiranja Kickstarter, vendar neuspešno, saj so se stvari premikale prepočasi, poleg tega bi morali predati preveč svojega znanja, da bi dosegli svoj cilj. Zato so sami poskušali pridobiti sredstva na podoben način. Ustvarili so svoje spletno mesto (<https://quadrofoil.com/>), kjer lahko bodoči kupci naročijo in vnaprej plačajo plovila ter tako sofinancirajo proizvodnjo.

Slika 1: Električno vodno plovilo Quadrofoil (Vir: Quadrofoil, 2016)

To se je izkazalo za zelo uspešno, saj so že v prvih nekaj tednih prejeli veliko naročil, čeprav investitorji oziroma kupci sploh niso videli izdelka. Zato jih nekateri primerjajo z ameriško družbo Tesla Motors. S tem so si zagotovili sredstva za zagon proizvodnje, hkrati pa so prejeli veliko število naročil ter tudi ponudb za zastopstvo in prodajo. Z uspešnostjo take prodaje se je hitro pojavil problem, kako zagotoviti zadostne proizvodne zmogljivosti, saj trenutno ne uspejo slediti povpraševanju. Seveda pa kljub vsemu želijo širiti ponudbo na vse možne trge. Plovilo je namreč električno, tako da se lahko uporablja tudi na zaščitene območjih, kjer plovila s klasičnimi motorji niso dovoljena. Velik trg bi lahko predstavljala Kitajska, ki naj bi stremela k temu, da prestavi velik del cestnega prometa na reke. V ta namen ima podjetje Quadrofoil že načrte za izdelavo različnih verzij plovila – od štirisedežnikov do plovil, ki bi se lahko uporabljala kot taksiji.

ORGANIZACIJA PODPORE MDDSZ ZA STROKOVNE DELAVCE ČENTROV ZA SOCIALNO DELO IN DRŽAVLJANE

Zlatko Polak z Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (MDDSZ) je predstavil inovativno rešitev vzpostavitve večnivojske podpore MDDSZ za državljane in strokovne delavce centrov za socialno delo (CSD), in to z uporabo obstoječe tehnologije. Postopek podpore so želeli avtomatizirati tako, da lahko poteka brez zunanega izvajalca. Želeli so tudi poenostaviti postopek posredovanja vprašanj, ki jih pošiljajo uporabniki sistema (vsebinska in tehnična podpora), in izboljšati njegovo preglednost; hkrati so želeli poenostaviti postopek posredovanja vprašanj, ki jih pošiljajo državljani. Vzpostavitev večnivojske podpore MDDSZ za državljane in strokovne delavce omogoča sprejem in beleženje velikega števila vprašanj, ki jih posredujejo uporabniki. To omogoča odgovore na pogosto zastavljena vprašanja velikokrat že na prvem nivoju (kar razbremeni strokovne delavce MDDSZ na višjih nivojih) ter hitro in učinkovito posredovanje zahtevnejših vprašanj ustrezni skupini svetovalcev na višjih nivojih. Večnivojska

podpora omogoča spremljanje in posredovanje odgovorov na zastavljena vprašanja v dogovorjenem času ter nadzor in samodejno opozarjanje na zamude pri pripravi in posredovanju odgovorov. Povečali so učinkovito delo svetovalcev na vseh nivojih, saj taka podpora omogoča pregledno razporeditev in obdelavo vprašanj ter pregled nad stanjem. Nadgradnja podpore je zastavljena tako, da jo je možno uporabiti tudi drugod znotraj državne uprave, uvedba enotne rešitve pa poleg tega predstavlja tudi nižje stroške za celotno državno upravo.

ELEKTRONSKA PODPORA POSTOPKU NADOMESTILA PLAČE PREK SISTEMA E-VEM

Matija Kodra z Ministrstva za javno upravo in Lilijana Pretnar z Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije (ZZZS) sta predstavila državni portal e-VEM za podjetja in podjetnike, ki z elektronsko podprtimi postopki na enem mestu poslovnim subjektom omogoča preprostejše vsakodnevno poslovanje z javno upravo. Osnovna namena portala e-VEM sta bila zagotoviti ustrezno informacijsko podporo podjetnikom in podjetjem pri vpisu v poslovni in sodni register ter omogočiti e-podpore ob izpolnjevanju nekaterih drugih obveznih in najpogostejših postopkov, ki jih podjetnik ali podjetje opravi ob ali po ustanovitvi. Novost je rešitev za elektronsko oddajo zahtevka za povračilo nadomestila plače prek portala e-VEM. Trenutno postopek poteka ročno, kar je zelo zamudno. Poleg tega je celoten postopek dokaj kompleksen, saj zahteva večkratno ročno prepisovanje podatkov, tiskanje, lastnoročno podpisovanje, poštno pošiljanje ali osebno dostavo ter preračunavanje nadomestila na dveh mestih, tako pri delodajalcu kot pri ZZZS (zaradi kontrole). Z informatizacijo bodo vsi ti postopki poenostavljeni in izboljšani, tako da se bodo zmanjšali administrativni stroški v podjetjih in javni upravi. Končni cilj je zagotoviti enotno poslovno točko (e-VEM 3.0), ki bo poslovnim subjektom omogočala elektronsko poslovanje z državo in podporo pri splošnem obveznem poročanju, saj bo podatke treba vnašati samo enkrat. Institucijam, pristojnim za vodenje postopkov v zvezi s poslovnimi subjekti, pa bo omogočala enoten vpogled v podatke in medsebojno izmenjavo podatkov.

BLACKBOX: VKLOPIMO MOŽGANE – APLIKATIVNA NEVROZNANOST V PRAKSI

Luka Zevnik iz podjetja Blackbox je predstavil aplikativno nevroznanost. Naše vedenje o možganih je še vedno zelo omejeno, čeprav so v zadnjih 10 do 15 letih o možganih odkrili več kot prej v celotni zgodovini človeštva. Pravi, da lahko govorimo o zlati dobi nevroznanosti. Ena od njenih vej je aplikativna nevroznanost. Tehnologija merjenja možganske aktivnosti se uporablja na najrazličnejših

področjih zunaj klasičnih laboratorijev. Tako je postala del nove generacije marketinških raziskav, medicinske diagnostike, telemedicine. Z možgani lahko že danes kontroliramo predmete v digitalnem in virtualnem svetu. Že v bližnji prihodnosti se lahko nadejamo učinkovitejše medicinske diagnostike, medicine na osebnem nivoju in raziskav skupinske dinamike možganov v socialni interakciji. V nekoliko bolj oddaljeni prihodnosti lahko pričakujemo neposredno povezovanje z digitalnim svetom ter celo ustvarjanje umetnih izkušenj in svetov.

E-VROČANJE V JAVNI UPRAVI

Jure Bogadi iz podjetja Comtrade in Alenka Žužek Nemeč z Ministrstva za javno upravo sta predstavila informacijski sistem e-vročanja v javni upravi. To je informacijski sistem, ki omogoča varno izmenjavo dokumentov v elektronski obliki. Deluje kot centralna točka med informacijskimi sistemi pošiljateljcev ter informacijskimi sistemi prejemnikov elektronskih pošiljk. Za povezavo med informacijskimi sistemi pošiljateljcev in prejemnikov ter sistemom e-vročanja je uporabljena tehnologija spletnih servisov. Med razvojem so upoštevali preizkušene standarde, ki se že vrsto let uporabljajo pri vročanju e-pošilk v Republiki Sloveniji in so skladni s slovensko zakonodajo. Rešitev za e-vročanje je za Ministrstvo za javno upravo razvilo podjetje Comtrade, d. o. o., skupaj s Pošto Slovenije.

Cilji te rešitve so:

- celovito e-poslovanje znotraj javne uprave in z njenimi uporabniki,
- znižanje stroškov za izmenjavo e-pošilk,
- varna izmenjava e-pošilk,
- promocija in uporaba skupnih rešitev, ki prinašajo kakovostnejše in interoperabilne storitve,
- zmanjšanje števila posameznih povezav od točke do točke ter upravljanje storitve s centralnim vmesnikom.

Pri rešitvi za e-vročanje v javni upravi je treba upoštevati tudi zahteve enotnega notranjega trga in možnost uporabe za tuje državljane in podjetja, ki v Sloveniji opravljajo določene e-storitve. Za te namene se je izvedlo več pilotskih projektov velikih razsežnosti v okviru programa za konkurenčnost in inovacije.

Sistem e-vročanja deluje kot centralna točka. Na strani prejema so v sistem e-vročanja povezani informacijski sistemi pošiljateljcev, na strani oddaje pa informacijski sistemi prejemnikov e-pošilk, ki se povezujejo preko spletnih servisov. Za identifikacijo in varovanje povezave se uporabljajo digitalna potrdila. Razvijalcem informacijskih sistemov pošiljateljcev in prejemnikov je na voljo specifikacija WSDL (Web Services Description Language) z navodili. Med razvojem so bili podprti preizkušeni standardi, ki se

že vrsto let uporabljajo pri vročanju e-pošilk v Republiki Sloveniji.

Osnovne funkcionalnosti informacijskega sistema so:

- centralna evidenca (zajema podatke o informacijskih sistemih pošiljateljev in prejemnikov, ki so vključeni v sistem e-vročanja),
- sprejem in oddaja (preverjanje, ali je informacijski sistem prejemnika konfiguriran v centralni evidenci),
- prejem e-pošiljke v sistem e-vročanja (pošiljatelj informacijski sistem e-vročanja pošlje e-pošiljko),
- podpis vročilnice (če informacijski sistem prejemnika ne podpira podpisa vročilnice, za podpis poskrbi sistem e-vročanja),
- posredovanje e-pošiljke preko sistema e-vročanja v informacijski sistem prejemnika (sistem e-vročanja posreduje e-pošiljko informacijskemu sistemu prejemnika),
- dostava vročilnice informacijskemu sistemu prejemnika (informacijski sistem prejemnika pošlje v sistem e-vročanja vročilnico, nato pa jo sistem e-vročanja posreduje informacijskemu sistemu pošiljatelja),
- nadzorni modul (v nadzornem modulu je mogoče spremljati nadzor delovanja ter vnašati in popravljati podatke o povezanih informacijskih sistemih).

KAJ NAM PRINAŠA PRENOVLJENI DRŽAVNI PORTAL EUPRAVA

Tatjana Mizori Zupan z Ministrstva za javno upravo je predstavila prenovljeni državni portal eUprava. Država je pred skoraj 15 leti objavila državni portal za državljane, kjer so bile najprej na voljo le informacije, od leta 2006 pa tudi storitve. Vendar je hiter razvoj tehnologije in drugih znanosti s področja spletnega poslovanja delovanje državnega portala v zadnjih letih močno prehitel. Zato je bila nujna korenita prenova. Začela se je v oktobru 2013, zaključila pa v novembru 2015. Pri prenovi so upoštevali dolgoletne izkušnje končnih uporabnikov in upravljavcev zalednih sistemov, s katerimi je portal povezan. V ospredje prenove je bil postavljen uporabnik, pomembne so bile njegove potrebe in želje glede tega, kako poslovati z državo. Cilj prenove je torej bil narediti portal, ki bo na pogled privlačen, preprost za uporabo, pa vendar verodostojen in koristen. Portal, kamor se bodo uporabniki radi vračali.

Prva verzija portala za državljane je bila na spletu objavljena leta 2001. Portal je bil namenjen tako državljanom kot tudi poslovnim subjektom in javnim uslužbencem. Objavljene so bile v glavnem splošne informacije o storitvah, so se pa počasi dodale tudi prve elektronske vloge, ki so zahtevale uporabo kvalificiranega digitalnega potrdila (vloge za pridobitev izpiskov iz matičnega registra, ki jih je bilo možno oddati le v nekaterih upravnih enotah), pa vendar

je bil to dober začetek za elektronsko poslovanje države z državljani.

Večjo prenavo je portal doživel leta 2006, ko so bile informacije organizirane v življenjske dogodke. Dodani so bili obrazci vlog, število elektronskih vlog se je precej povečalo. Storitve znotraj življenjskih dogodkov so bile enotno napisane, kar je državljanom delno olajšalo iskanje in uporabo storitev. Če uporabniki kljub temu za svoj primer niso našli pravih informacij, so lahko oddali tudi konkretno vprašanje, na katero jim je odgovoril pristojni organ. Sodobnost in aktualnost portala so potrdile tudi raziskave Evropske komisije (2006, 2007). Elektronsko poslovanje z državo se je večalo tudi zaradi tega portala, vendar ne v taki meri, kot je bilo pričakovano in zaželeno.

Naslednji podatki, ki so jih pridobili na osnovi internih statistik in analiz portala, so bistveno pomagali pri načrtovanju aktualne prenove:

- Na portalu je bilo z digitalnimi potrdili registriranih več kot 100.000 uporabnikov in več kot 58.000 oseb z uporabniškim imenom in geslom. Registrirani uporabniki so si lahko nastavili opomnike za dokumente in druge dogodke.
- Na portalu je bilo objavljenih več kot 350 storitev, ki so bile organizirane v življenjske dogodke.
- Na portalu je bilo objavljenih več kot 850 vlog in obrazcev v slovenskem, madžarskem in italijanskem jeziku; nekateri od njih so bili objavljeni kot pripombe in so jih državljani lahko shranili na svoj računalnik, izpolnili in po različnih kanalih posredovali pristojnemu organu v reševanje.
- Približno 100 vlog je bilo takšnih, ki so jih državljani najpogosteje uporabljali.
- Na leto je bilo na portalu oddanih povprečno 20.000 elektronskih vlog, kar je na prvi pogled veliko, v primerjavi z vsemi vlogami, ki jih državljani letno oddajo upravnim organom (npr. upravnim enotam in centrom za socialno delo), pa je ta številka občutno prenizka.
- Na portalu so uporabniki zastavili povprečno 8.000 vprašanj na leto, kar je veliko, saj pomeni, da uporabniki teh storitev niso našli ali jih niso razumeli.

Osnovni namen in glavni cilj prenove portala eUprava je bil (in še vedno je), da to zares postane portal za vse državljane, tako tiste, večče uporabe interneta, kot tiste, ki tega niso večči, za delovno aktivne državljane, za starejše, ki se z elektronskim poslovanjem srečujejo v poznejših letih, slepe in slabovidne, gluhe in naglušne, ljudi z drugimi omejitvami ter ne nazadnje za mlade, ki prisegajo na mobilnost.

Prenova portala ni potekala samo na tehnološkem področju, ampak tudi na vsebinskem. K izvedbi projekta so bili zato povabljeni tudi strokovnjaki z različnih področij (uporabniške izkušnje, oblikovanje, pisanje za splet itd.).

S tehnološkega vidika je bila prenova usmerjena predvsem k vzpostavitvi odprtokodnega sistema za upravljanje vsebin, ki je tesno povezan s sistemom za elektronsko oddajo vlog, ter k vključitvi zmogljivega iskalnika in uporabi horizontalnih gradnikov, razvitih v okviru drugih projektov. Poleg tega je bilo prenovljenih nekaj zalednih sistemov, ki podpirajo delovanje nekaterih funkcionalnosti portala. Za potrebe pridobivanja podatkov, oddaje elektronskih vlog in vpogleda v lastne osebne podatke so bili v največji možni meri vzpostavljeni spletni servisi.

Vsebinska prenova portala je za projektno skupino predstavljala zelo velik zalogaj. Projektna skupina je sodelovala s področnimi uredniki, ki jih je imenovala Vlada RS (2013), ter z nekaterimi vsebinskimi uredniki pristojnih organov. Kot je bilo omenjeno že na začetku tega prispevka, so nekatere ankete in analize pokazale, da je bila vsebina na obstoječem portalu za uporabnike preveč kompleksna. V okviru projekta je bilo organiziranih nekaj delavnic na temo priprave besedil za splet, izdelana so bila tudi navodila, kako pripraviti vsebine za objavo na spletu.

Na podlagi tega so področni in vsebinski uredniki pristojnih organov pripravili vsebine, ki so se potem skozi postopek usklajevanja z zunanjimi strokovnjaki oblikovale do te mere, da so bile primerne za objavo na portalu. Vsebine so bistveno bolj razumljive, kot so bile, vendar jih je še mogoče izboljšati. Ker so vezane na nemalokrat zelo kompleksno področje zakonodaje, jih je včasih zelo težko napisati na poljuden in razumljiv način, ki še vedno zagotavlja pravno formalno pravilnost.

Portal deluje že nekaj mesecev in rezultati uporabe vzbujajo optimizem, da so zastavljeni cilji doseženi. Odzivi uporabnikov so večinoma pozitivni, seveda pa imajo nekateri z uporabo težave ali pa jim portal preprosto ni všeč. Nekatere predloge uporabnikov so že upoštevali, nekateri pa zahtevajo večji poseg in bodo realizirani kasneje. Ker je portal v ozadju povezan z več kot 30 zalednimi informacijskimi sistemi, marsikatera težava katerega koli od teh sistemov lahko vpliva na delovanje portala. Uporabniki to zaznajo kot moteno delovanje portala, kar na portal neupravičeno meče slabo luč. Vendar se uredniki portala zavedajo, da uporabniki upravičeno pričakujejo brežhibno delujoč portal in da jih ne zanima, kaj je v ozadju. Zato trenutno največ pozornosti posvečajo stabilizaciji zaledja in urejanju tistih funkcionalnosti, ki bodo zagotovile, da bo portal še bolj neodvisen od problemov povezanih zalednih sistemov.

PODATKOVNA INTELIGENCA NA PODATKIH SUPERVIZOR KPK IN OSTALIH JAVNIH VIROV

Grega Stritar in Matic Smolkovič iz družbe Neolab, d. o. o., sta se predstavila s prispevkom "Podatkovna inteligenca na podatkih Supervizor KPK in ostalih javnih virov". Supervizor Komisije za preprečevanje korupcije je spletna aplikacija, ki omogoča vpogled v porabo sredstev Republike Slovenije in pripadajočih javnih institucij. Na spletni strani <http://supervizor.kpk-rs.si/> je tako mogoče videti vse transakcije posameznega poslovnega subjekta (plačnika ali prejemnika) od leta 2003 do danes. Težava aplikacije Supervizor je v tem, da ne omogoča agregatnih pregledov, in to tudi zaradi količine transakcij, ki jih je več kot 50 milijonov. Tako so v podjetju Neolab na osnovi surovih podatkov, ki so na voljo v okviru projekta Supervizor, in podatkov drugih javno dostopnih virov pripravili analitično okolje OLAP, ki omogoča veliko širše in bolj nazorno pregledovanje podatkov o javni porabi kot Supervizor. Podatki namreč postanejo veliko bolj zanimivi, če se jih obogati z drugimi dosegljivimi zbirkami, kot so zbirke Ministrstva za finance, Ajpesa, Sursa, Pošte Slovenije, Banke Slovenije, Wikipedije itd. Trenutno imajo pripravljen prototip analitičnega okolja, za katerega upajo, da ga bodo lahko v kratkem ponudili v uporabo raziskovalnim novinarjem in širši javnosti, s čimer želijo pripomoči k večji transparentnosti poslovanja naše države.

Reference

Quadrofoil, 2016. [online] Dostopno na: <https://quadrofoil.com/> [7. 11. 2016].

Boštjan Krajnc in Stanislav Pavlič

NT KONFERENCA 2016

Microsoftova NT konferenca, na kateri se srečujejo strokovnjaki s področij informacijskih tehnologij in poslovnega sveta, velja za enega od osrednjih IT-dogodkov v Sloveniji. Letošnja, že enaindvajseta konferenca je potekala od 16. do 18. maja 2016 v Portorožu. V nadaljevanju predstavljamo vsebino dveh prispevkov.

DAVID MODIC: NE, PA NE BOM! ZAKAJ UPORABNIKI NE SLEDIJO VARNOSTNIM NAVODILOM?

Dr. David Modic je raziskovalec v računalniškem laboratoriju Univerze v Cambridgeu. Zadnjih petnajst let se ukvarja s psihologijo virtualnih skupnosti, zadnja leta pa predvsem s kiberkriminalom in psihologijo prepričevanja na internetu. V predavanju se je osredotočil na digitalno varnost in spletne prevare. Najprej je govoril o teoretičnih osnovah, nato pa je pojasnil razloge, zakaj se posamezniki upirajo prehodu na nove tehnologije. Vse je podprl z rezultati raziskav. Na koncu se je osredotočil na študije konkretnih primerov in predlagal izboljšave procesa.

Kratek eksperiment

Izhodiščno vprašanje je: Ali ljudje upoštevajo varnostne napotke? Nato se ponuja še cela vrsta drugih vprašanj. Če ljudje varnostnih napotkov ne upoštevajo, zakaj jih ne? Kaj lahko naredimo, da jih bodo? In, ali to sploh hočemo? V ospredju so ljudje, in ne tehnologija.

Dr. Modic je predstavil primer o varnosti v organizaciji, v kateri je bilo na to temo organizirano predavanje za vse zaposlene. Predavatelj je najprej predstavil in orisal strukturo podjetja ter zadnje napade in varnostno politiko. Koliko zaposlenih je poznalo varnostno politiko v svoji ustanovi? Koliko jih je poznalo odgovore na vsa vprašanja o tem, kako pogosto naj bi menjali geslo, koliko gesel je treba imeti, kako naj bodo sestavljena, komu prijaviti vdor, kako zaznati vdor, kakšno je nevarno obnašanje? Najustrezneje je, da imajo zaposleni za vsak sistem posebno geslo, ki je sestavljeno iz črk, števil in posebnih znakov, gesla pa je treba tudi pogosto spremeniti. Vsem, ki imajo šibka gesla, se svetuje, da jih spremenijo. Koliko ljudi ob tem pomisli, da bi morali spremeniti svoje geslo, in koliko jih nato to dejansko

naredi? Varnostna služba v podjetju preverja, katera gesla so pogosta in šibka. Različne raziskave kažejo, da so problematična točno določena gesla. Kako vemo, katera gesla so to? V ta namen se za analizo uporabljata posebna specializirana oprema in groba sila (angl. *brute-force*) ali pa podjetje izvaja socialni inženiring. Kot se velikokrat izkaže, uporabniki ne vedo, da je njihovo geslo šibko. Mislijo, da je dovolj v geslu npr. zamenjati "e" in "3" ali na konec besede dodati številko, npr. "Janez123".

Ključno vprašanje je: Zakaj uporabniki ignorirajo napotke o varnosti?

Odgovorov je lahko več in se med sabo prepletajo:

- *Ljudje na splošno ne sledijo varnostnim navodilom.* Varnostnih navodil se običajno ne upošteva. Avtor je podal praktičen primer, ko je računalniška služba Univerze v Cambridgeu (University Information Service, UIS) vsem uporabnikom, ki v zadnjem letu niso spremenili gesla (n = 22.000), poslala sporočilo, da bodo preverili varnost njihovih uporabniških računov. Po enem tednu so zbrali podatke in jih poslali v obdelavo – izvedli so klasično slovarsko preverjanje. Rezultat je razkril 1.890 šibkih gesel, pri katerih je uspešna najdba gesla v povprečju trajala 12 sekund. Šibka gesla so bila prisotna na vseh nivojih – od receptorjev do profesorjev. Nobeno geslo se ni ponovilo. Večinoma so bila sestavljena iz besede in števil na koncu, npr. "Cambridge12" ipd. Med gesli sta bili tudi "1234567" in "abcdefg". Vsa odkrita gesla so bila v zbirki, namenjeni odkrivanju šibkih gesel (Openwall worldlists collection; 500 Mb – slovarske besede in kombinacije). Nivo izobrazbe pri tem ni igral vloge.
- *Lahko gre za iluzorno superiornost.* Mislimo, da stvari bolj obvladamo, kot je res. Gre za Dunning-Krugerjev učinek (Manj ko posamezniki vedo o neki stvari, bolj so prepričani, da jo odlično poznajo, in več ko vedo o neki stvari, bolj so prepričani, da o njej ne vedo veliko.). Ljudje na splošno mislimo, da smo v nečem boljši, kot v resnici smo. Kot razkrivajo raziskave, velika večina voznikov npr. misli, da so boljši od povprečja. Prepričanje, da o varnosti vemo kar

precej oz. več kot večina drugih, je zmotno. Prav tako je zmotno prepričanje, da z geslom "Janez123" ni nič narobe, saj sledi vsem varnostnim navodilom, ker ima velike in male črke ter številke.

- *Pogoste so lažne predstave o lastni nepomembnosti.*
Večina ljudi ignorira varnostne napotke na podlagi prepričanja, kako malo verjetno je, da bi kdo vdrl v njihov računalnik. Poleg tega mislijo, da nimajo kaj skrivati, tudi če bi se to zgodilo.
- *Zaznati je učinek lažnega konsenza (angl. false-consensus effect).*
Na splošno verjamemo, da imajo drugi podobno mnenje kot mi. Izkaže pa se, da uporabniki ne vedo prav veliko o varnostni politiki, medtem ko tisti, ki jo je napisal, o njej ve veliko. Prav tako se izkaže, da delavci organizaciji običajno niso tako predani kot njihovo vodstvo ali ustanovni člani. To je avtor na šaljav način ponazoril s citatom iz animiranega filma Chicken Run: "From now on, we work as a team. That means everyone does what I say!" (Od zdaj naprej delamo kot ekipa. To pomeni, da vsak sledi mojim zahtevam.)
- *Izobraževanje, ki je na voljo, ni najboljše.*
Ne gre toliko za neinformiranost, ampak bolj za to, da uporabniki ignorirajo napotke. Zakaj jih ignorirajo? Nekaj razlogov je že bilo navedenih. Kaj pa pravi teorija?
- *Pogosto gre za "proračun ustreganja" (angl. compliance budget).*
Ljudje imamo veliko dela. Čas je dobrina in posamezniki smo pripravljene podariti le določen del te dobrine za posodobljanje računalnika. Če je teh zahtev preveč, jih ignoriramo.
- *Sledenje napotkom je iracionalno.*
V večini primerov se namreč nič ne zgodi, tudi če ne upoštevamo varnostnih navodil.
- *Dosledno sledenje navodilom zmanjša varnost.*
Zahteva po unikatnih geslih velikokrat pomeni, da si jih ljudje nekam zapišejo. Podan je bil resničen primer s poljske TV, ko se je v TV-prispevku v delu kadra pojavil izpis uporabniškega imena in gesla. Enako velja pri prisilnem posodobljanju in pri zelo kompleksnih geslih.
- *Uporabniki so neumni in ne vedo, kaj je dobro zanje.*
To ne drži. Povprečen uporabnik je povprečno inteligenten. Vendar pa inteligenca ne igra vloge pri nasedanju spletnim prevaram.

Zakaj torej uporabniki ne sledijo navodilom?

Ali sploh hočemo, da bi sledili navodilom? Uporabnikom se večino časa ne zgodi nič. Včasih sledenje navodilom celo bolj škodi kot koristi. Poleg tega je navodil preveč in so preveč kompleksna.

Če imamo dobre razloge in želimo, da bi uporabniki sledili našim navodilom, se je dobro izogniti:

- prisili (ker prisila povzroči odpor – posreden ali neposreden),
- vzbujanju nezaupanja (ker nezaupanje rodi nezaupanje),
- etiketiranju,
- neposredni konfrontaciji.

Cilj je namreč večja varnost, ne pa izpostavljanje in sramočenje. Če nekoga izpostavimo, nam naslednjič, ko se bo pojavil vdor, tega preprosto ne bo povedal. Nekatere raziskave so pokazale, da samo približno 25 % spletnih prevar žrtve prijavijo. Ljudje se namreč bojijo sekundarne viktimizacije. Najpomembneje pa je, da so sistemski inženirji (angl. *security officers*) o napadu obveščeni čim prej; tako ga lahko zajezi. Uporabniki pa morajo biti seznanjeni s tem, kakšen nivo varnosti se pričakuje in kako ga doseči.

Psihologija vedenjske spremembe

Splošno zaželeno je, da bi na čim bolj optimalen način dosegli drugačno obnašanje uporabnikov. S tem vprašanjem se ukvarja psihologija vedenjskih sprememb v različnih kontekstih (angl. *behavioural modification*). Različne raziskave kažejo, da vsi lažemo (predvsem pogoste so majhne laži), da se zlažemo približno dvakrat na dan, da je zlaganih 27 % neposrednih pogovorov (npr. Ne, nisi se zredila ...), 37 % telefonske komunikacije (npr. Sem že na poti ...) in 14 % komunikacij po elektronski pošti (npr. Poročilo je že napisano, samo pošljem ga še ...).

Večina ljudi goljufa malo oz. pogosto nekoliko priredi resnico (angl. *fibbing*). Kako se s tem spoprijeti? Avtor je v ponazoritev uporabil primer iz zavarovalništva. Zavarovalnice v Združenem kraljestvu in ZDA uporabljajo dva pristopa pri prepoznavanju goljufivih zahtevkov: preko umetne inteligence, znakov goljufije in uporabe socialnih omrežij ali z zmanjšanjem tveganja za zavarovalnice z nižjimi izplačili, manj možnostmi za izplačilo, več izjemami v drobnem tisku ipd.

Spoprijemanje z goljufijami je problematično. Rešitev je, da se zmanjša število goljufivih vlog. Tako se zmanjša količina dela, ki ga imajo zavarovalnice, in dolgoročno omogoči boljša storitev za stranke. Odkriti je treba, ali sta nivo in način goljufanja primerljiva z drugimi, že raziskanimi konteksti in kateri so mehanizmi, ki preprečujejo oddajo goljufivih vlog. V osnovi gre torej za spremembo vedenja posameznikov, kar je uporabno tudi na področju varnosti.

Avtor, ki se sam ukvarja s področjem zavarovalniških prevar, je z ekipo s serijo eksperimentov vpeljal nekaj mehanizmov. Pri tem so želeli ugotoviti, ali ti mehanizmi vplivajo na odločitev o vložitvi zahtevka in njegovi višini.

Uporabili so dva različna pristopa. To sta:

- mehanski in
- psihološki pristop.

Mehanski pristop je pristop, pri katerem ljudje sledijo normam, če so opazovani (učinek opazovalca). Naredili so dvojce stvari. V spletni obrazec so dodali sliko oči in sporočilo, da se ljudem sledi.

Pri psihološkem pristopu vpeljemo zgodbe, da je bil predmet uničen pod vplivom alkohola ali v afektu ali pa vpeljemo socialni vpliv – uvedemo dva tipa spletnih zavarovalniških formularjev (družinski in korporativni).

Izsledki so pokazali, da skoraj nihče ne goljufa veliko, večina pa jih nekoliko priredi zneske. Ljudje, ki so nekaj uničili v afektu, na splošno manjkrat zahtevajo zavarovalnino. Tisti, ki so bili pod vplivom alkohola, manjkrat zahtevajo odškodnine v družinskih zavarovalnicah. In zakaj je tako? Ljudje, ki so nekaj uničili iz jeze, krivijo sebe. Tisti, ki so bili pod vplivom alkohola, pa krivijo pijačo.

Zaključki

V zavarovalniškem kontekstu je šlo za doseganje vedenjske spremembe. Če pristop deluje na področju zavarovalništva, ni razloga, zakaj ne bi deloval tudi na področju varnosti. Vedenjska sprememba je bolj verjetna, če uporabimo psihološki pristop. Ljudi je mogoče mehansko siliti, da sledijo varnostnim navodilom, vendar je uspeh večji, če se jih zmanipulira. Bolje je, da se jih ne sili, ampak prepričuje (angl. *harsh vs. soft authority*). Verjeti je treba, da so ljudje dovolj pametni za racionalno odločanje.

DUŠAN ZUPANČIČ: RAZVOJ VEČPLATFORMSKIH APLIKACIJ APACHE CORDOVA

Dušan Zupančič je predavatelj z dolgim predavateljskim stažem na področju razvoja. Zadnjih 10 let se ukvarja predvsem z iskanjem rešitev na področju informacijske tehnologije pri večjih mednarodnih projektih. Trenutno se v podjetju Gorenje, d. d., ukvarja z aplikacijo za mobilne naprave za Gorenjeve povezljive gospodinjske aparate, ki bo temeljila na ogrodjih Cordova in Ionic.

Slika 1: Utrinek s predavanja Dušana Zupančiča

Nenehno ponovno izumljanje spleta

Skozi leta so se naše potrebe povečevale in spreminjale se je tudi razvoj. V nadaljevanju si pogledjmo časovnico sprememb:

1991 – začetek HTTP, enostavni HTML-dokumenti itd.;

2000 – DHTML in Web 2.0 – dokumenti → aplikacije;

2007 – Apple je precej povečal priljubljenost mobilnega brskanja po spletu (dogovori s ponudniki podatkovnega prenosa ...), aplikacije so se začele seliti z namiznega računalnika na telefone, kjer se izkušnja z uporabo senzorjev in drugih dodatkov mobilne naprave (fotoaparati ...) še izboljša;

2009 – na iPhoneDevCamp v San Franciscu je bil predstavljen PhoneGap podjetja Nitobi; uspešno je zapolnil nišo med omejitvami brskalnika in zmoglostmi telefona (leta 2011 je Adobe prevzel podjetje in ime PhoneGap, vendar je produkt še vedno na voljo v odprtokodni različici pod imenom Cordova);

2016 – spremenilo se je dožemanje uporabnikov in mnenje o tem, kakšna mora biti uporabniška izkušnja, pomemben je design; čaka nas torej še eno ponovno izumljanje spleta

Slika 2: Razvoj spleta skozi čas (NTK, 2016)

Kaj je Apache Cordova?

To je odprtokodno ogrodje za razvoj mobilnih aplikacij na osnovi HTML5, CSS3 in javascripta. Ista rešitev se lahko prevede za izvajanje na različnih platformah. To pomeni, da zadošča ena skupna koda. Kljub aplikaciji, napisani v HTML5, CSS3 in javascriptu, je končni rezultat izvedljiva binarna datoteka za posamezno platformo (IPA – iOS, APK – Android, XAP – Windows Phone ...).

Hramba podatkov pri razvoju z ogrodjem Apache Cordova

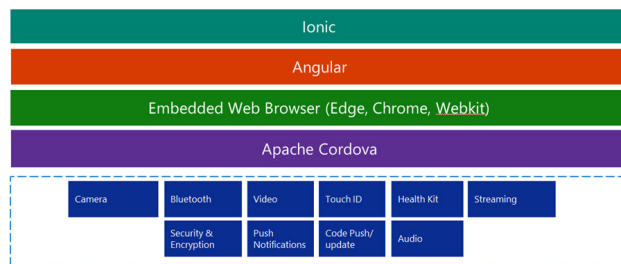
Podatke lahko hranimo na tri različne načine:

- v pomnilniku (začasna hramba);
- lokalno (localStorage, WebSQL; možnost trajne hrambe na napravi, možnost hrambe v predpomnilniku (angl. *cache*) za offline dostop do oddaljenih podatkov);
- na osnovi oddaljenih storitev (storitve REST/JSON; možnost uporabe poljubne storitve JSON, možnost uporabe Azure App Service, ki ponuja enostaven dostop do baze v oblaku preko JSON).

Kaj je Ionic?

To je odprtokodno ogrodje, ki na osnovi komponent HTML, CSS in JS olajša razvoj mobilnih aplikacij; zgrajeno je na ogrodju Angular, ki upošteva oblikovna določila platforme, na kateri teče (statusna vrstica je npr. pri Androidu zgoraj, pri iOS-u pa spodaj ...). Ima zmogljiv CLI (Command Line Interface) za izgradnjo predloge aplikacij itd. ter tržnico za predloge aplikacij, vtičnikov in tem.

Arhitektura rešitve z ogrodjem Ionic

Slika 3: Grafični prikaz arhitekture programske rešitve, razvite z ogrodjem Ionic (NTK, 2016)

Ionic 2

Nekaj malenkosti je bilo predstavljenih tudi o beta različici Ionic 2. Novo ogrodje ima prenovljen CLI, posodobljeno strukturo datotek in še mnogo drugega. Pomembno je poudariti, da je celotno ogrodje po novem grajeno na ogrodju Angular 2.

Zaključek

Po predavanjih in razpravi smo zaključili, da sta tako Cordova kot Ionic v fazi, ko že veljata za dozoreli tehnologiji, da imata dovolj bogat ekosistem in da zanju argument o slabšem delovanju ne velja več.

Reference

NTK, 2016. [online] Dostopno na: <http://www.ntk.si> [14. 11. 2016].

Miran Lešič in Luka Juršnik

POSVETOVANJE BIBLIOTEKARJEV JUNI NA UNI 2016

Od 2. do 3. junija 2016 je v Bihaću v Bosni in Hercegovini potekalo že 12. mednarodno posvetovanje bibliotekarjev *Juni na Uni*. Glavna tema letošnjega posvetovanja v organizaciji Kantonalne in univerzitetne knjižnice Bihać (KBBI – Kantonalna i univerzitetna biblioteka Bihać) in s podporo mestne uprave Bihać je bila *Online katalog u službi korisnika* (Online katalog v službi uporabnikov). Pomembno mesto so predstavljale teme, ki so opisovale primere dobre prakse in izmenjavo izkušenj na področju bibliotekarstva Bosne in Hercegovine, s posebnim poudarkom na informatizaciji knjižnic in uporabi interneta za promocijo bibliotekarstva in literature. Po pozdravnem govoru direktorice Mirele Midžić so sledili v nadaljevanju opisani prispevki. Med posameznimi prispevki sta vse zbrane pozdravila župan mesta Bihać Emžad Galijašević in minister resornega ministrstva Unsko-sanskega kantona Adis Muharemović.

Vodja ViBBiH Centra Nevenka Hajdarović in redaktorica vzajemnega kataloga Dženana Tuzlak sta predstavili razvoj in smernice sistemov COBISS.BH in E-CRIS.BH (Informacijski sistem o raziskovalni dejavnosti v Bosni in Hercegovini). Poudarek je bil na prehodu na tretjo generacijo programske opreme COBISS, vključevanju preostalih knjižnic v sistem COBISS.BH (tudi šolskih), izgradnji normativne baze, obdelavi pomembnejših časopisov, digitalizaciji gradiva in pospeševanju avtomatizacije izposoje v vseh knjižnicah. V E-CRIS.BH je vključenih 2067 raziskovalcev in 78 organizacij. Vsak raziskovalec ima svojo šifro, na podlagi katere se lahko izdela osebna bibliografija, kar je bilo prikazano v okviru predstavitve. Preko osebnih bibliografij se tako kaže vloga knjižnic v raziskovalnem procesu, saj so knjižnice tiste, ki gradivo obdelajo in vnesejo v sistem.

Direktor IZUM-a Davor Šoštarčić je v svojem prispevku z naslovom *COBISS.BH – zgled dobre prakse* predstavil temelje, na katerih sloni model COBISS. Širši javnosti je prikazal manj znane funkcije, aplikacije in storitve, ki jih vsebuje in ponuja sistem COBISS (npr. mCOBISS, bibliobus, SIP2, RFID idr.), kar je poželo precej zanimanja. Pohvalil je prizadevanja nacionalnega centra COBISS in napovedal skorajšnjo uporabo nove zelo popularne aplikacije mCOBISS. Omenil je tudi določene pravne vidike

glede zaščite pravic sodelujočih, predvsem na področju avtorskega prava in intelektualne lastnine, pa tudi v zvezi z varovanjem osebnih podatkov.

V predstavitvi *Izazovi i budućnost karlovačke knjižnice* (Izzivi in prihodnost karlovske knjižnice) sta Jasmina Milovčić in Lidija Šajatović na začetku predstavili zakonodajo in strokovne smernice za njihovo delo. Upoštevanje le-teh sta nato podrobneje predstavili na osnovi projektov dobre prakse, ki jih izvajajo v njihovi knjižnici. Eden izmed projektov je Zelena knjižnica energetske učinkovitosti (ZeeK); v okviru tega projekta izvajajo delavnice, povezane z "zelenimi" temami. Ker je eno od poslanstev narodne knjižnice omogočiti dostop do knjižničnih storitev vsem članom družbe, je knjižnica organizirala delovanje bralnega kluba slepih in slabovidnih oseb "Bijela sova" (Bela sova) in potujoče knjižnice, ki pokriva 69 postajališč, od tega 54 pri osnovnih šolah. Med nagrajenimi projekti je projekt poslovne knjižnice, ki ima pomembno vlogo pri prestrukturiranju gospodarstva in je v veliko pomoč malim in srednjim podjetjem; poleg tega pomaga pri ustvarjanju podjetniške klime med mladimi. Za ohranjanje spomina na lokalne avtorje organizirajo "Zavičajne čajanke" (Domoznanske čajanke).

V slikoviti predstavitvi je Esmir Bašić, direktor Javne ustanove Splošna knjižnica Tešanj (JU Opća biblioteka Tešanj), opisal gradnjo nove zgradbe knjižnice – od ideje do realizacije. Izpostavil je dejstvo, da kljub 150-letni tradiciji bibliotekarstva v Tešnju do leta 2006 še vedno ni bila rešena lokacija knjižnice. Po SWOT-analizi so začeli aktivnosti za zbiranje sredstev. Projekt izgradnje nove knjižnice s površino 1.000 m² sta na koncu financirali Občina Tešanj in Turška agencija za mednarodno sodelovanje in koordinacijo (Turkish Cooperation and Coordination Agency – TIKA). Otvoritev knjižnice v novih prostorih je bila 9. septembra 2015. Občanom Tešnja ponuja 100.000 enot gradiva.

Bisera Bajrektarević se je v svoji predstavitvi *COBISS sistem u službi korisnika u JU Kantonalna i univerzitetna biblioteka u Bihaću* osredotočila na končne uporabnike knjižnice in koristi, ki jih prinaša sistem COBISS; knjižnica se je temu sistemu pridružila leta 1999. Trenutno je končnim uporabnikom v knjižnici na voljo sedem zaposlenih. Do

kataloga knjižnice ima preko COBISS/OPAC-a dostop vsak. Ob vpisu član dobi geslo za servis Moja knjižnica, ki omogoča rezervacijo in podaljševanje gradiva preko spleta. Knjižničarji uporabnikom ponujajo strokovno pomoč, da lahko le-ti izkoristijo vse možnosti prej omenjenega servisa. Del predstavitve je bil tudi prikaz uporabe servisa Moja knjižnica.

V zaključnem predavanju prvega dne z naslovom *60. godina postojanja i rada JU Biblioteke Banovići* je Edis Hodžić predstavil delovanje knjižnice skozi zgodovino in predvsem dosežke zadnjih dveh let. Tako je knjižnica med drugim leta 2015 dobila tudi nove prostore, v katerih veliko časa posvečajo mladim in otrokom ter jih skozi igre v igralnicah že v zgodnjih letih poskušajo navaditi na obiske knjižnice. Med ustvarjanjem in razstavami izdelkov otrok spodbujajo učenje med generacijami.

Drugi dan posvetovanja je s pozdravnim govorom začel direktor Nacionalne in univerzitetne knjižnice Bosne in Hercegovine (*Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine*) Ismet Ovčina, ki je izpostavil pomen sodelovanja in izmenjave dobre prakse med knjižnicami v Bosni in Hercegovini ter vključitve le-teh v sistem COBISS.BH.

V nadaljevanju je Nina Salkić-Bunjevac predstavila knjižnice Zeniško-dobojskega kantona, in sicer zlasti njihovo pozitivno stran. Izpostavila je, da je za razliko od drugih držav v Bosni in Hercegovini knjižnična dejavnost odvisna od dobre volje na nivoju države, na nivoju entitet, kantonov in občin ter na nivoju direktorjev knjižnic. Ponekod je odvisna tudi od knjižničarjev. Združenje bibliotekarjev Zeniško-dobojskega kantona je najaktivnejše združenje stroke v Bosni in Hercegovini, saj se lahko pohvali z rednimi strokovnimi srečanji in izvajanjem stalnega izobraževanja šolskih knjižničarjev v okviru resornega ministrstva. Zavedajo se dejstva, da je moč knjižničarjev tudi v njihovi čarobnosti. Tako je npr. knjižnica Vareš (Opća biblioteka Vareš) najrevnejša v kantonu, a ima izredno bogato domoznansko zbirko. Mestna knjižnica v Visokem (Gradska biblioteka Visoko) se lahko ponaša z novimi prostori, članstvom v sistemu COBISS.BH in avtomatizirano izposajo. Posebno zgodbo pa ima za sabo splošna knjižnica v Maglaju (JU Opća biblioteka Maglaj), ki je bila leta 2014 v poplavi popolnoma uničena in je izgubila skoraj vso zalogo gradiva (28.000 od 40.000 enot). Knjižnica je bila do leta 2015 popolnoma obnovljena in razpolaga s še bogatejšim fondom, ki znaša okrog 50.000 enot. Pri obnovi so sodelovale številne institucije, zlasti knjižnice in založniške hiše, vladne in nevladne organizacije, zasebna podjetja, aktivisti, kulturni in drugi delavci ter veliko posameznikov, ki jim je bilo težko, ko so opazovali "grobišče knjig" po poplavi. O poteku obnove knjižnice je bil posnet tudi film z naslovom *Jedna knjiga – milion života* (Biblioteka Maglaj, 2015).

Almedina Salihagić je predstavila počastitev Unescovega mednarodnega dneva ter noči knjige in avtorskih pravic v Bosni in Hercegovini v letu 2016, ki se je začela na pobudo bibliotekarjev. Vsaka sodelujoča knjižnica je imela v tem projektu svojo nalogo in je izvajala različne programe glede na svoje poslanstvo. Sodelujoče ustanove so bile odprte vsaj do polnoči, v ospredju pa so bili končni uporabniki; za njih so pripravili pogostitve in delavnice. Tako so npr. v knjižnici v Maglaju ob polnoči igrali šah, v knjižnici v Zenici so imeli zabavo v pižamah ... Obenem so bili zelo aktivni tudi na družbenih omrežjih. Pri izvedbi je sodelovalo 13 knjižnic in sorodnih institucij iz Sarajeva, Maglaja, Tuzle, Mostarja in Zenice. Dogodke je obiskalo 1215 ljudi, od tega 470 v Maglaju.

V predstavitvi *Online katalog i slijepi korisnik* nas je Jasminka Đuliman seznanila z načinom dela z uporabniki s posebnimi potrebami. Knjižnica za slepe in slabovidne v Bosni in Hercegovini je bila odprta leta 1972. Od leta 1995 deluje kot javna ustanova s tremi oddelki (knjižnica, založništvo in skupne službe) in sedmimi izpostavami v različnih mestih. Imajo 25.238 knjig za slepe in slabovidne, 1150 uporabnikov in 10 zaposlenih. Do gradiva lahko njihovi člani pridejo neposredno v knjižnici, v izpostavah ali po pošti, na območju Sarajeva pa ga potujoča knjižnica lahko celo dostavi na dom. Njihovi člani so slepi in slabovidni v državi in po svetu, zaposleni v različnih ustanovah za slepe in slabovidne, prijatelji knjižnice, strokovnjaki in pedagoški delavci s tega področja ter osebe, ki ne morejo prebirati standardnega tiska (dislektiki, ostareli, bolniki ...). Od leta 2005 so tudi člani sistema COBISS.BH. Njihov katalog je dostopen vsem; slepi in slabovidni pa za dostop potrebujejo ustrezno opremo. Prav nabava opreme je iz finančnih razlogov za marsikaterega slepega ali slabovidnega uporabnika glavna ovira pri uporabi vseh možnosti, ki jih ponuja knjižnica. Na vprašanje "Zakaj COBISS (online katalog)?" so odgovorili:

- Zaradi vseh prednosti, ki jih omogoča sistem, temelječ na mednarodnih bibliotekarskih standardih (katalog, bibliografije, spiski knjig, inventarne knjige, seznamei odpisanega gradiva, statistične preglednice, iskanja itd.).
- Ker omogoča dostop do znanja, informacij in vsebin, ki so nepogrešljive za slepe in slabovidne uporabnike v izobraževalnem procesu ter pri iskanju različnih informacij in pri preživljanju prostega časa.
- Zaradi enakopravnosti pri dostopu do kulturne dediščine, vsaj v okviru zmožnosti in možnosti knjižničarjev, ki svojim uporabnikom ponujajo strokovno in drugo pomoč.
- Ker so informacije o gradivu za slepe in slabovidne dostopne populaciji z normalnim vidom.

V zadnjem predavanju je Dženan Kos predstavil Univerzitetno knjižnico Travnik (Univerzitetna knjižnica Travnik), njeno zgodovino in perspektive. Knjižnica deluje kot organizacijska enota univerze v Travniku (Univerzitet Vitez) in zagotavlja pogoje za izobraževalno-raziskovalno dejavnost univerze. Univerza je za pogoje za delovanje knjižnice (prostor, oprema, nabava gradiva ...) poskrbela, šele ko je vodstvo spoznalo pomembno vlogo knjižnice za študij. Glavna cilja knjižnice v obdobju od 2016 do 2020 sta zagotovitev 100.000 enot gradiva in popolna implementacija sistema COBISS.

Ob zaključku posvetovanja bibliotekarjev *Juni na Uni* je komisija posvetovanja sprejela smernice za nadaljnje delo:

1. Prisotni cenijo kvalitetne in strokovne predstavitve primerov dobre prakse kot naslednji korak na poti izgradnje družbe, ki temelji na znanju in novih informacijskih tehnologijah.
2. Komisija v skladu s temo posvetovanja izraža zadovoljstvo zaradi pozitivne podobe sistema COBISS, kakor so ga predstavili predavatelji.
3. Predstavniki IZUM-a in drugi sodelujoči na posvetovanju so izpostavili uspešno delo ViBBiH Centra.
4. Obrniti se je treba na pristojne organe za ureditev financiranja članic v sistemu COBISS po vzoru pozitivnih rešitev v drugih državah v regiji.
5. Priporoča se, da se ustvarijo pogoji za vključitev vseh splošnih, specialnih in visokošolskih knjižnic ter da se preverijo tudi možnosti vključevanja šolskih knjižnic v sistem COBISS, posebno tistih, ki imajo pogoje v skladu z deklaracijo Mednarodne zveze bibliotekarskih združenj in ustanov (IFLA).
6. Udeleženci posvetovanja še naprej pričakujejo podporo IZUM-a pri implementaciji vseh segmentov sistema COBISS v Bosni in Hercegovini.
7. Obrniti se je treba na pristojne organe oblasti na vseh nivojih, da v okviru svojih pooblastil in finančnih možnosti podprejo delo knjižnic kot prostorov za promocijo znanja, izobraževanja in kulture.
8. Zaključki so lahko koristni in vplivajo na razvoj in napredovanje dela vseh knjižnic v Bosni in Hercegovini in bibliotekarstva nasploh.
9. Udeleženci posvetovanja so izpostavili izredno dobro organizacijo in gostoljubnost domačinov Kantonalne in univerzitetne knjižnice Bihać (KBBI – *Kantonalna i univerzitetna knjižnica Bihać*) in z veseljem pričakujejo posvetovanje v naslednjem letu.
10. Zahvala vsem udeležencem za aktivno udejstvovanje in doprinos k uspehu in promociji posvetovanja bibliotekarjev *Juni na Uni 2016*.

Literatura

- Biblioteka Maglaj, 2015. *Jedna knjiga – milion života*. [video online]
Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=yUfrrBtubys>
[10. 8. 2016].

Tanja Žuran Putora in Davor Šoštarič

KONFERENCA LIBER 2016

Letošnja, že 45. konferenca LIBER z naslovom Libraries Opening Paths to Knowledge je potekala od 29. junija do 1. julija 2016 v Helsinkih (Helsinki Congress Paasitorni).

Na otvoritveni slovesnosti so spregovorili prof. Jukka Koala, rektor Univerze v Helsinkih, prof. Kai Ekholm, direktor Nacionalne knjižnice Helsinkih, in Kristina Hormia-Poutanen, predsednica LIBER.

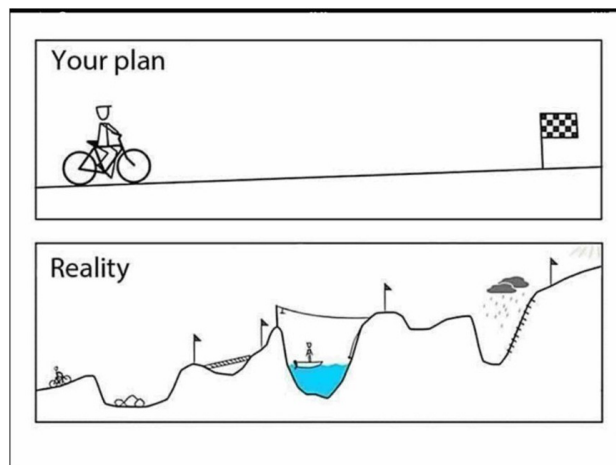
Govorili so o pomenu odprte znanosti in o odprtem dostopu v okviru EU ter poudarili, da Finska trdno podpira odprto znanost. Finske visokošolske knjižnice dejavno spodbujajo odprtost in na različne načine ustvarjajo poti do znanja: z izobraževanjem uporabnikov in vzpostavitev repozitorijev. Izpostavljeno je bilo, da so knjižnice ključni akterji, ki omogočajo odprto znanost in s tem znanstveno sodelovanje v Evropi in po svetu. Podpreti je treba tudi večjo preglednost, boljšo kakovost raziskav in višjo stopnjo sodelovanja ter s spodbujanjem inovacij pospešiti znanstvena odkritja.

Enega od največjih izzivov v prihodnosti vidijo na področju zakonodaje, ki ureja avtorske pravice in varstvo podatkov; na področju odprte dostopnosti bo potrebno aktivno mednarodno sodelovanje knjižnic in knjižničnih združenj ter celotne akademske skupnosti, zlasti kar zadeva pravni vidik.

Sledili so predavanja, delavnice in razprave. Nekaj izmed teh je predstavljenih v nadaljevanju tega prispevka. Vsi prispevki so v celoti objavljeni na spletni strani konference (<http://liber2016.org/programme/full-programme/>).

LIBER DIGITAL COLLECTIONS WORKING GROUP: NEXT GENERATION LIBRARY SYSTEMS IN EUROPE

Na delavnici so razpravljali o izzivih in priložnostih, ki jih prinašajo sistemi naslednje generacije. Predstavniki Finske, Francije, Nemčije in Švedske so predstavili svoje dejavnosti in perspektive v zvezi s spremembami, ki jih ti novi sistemi prinašajo. Posledično so morale mnoge knjižnične mreže ponovno opredeliti svojo vlogo in svoje naloge ali pa bodo to še morale storiti. Pričakovati je spremembo paradigem, in ne samo informacijskih sistemov.

Slika 1: Plan in realnost (Vir: Amala Srinivasan, 2015)

Knjižnični sistemi naslednje generacije največjih svetovnih ponudnikov Ex Libris in OCLC temeljijo na računalništvu v oblaku. Gradijo se odprtokodni sistemi, npr. Quali OLE, Koha, ALMA (Ex Libris) in WMS (OCLC), ki gostujejo v računalniških centrih zunaj univerz v virtualnem sistemskem okolju (v oblaku). Novi sistemi najbolj vplivajo na upravljanje metapodatkov, ki je tesno povezano s standardizacijo aplikacij in delovnih tokov.

Data ages like wine

Software ages like fish

Metadata standards

Slika 2: Podatki, programska oprema in metapodatki (Vir: Malmsten, 2016)

EARTH OBSERVATIONS AND THE IMPORTANCE OF BROAD OPEN DATA SHARING POLICIES

Direktorica sekretariata medvladne skupine GEO (Group on Earth Observations) Barbara J. Ryan je v plenarnem predavanju predstavila globalni sistem GEOSS (Global

Earth Observation System of Systems) kot zgled odprtega pretoka znanja in praks, saj si tudi raziskovalne knjižnice prizadevajo za širši in odprti dostop do znanja. GEOSS je tako razdeljen na naslednja področja: naravne in druge nesreče, zdravje, upravljanje z energijo, podnebne spremembe, vodni viri, vreme, upravljanje z ekosistemi, podpora kmetijstvu, trajnostni razvoj urbanih področij ter biotska raznovrstnost. Danes, v letu 2016, sta v tem sistemu 102 vladi, pridruženih pa je 95 organizacij. Vse imajo nalogo oz. željo, da bi opazovale Zemljo. V partnerstvu z Odborom za podatke v znanosti in tehnologiji (Committee on Data for Science and Technology, CODATA), ki deluje v okviru Mednarodnega sveta za znanost (International Council for Science, ICSU), je skupina GEO v letu 2015 pripravila dokument z naslovom "The Value of Open Data Sharing", ki prikazuje prednosti in izzive širokega deljenja znanja s področja opazovanja Zemlje. V dokumentu so izpostavljene naslednje teme: ekonomska rast, socialna varnost, raziskovanje in inovativnost, izobraževanje ter učinkovito sprejemanje političnih odločitev. Skozi celotno predavanje je bila prisotna rdeča nit, da ima Zemlja meje, opazovanje Zemlje pa ne. Prav tako se Zemlja obnaša kot sistem, države pa na žalost ne. Če želimo to spremeniti, mora imeti tudi afriški deček vse potrebne informacije o delovanju našega planeta, da se bo sposoben odločati v smislu trajnostnega razvoja. GEOSS se je tega lotil tako, da je vsak pridružen član ohranil svoj pristop, sisteme pa so "naučili", da se razumejo med sabo. S tem so omogočili prost pretok informacij.

Slika 3: Afriški deček (Vir: Ryan, 2016)

THE LIBRARY AS LABORATORY

V prvi predstavitvi sklopa The Library as Laboratory sta Lorraine Joanne Beard in Ros Bell iz knjižnice Univerze v Manchestru predstavila ambiciozen strateški projekt DigiLab, s katerim poskušajo preoblikovati samozavest in veščine študentov skozi uporabo najnovejših tehnologij v študijskem procesu. Knjižnica je tako razvila zanimiv program DigiLabovih dogodkov in delavnic, ki vključujejo virtualno realnost, 3D-tiskanje, programiranje in elektroniko, aplikacije in igre, vse z namenom krepitve in aktiviranja učnih procesov. Ključni elementi projekta so:

- deljenje veščin in znanja na različnih nivojih univerze in tudi sodelovanje z gospodarstveniki in zagonskimi podjetji zunaj univerze,
- skupno delo v projektnih skupinah, ki vključujejo različne oddelke univerze,
- študenti so v projektu kot partnerji in lahko delijo svoje delo,
- samostojni podjetniki in razvijalci lahko prikažejo svoje projekte ali izdelke,
- sodelujejo tudi s platformo Kickstarter; primer je igra Fabulous Beasts.

Slika 4: DigiLab – primer sodelovanja (Vir: Beard in Bell, 2016)

Sodelujoči v projektu se naučijo načrtovanja, odpirajo si nove možnosti in navezujejo nove stike. Izzivi za prihodnost so naslednji: promocija, viri (človeški, logistični ...), pridobitve novih partnerjev in virov financiranja ter prehod v poslovno aktivnost. O delovanju projekta nas na kratko pouči tudi predstavitveni film DigiLab Showcase (<https://www.youtube.com/watch?v=2vMoQhN9rqk>) (The University of Manchester Library, 2015).

V naslednji predstavitvi tega sklopa pa je Lars Binau iz knjižnice DTU (Technical Information Center of Denmark) predstavil njihov projekt SMART Library – An Indoor Living Lab, ki temelji na holistični miselnosti in načrtovanju prihodnosti na osnovi zastavljanja velikih ciljev, vendar na začetku z majhnimi koraki (Think big but start small.).

Slika 5: Holistično razmišljanje in načrtovanje (Vir: Binau, 2016)

Knjige so prenesli v klet, ker so študenti potrebovali prostor za učenje. Začeli so graditi majhne "pametne prostore", nato so uredili celoten kampus. Njihova vizija je, da bo knjižnica živ laboratorij v stavbi, v kateri bodo študenti, raziskovalci in podjetniki razvijali, testirali in demonstrirali "pametne"

tehnologije, analizirali zbrane podatke ter izvajali raziskave in študentske projekte. Optimizacija notranjih klimatskih pogojev, svetlobe in akustike namreč lahko v veliki meri pripomore k izboljšanju možnosti za učenje. Tako so v letu 2016 že zamenjali 620 žarnic in istočasno vgradili senzorje, ki beležijo različne vrste podatkov, kot so podatki o gibanju, temperaturi, CO₂, jakosti in barvi svetlobe ter akustiki. Zbiranje podatkov se koordinira z raziskovalci in univerzitetnim kampusom. Tako lahko raziskovalci ogromne količine podatkov uporabljajo za svoje namene ali pa se ti podatki uporabljajo za različne študentske projekte. Administratorji kampusa lahko na podlagi zbranih podatkov nastavljajo luči ali temperaturo. Študenti pa v posebnih učnih območjih lahko upravljajo senzorje in začnejo iskati realne življenjske rešitve, hkrati imajo tudi priložnost sodelovati z različnimi podjetji. Strateški plan projekta "Za prihodnost gre" tako vpliva na knjižnice, vrednotenje storitev (Komu bolj verjameš: Googlu ali knjižnici?), analitični menedžment (tudi v luči upoštevanja etike in varovanja osebja) in tesnejše sodelovanje z raziskovalci ter prispeva k raziskovalnemu delu in dodeljevanju nalog študentom, doseganju standardov za izvrstno učno okolje, razvijanju mreže z industrijo in podjetniki, sodelovanju z drugimi organizacijskimi enotami ter razvoju inovacij in spodbudnega okolja.

USER-CENTRED DESIGN

Predstavniki knjižnic University of Cambridge Library, University of Manchester Library in Stockholm University Library so v tem sklopu predstavili svoje poglede na spoznavanje svojih uporabnikov in odzivanje na njihove potrebe. Pomembno je namreč razumeti, kaj motivira ljudi, kje so njihove šibke točke in kaj jih jezi. Uporabniško usmerjeno načrtovanje je s tega vidika razmerje med podatki in intuicijo. Produkti se ne razvijajo več do potankosti, ampak se dela na osnovi hitre izdelave prototipa, ki se začne uporabljati takoj. Tako je mogoče pridobiti povratne informacije in nato na osnovi odziva uporabnikov hitreje razviti nove verzije. Vse sloni na željah uporabnikov, in ne na željah knjižnice. Pomembno je razumeti uporabnike, ne pa samo poslušati njihovih želja. Obenem pa študente tudi opozarjajo na zdrav način življenja in dobro počutje, saj imajo študenti v današnjih časih ogromno študijskih obveznosti, ki povzročajo tudi stres. Predstavljenih je bilo nekaj praktičnih ukrepov: večje število osebja, stoli in mize v prostih prostorih v zgradbi za večje število mest za učenje, majice zelene barve za knjižničarje, aplikacija Spacefinder, ki na osnovi GPS-tehnologije iskalnih filtrov poišče prostore za učenje, ustrezne uporabnikovim potrebam in željam, interaktivna informacijska točka idr.

Ob koncu konference v petek, 1. julija 2016, so bili za udeležence konference organizirani vodeni obiski nacionalne, univerzitetne in splošne knjižnice, kjer se prepletajo preteklost, sedanjost in prihodnost.

Slika 6: Univerzitetna knjižnica Helsinki (Vir: LIBER Annual Conference 2016, 2016)

Slika 7: Nacionalna knjižnica Helsinki (Vir: LIBER Annual Conference 2016, 2016)

Konferenca LIBER 2017 bo potekala v mestu Patras (Grčija).

Literatura

- Amala Srinivasan, R., 2015. *Plan vs Reality*. [online] Dostopno na: <https://www.linkedin.com/pulse/plan-vs-reality-ramesh-amala-srinivasan> [6. 10. 2016].
- Beard, L. in Bell, R., 2016. *DigiLab*. [online] Dostopno na: http://liber2016.org/wp-content/uploads/2015/10/3-1_Beard_Bell_DigiLab.pdf [18. 10. 2016].
- Binau, L., 2016. *SMART Library: An indoor living lab, part of DTU SMART campus*. [online] Dostopno na: http://liber2016.org/wp-content/uploads/2015/10/3-2_Binau_SMART-Library.pdf [18. 10. 2016].
- LIBER Annual Conference 2016, 2016. *Social programme*. [online] Dostopno na: <http://liber2016.org/programme/social-programme/> [5. 10. 2016].
- Malmsten, M., 2016. *Linked Library Infrastructure*. [online] Dostopno na: <http://liber2016.org/wp-content/uploads/2015/10/Linked-Library-Infrastructure.pdf> [6. 10. 2016].
- Ryan Barbara, J., 2016. *Earth Observations and the Importance of Broad, Open Data Sharing Policies*. [online] Dostopno na: http://liber2016.org/wp-content/uploads/2016/07/1415-1445_Ryan_Earth_Observations_and_the_Importance_of_Broad_Open_Data_Sharing_Policies.pdf [10. 10. 2016].
- The University of Manchester Library, 2015. *DigiLab Showcase – 14 Oct 2015*. [video online] Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=2vMoQhN9rqk> [12. 10. 2016].

Tatjana Žnidarec in Tanja Žuran Putora

POSVETOVANJE ZBDS 2016

V Mariboru (v prostorih hotela City) je 19. in 20. septembra 2016 pod okriljem Zveze bibliotekarskih društev Slovenije (ZBDS) potekalo posvetovanje sekcij ZBDS z naslovom "Upravljanje znanja v knjižnicah". Podrobnosti so dosegljive na: <http://www.zbds-zveza.si/?q=node5/posvetovanje-sekcij-upravljanje-znanja-v-knjiznicah2016>.

Pozdravni nagovor je imela predsednica ZBDS dr. Sabina Fras Popović. V svojem govoru, dostopnem na http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/govor_otvoritev_posvetovanje2016.pdf, se je poigrala z rimami znanje–ravnaje–izobraževanje–sanje. Povedala je, da nadaljujemo tam, kjer smo lani končali, in od teorije prehajamo v konkretno knjižnično okolje. Knjižničarji dobro vedo, da ima knjižnica vpliv na okolje, ki ga bo mogoče v prihodnje argumentirati na osnovi mednarodnega standarda SIST ISO 16439:2015.

Udeležence je pozdravil tudi sekretar Marjan Gujtman z Ministrstva za kulturo, ki pokriva področje knjižnične dejavnosti in podpira delovanje nevladnih organizacij, kamor spada tudi Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Sigrid Reinitzer (Gradec, Avstrija) se je zahvalila za povabilo na ta pomemben dogodek, ki povezuje in združuje vse, ki so zaposleni v knjižnicah in si prizadevajo za napredek in razvoj knjižnične dejavnosti in stroke. Ponosna je, da je dobro povezana s knjižnicami v Sloveniji in da je tudi v preteklem obdobju sodelovala s pomembnimi osebnostmi in ustanovami, tudi z IZUM-om.

Sledil je nagovor Čopove nagrajenke za leto 2015 Vesne Horžen (Združenje splošnih knjižnic) z naslovom *Sedim v knjižnici in razmišljam ...* Izpostavila je, kako pomembne so splošne knjižnice in kako se premalo zavedamo njihovega pomena in vpliva v današnji družbi. Poudarila je, da imajo splošne knjižnice v Sloveniji približno 11 milijonov obiskov letno. V javnomnenjski raziskavi, narejeni z namenom oblikovanja strategije razvoja splošnih knjižnic v obdobju od 2013 do 2020, uporabniki knjižnic zastopajo stališče, da so knjižnice kot ustanove še vedno vredne zaupanja. To je v času, ko je zaupanje redka vrednota, veliko priznanje. Naloga knjižnic je, da se s svojim fizičnim in virtualnim prostorom vključijo v lokalno dogajanje in pritegnejo

različne skupine prebivalcev, katerih potrebe morajo prepoznati prej, kot ti povedo, kaj potrebujejo. Izvleček je dostopen na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_horzen2016.pdf.

V uvodnem delu so se predstavila področna bibliotekarska društva (iz Ljubljane, Maribora, Celja, Gorenjske, Dolenjske, Pomurja, Koroške, Primorske in Notranjske), ki združujejo preko 1300 slovenskih knjižničark in knjižničarjev. Predstavili so delovanje društev od začetkov ustanovitve do danes, povezovanje z ožjo in širšo lokalno skupnostjo, področje zakonodaje in statusne ureditve, skrb za strokovno izobraževanje in družabna srečanja. Vsako od društev s svojo dejavnostjo prispeva svoj delež k razvoju knjižničarske stroke in utrjevanju njenega mesta v družbi.

Mag. Tatjana Likar (Ministrstvo za kulturo RS) je v prispevku z naslovom *Skupaj v posebnem ali posebni v skupnem? Vpliv novele Zakona o knjižničarstvu na knjižnično dejavnost v prihodnje* predstavila vsebino Zakona o knjižničarstvu, ki ureja knjižnično dejavnost, financirano iz javnih sredstev. Zakon določa dejavnost, ustanovitev, financiranje in nadzor knjižnic ter knjižničnega informacijskega servisa za izmenjavo podatkov v nacionalnem vzajemnem bibliografskem sistemu, nacionalni vzajemni bibliografski sistem in pogoje za vključitev v ta sistem ter naloge Nacionalnega sveta za knjižnično dejavnost. Predstavila je postopek spreminjanja in dopolnitev zakona, potek javne obravnave in zakonodajnega postopka v Državnem zboru vse do sprejema v letu 2015. Opozorila je na ključne spremembe in potrebne prilagoditve podzakonskih predpisov (Likar, 2016).

V predavanju *Pravilnik o strokovnih nazivih v knjižnični dejavnosti in profesionalni razvoj zaposlenih v slovenskih knjižnicah* sta Mojca Dolgan-Petrič in mag. Špela Zupanc (Narodna in univerzitetna knjižnica) izpostavili spremembe Zakona o knjižničarstvu glede podeljevanja strokovnih nazivov v knjižnični dejavnosti; le-to se vrača pod okrilje Narodne in univerzitetne knjižnice. Predstavili sta rezultate podeljevanja strokovnih nazivov v obdobju od 2009 do 2016, ko je bilo podeljenih 889 strokovnih nazivov (729 v splošnih knjižnicah, 86 v nacionalni knjižnici, 73 v visokošolskih, 38 v specialnih, 3 v šolskih knjižnicah in 2

v drugih organizacijah). V pripravi je predlog Pravilnika o strokovnih nazivih v knjižnični dejavnosti, katerega glavna namena sta bolj jasno opredeliti zahteve in merila za pridobitev strokovnih nazivov na področju knjižnične dejavnosti ter spodbuditi stalno strokovno izpopolnjevanje in razvoj (Dolgan Petrič in Zupanc, 2016).

Mag. Stanislav Bahor (Narodna in univerzitetna knjižnica) je v prispevku *Predstavitev mednarodnega standarda o ugotavljanju vpliva knjižnic na okolje* predstavil mednarodni standard ISO 16439: 2014 (z naslovom Metode in postopki za ocenjevanje vpliva knjižnic), ki definira terminološki aparat ter določa metode za ocenjevanje vpliva knjižnic za potrebe strateškega načrtovanja in internega upravljanja kakovosti knjižnic. Uporablja se lahko za vse vrste knjižnic v vseh državah. Po standardu ISO 16439 je zagotovljena podpora pri ocenjevanju določene knjižnice, pri primerjavi med knjižnicami s podobnim poslanstvom in cilji ter pri promoviranju vloge knjižnic pri raziskovalnih ter drugih učnih, izobraževalnih in kulturnih prizadevanjih (Bahor, 2016).

Prispevek *Odnos javnosti do knjižnične javne službe: rezultati raziskave* je predstavila dr. Melita Ambrožič (Narodna in univerzitetna knjižnica). V okviru projekta ZBDS (2015/2016) so opravili mnenjsko raziskavo o knjižnični javni službi v Sloveniji. Zbirali so mnenja prebivalcev o knjižnični javni službi, s katero se le-ti srečujejo v različnih okoljih (šola, služba, prosti čas) in v različnih vlogah (starši, otroci, zaposleni). Z metodo anketiranja so pridobili podatke o poznavanju dejavnosti, uporabi ter vrednotenju slovenskih javnih knjižnic. Anketirali so 1051 prebivalcev Slovenije v starosti od 14 do 75 let. Rezultati raziskave so pokazali, da so knjižnice najbolj prepoznavne po izposoji gradiva, pomoči pri iskanju, čitalniškem prostoru in dostopu do interneta. Knjižnica predstavlja informacijsko središče in središče kulturnega dogajanja ter pomembno vpliva na razvoj posameznika in okolja. Knjižnice dvigujejo raven pismenosti in bralne kulture ter prispevajo k razvoju znanosti, izobraževanja in kulture. Med anketiranci se jih 73 % strinja, da imajo knjižnice zelo velik vpliv na življenje in delo prebivalcev Slovenije, 49 % anketirancev pa bi podprlo predlog za povečanje financiranja knjižnic (Ambrožič, 2016).

Zdravko Kafol (Gospodarska zbornica Slovenije, Zbornica knjižnih založnikov in knjigotržcev) je predstavil prispevek *Nacionalna knjižna kampanja "Slovenija bere"*. Gre za kulturno-gospodarski projekt, ki naj bi izboljšal slovensko bralno kulturo, tako da bi Slovenci postali narod bralcev, Slovenija pa država branja. Povod so bili podatki, pridobljeni z raziskavo PIAAC/OECD (2016) med odraslimi o treh ključnih spretnostih za obdelavo informacij. Slovenija se je na lestvici besedilne spretnosti med 34 državami uvrstila na 28. mesto. Četrtnina Slovencev se je uvrstila na najnižjo raven od petih ali celo pod njo. Vsak četrti Slovenec je

funkcionalno polpismen, v primerljivih državah je takih le slaba petina (18,9 %). Na najvišjo stopničko se je uvrstilo skromnih 5,6 % odraslih, v vseh državah pa skoraj dvakrat več (10,6 %). Poudaril je, da je bralna pismenost bistvena za blagostanje vsakega posameznika in gospodarsko konkurenčnost. Dobro razvite bralne spretnosti pripomorejo h gospodarski rasti in družbeni blaginji. Zaključil je z ugotovitvijo, da kampanja v vsej svoji celovitosti doseže svoj vrhunec po 3–4 letih delovanja z nacionalnim letom branja po vzoru Avstralije, Koreje, Japonske in Velike Britanije (Kafol, 2016).

Sledilo je poročilo *IFLA 2016: povezovanje, sodelovanje, skupnost* Nataše Knap (Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede) in Tjaše Mrgole Jukič (Knjižnica Ivana Potrča Ptuj), ki sta se udeležili konference IFLA. Predstavitev je dostopna na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/predstavitev_knap2016.pdf.

Urška Orešnik (Knjižnica Logatec), Petra Kovič (Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto) in Ksenija Orel (Mestna knjižnica Izola) so v prispevku *Pogumno tja, kamor še nihče ni šel!* INELI – Balkans predstavile projekt INELI-Balkans (The International Network of Emerging Library Innovators in the Balkan Region). Projekt je nastal ob podpori fundacije Billa in Melinde Gates in na podlagi že obstoječega globalnega programa INELI (Global libraries). Razvila ga je grška organizacija Future Library, ki je tudi na podlagi javnega razpisa izbrala in v projekt vključila 35 inovativnih knjižničarjev iz 12 držav balkanske regije. Pri tem ne gre za običajno mednarodno izmenjavo, temveč za dvoletni program, ki je sestavljen iz treh srečanj in konferenc ter usposabljanja inovatorjev preko spleta (dvakrat po 7 mesecev) in denarne nagrade za pet izbranih projektov. Cilja programa sta omogočiti izbranim, perspektivnim knjižničarjem, da razvijejo in vzdržujejo mrežo povezanih splošnih knjižnic v državah balkanske regije, in spodbujati izmenjavo pridobljenega znanja ter eksperimentiranje z novimi idejami (Orešnik, et al., 2016).

Urška Lobnikar Paunović (Valvasorjeva knjižnica Krško) in Urška Plaznik (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, študentka Oddelka za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo) sta poročali o obisku *Evropske konference o pismenosti – zaključek programa ELINET*. Namen projekta ELINET (European Literacy Policy Network) je zmanjšati število nepismenih, tako da bi vsak Evropejec znal brati in pisati dovolj dobro, da bi lahko samostojno prispeval k življenju skupnosti. V vsaki evropski državi je moč najti nepismene med socialno slabše vključenimi posamezniki in skupinami. Zanimivi primeri dobre prakse so branje v parih, branje v krogu, fantje berejo ipd. Pismenost je zelo pomembna za osebnostno integriteto; če se namreč mladostniki, ki so na prestajanju kazni (med njimi jih je 80 % nepismenih), v zaporu ne naučijo brati, ti večinoma postanejo povratniki.

Deklaracija o pravicah evropskih državljanov do pismenosti je bila prevedena tudi v slovenski jezik in objavljena na spletni strani Bralnega društva Slovenije, Slovenija pa je organizirala tudi *Teden pismenosti*, ki ga je ELINET leta 2015 organiziral po vsej Evropi in se je začel na mednarodni dan pismenosti (8. septembra).

V večernih urah prvega dne srečanja je v Kazinski dvorani Slovenskega narodnega gledališča Maribor potekala slovesnost ob podelitvi štipendije Spominskega sklada dr. Bruna Hartmana, ki jo je prejela mag. Petruša Miholič. Izbrani štipendistki čestitamo tudi v našem uredništvu! (op. ur.)

Drugi dan srečanja sta vzporedno potekala dva vsebinska sklopa.

V prvem sklopu so bile predstavitve Sekcije za visokošolske knjižnice, Sekcije za specialne knjižnice, Sekcije za izobraževanje in kadre ter Sekcije študentov bibliotekarstva.

Dr. Eva Kodrič-Dačić in mag. Stanislav Bahor (Narodna in univerzitetna knjižnica) sta svoj prispevek naslovlila *Vpis visokošolskih in specialnih knjižnic v razvid*. Po sprejemu Zakona o knjižničarstvu leta 2001 sta bila leta 2003 izdana podzakonska akta (Pravilnik o razvidu knjižnic in Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe), ki določata postopek vpisa knjižnic v razvid. Leta 2005 je Center za razvoj knjižnic ugotavljal razvitost vseh visokošolskih in specialnih knjižnic in mnenje posredoval pristojnim ministrstvom. Ministrstvo, pristojno za visokošolske knjižnice, ni izdalo odločb o razvitosti, na osnovi katerih je mogoče knjižnice vpisati v razvid knjižnic. Tudi za specialne knjižnice pristojna ministrstva niso izdala odločb o razvitosti za leto 2002. Ministrstvo, pristojno za visokošolske knjižnice in del specialnih knjižnic, ni pokazalo interesa za meritve razvitosti teh knjižnic v naslednjih triletnih intervalih, medtem ko je Ministrstvo za kulturo naročilo meritve razvitosti specialnih knjižnic s področja kulture in izdalo odločbe. Zato so v razvid knjižnic poleg splošnih knjižnic vpisane le specialne knjižnice s področja kulture. Novela Zakona o knjižničarstvu, sprejeta leta 2015, prinaša spremembe na področju izdajanja odločb o razvitosti visokošolskih in specialnih knjižnic in v roku dveh let predpisuje uskladitev pravilnika, ki ureja pogoje za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (Kodrič-Dačić in Bahor, 2016).

Mag. Maja Peteh (Gozdarska knjižnica – Gozdarski inštitut Slovenije in Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire), Leja Borovnjak (Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta), Nataša Knap (Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede) in dr. Primož Južnič (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo) so v prispevku *Vrednotenje bibliografske*

storitve v luči raziskovalne dejavnosti predstavili rezultate raziskave med katalogizatorji (bibliografi) v sistemu COBISS.SI. Raziskava se je osredotočala na čas, ki ga bibliograf porabi za katalogizacijo posamezne vrste gradiva v okolju COBISS3, ugotavljali pa so tudi, kolikšen poudarek dajejo bibliografi vsebinski obdelavi gradiva in kako to vpliva na čas katalogizacije. Z raziskavo pridobljeni podatki kažejo prednosti in slabosti potencialne centralizacije bibliografskih storitev v visokošolskem oz. raziskovalnem okolju (Peteh, et. al., 2016).

Mag. Aljoša Nikl, Jan Bezget in Bojan Oštir (Univerza v Mariboru, Univerzitetna knjižnica Maribor) so v prispevku *Implementacija lokalnih katalogov knjižnic Univerze v Mariboru v centralni indeks univerzitetnega iskalnika UM:NIK* predstavili iskalnik, ki omogoča hkratno iskanje po elektronskih in tiskanih informacijskih virih, dostopnih za izposajo v knjižnicah Univerze v Mariboru. Za iskanje po lokalnih katalogih vseh knjižnic Univerze v Mariboru in digitalni knjižnici Univerze v Mariboru (DKUM) je bilo treba vzpostaviti sistemsko računalniško in programsko rešitev, ki samodejno s še sprejemljivim časovnim zamikom združuje, deduplicira in posodablja metapodatkovne zapise iz vseh lokalnih katalogov v centralni indeks univerzitetnega iskalnika UM:NIK (Nikl, et al., 2016).

Jan Luprich (EBSCO) je v prispevku *Plum Metrics – Altmetrics in practice. A case study* najprej predstavil tradicionalni način merjenja vpliva znanstvenega dela, to je štetje citatov, kar pa seveda ne vključuje merjenja celotnega vpliva in uporabe. V letu 2010 je bil predstavljen nov koncept spremljanja vpliva, imenovan alternativne meritve ali altmetrika, ki upošteva nove načine interakcije z raziskavami na spletu, na družbenih medijih, blogih itd. Pri meritvah se v altmetriki upošteva pet različnih kategorij: uporabnost, zajemanje, navajanje, družbeni mediji in citati. Sodobne altmetrike dajejo celovitejši pogled na učinek in so bolj ažurne ter hitreje od ustaljenih meritev. PlumX zbira in združuje ustrezne altmetrike za vse vrste znanstvenih raziskav. Zaključil je z vprašanjem, ali je altmetrika še vedno alternativa (Luprich, 2016).

Vloga knjižničarjev v življenjskem krogu podatkov je naslov prispevka, ki sta ga pripravila dr. Sonja Bezjak in dr. Janez Štebe (Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov). Govorila sta o odprtem dostopu do raziskovalnih podatkov, ki ga zahteva vse več financerjev raziskovanja. Odprti dostop prispeva k večji transparentnosti raziskovalnega dela, hkrati pa s ponovno rabo podatkov povečuje izkoristek še neizčrpanega potenciala podatkov. Podatkovna središča in strokovnjaki za ravnanje s podatki igrajo pomembno vlogo pri skrbi za dolgotrajno ohranjanje in zagotavljanje dostopa do podatkov ter so raziskovalcem lahko pri tem v oporo. Tudi knjižničarji imajo svoje tradicionalno mesto v

raziskovalni skupnosti in lahko pri delu z raziskovalnimi podatki razvijajo različne vloge. V grobem je mogoče ločiti dve smeri razvoja. Podpora raziskovalcem pri uporabi podatkov je priložnost za referenčne knjižničarje. Podpora v življenjskem krogu podatkov pa zahteva podrobnejše razumevanje raziskovalnega procesa. Da bi lahko kompetentno sodelovali z raziskovalci, morajo knjižničarji dobro razumeti področje raziskovanja, norme in standarde na raziskovalnem področju, poleg tega pa morajo imeti še specifično znanje, povezano z raziskovalnimi podatki. Knjižnice v Sloveniji lahko raziskovalce seznanjajo z možnostjo vpisa zbirke podatkov v bibliografski sistem za namen znanstvenega vrednotenja, svetujejo pri citiranju podatkov, informirajo uporabnike o podatkovnih zbirkah, načinih dostopa in možnostih uporabe ter informirajo o povezavah med podatki in publikacijami ter raziskovalnimi projekti. Poleg tega lahko razvijajo storitve podpore pri ravnanju z raziskovalnimi podatki (Bezjak in Štebe, 2016).

Mira Vončina, mag. Janez Jug, mag. Boštjan Mur in mag. Mirjam Kotar (Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Osrednja družboslovna knjižnica Jožeta Goričarja) so predstavili prispevek z naslovom *Podpora raziskovalcem v okolju neetičnega znanstvenega publiciranja*. Neetične založniške prakse postajajo vse bolj razširjene v znanstvenem komuniciranju in nekateri avtorji jih povezujejo predvsem s širjenjem modela odprtega dostopa. A jih z odprtim dostopom ne smemo enačiti, saj se neetično delovanje pojavlja tudi v drugih modelih objavljanja. Povečuje se število lažnih založnikov in revij, ugrabljenih revij, plenilskih konferenc in zbornikov, lažnih faktorjev vpliva ter spletnih strani z lažnimi podatki, vključno z napačnimi ali ugrabljenimi mednarodnimi standardnimi številkami publikacij, in število objav v takšnih publikacijah raste. To je problem raziskovalcev, avtorjev, knjižničarjev, bralcev in uporabnikov bibliografskih podatkov pri vrednotenju raziskovalne uspešnosti in pri habilitacijskih postopkih. Dobrodošel je dogovor o ustrezni terminologiji za tako prakso na letošnjem sestanku predstavnikov OSIC-ev (osrednji specializirani informacijski centri), IZUM-a in ARRS; skupni izraz za plenilske, predatorske, roparske, lažne in ugrabljene revije je izraz sporne revije. Te se delijo na plenilske revije, ki se trudijo prikazati, da so ugledne, čeprav to niso, in na lažne revije, ki ugrabijo identiteto ugledne revije. Sporne revije se okoriščajo z modelom odprtega dostopa, saj zaračunavajo stroške objave (praviloma v manjših vsotah) in služijo zaradi velikega števila objav. Ključno je, da sporne revije ne zagotavljajo kakovosti, ker nimajo vzpostavljenih evalvacijskih postopkov za sprejem objave ali pa ti postopki ne dosegajo mednarodno primerljivih standardov. Knjižničarji pri svojem delu odkrivajo različne oblike neetičnega znanstvenega publiciranja ter iščejo vire za preverjanje zanesljivosti revij in založb ter z njimi povezanih odgovornih oseb. Ugotavljajo, da pristojne institucije za znanost zamujajo s sprejemom zavezujočih in operativnih stališč (Vončina, et al., 2016).

Dr. Teja Koler Povh (Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo) je v prispevku z naslovom *Vloga knjižničarja pri izgradnji institucionalnega repozitorija: izziv ali nuja?* govorila o vlogi visokošolskega knjižničarja v dobi uveljavljanja digitalnih virov. Knjižničar se mora nujno prilagoditi novim razmeram in aktivno vključiti v uvajanje sprememb in novosti. Ena od pričakovanih storitev visokošolskega knjižničarja na prelomu tisočletja je zagotavljanje trajnostnega arhiviranja digitalnih dokumentov v digitalnem repozitoriju. Skladno s tem so v letu 2011 na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani v odprtokodnem sistemu ePrints zgradili digitalni institucionalni repozitorij DRUGG. Začetki izgradnje segajo v leto 2005, ko so na fakulteti s Pravilnikom o diplomskem delu uvedli obvezno oddajo visokošolskih del v elektronski obliki, vključno z izjavo avtorja, da dovoljuje odlaganje v fakultetni elektronski repozitorij. Hkrati so izdelali navodila za njihovo oblikovanje in navajanje virov. Z vzpostavitvijo Nacionalne infrastrukture odprtega dostopa in institucionalnih repozitorijev (2013) za vsako od štirih slovenskih univerz je visokošolski knjižničar razbremenjen naporov pri vzpostavljanju repozitorija. Glavna skrb so kakovostni bibliografski zapisi v sistemu COBISS, ki predstavljajo osnovo metapodatkov za bibliografije raziskovalcev (Koler Povh, 2016).

Borut Kirar, mag. Mirjam Kotar, Nataša Godec (Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Osrednja družboslovna knjižnica Jožeta Goričarja) so pripravili prispevek *Odprti dostop? Ali bodo moj članek lahko citirali?*. Osrednja družboslovna knjižnica Jožeta Goričarja (v nadaljevanju ODKJG) želi s svojimi aktivnostmi raziskovalce informirati in usposobiti za objavljanje po načelih odprtega dostopa (v nadaljevanju OD). Skladno s to usmeritvijo raziskovalce obvešča o možnostih, pravilih in nevarnostih OD ter tudi o zahtevah financiranj po OD. Trenutno najbolj aktualna dokumenta, ki predpisujeta objavo recenziranih del v OD, sta program EU za raziskovanje in inovacije Obzorje 2020 in Nacionalna strategija odprtega dostopa do znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov v Sloveniji 2015–2020. O obeh dokumentih v sodelovanju s projektno pisarno Fakultete za družbene vede (FDV) seznanjajo raziskovalce na sestankih Znanstvenega sveta, po e-pošti, v spletnem vodiču, predvsem pa v individualnih svetovanjih pri urejanju bibliografij. Med raziskovalci FDV so zaznali visok interes za pomoč pri ugotavljanju pravic in pravil za oddajo njihovih člankov v Repozitorij Univerze v Ljubljani (v nadaljevanju RUL). V ODKJG so zato prenovili raziskovalni vodič o OD in ga promovirali raziskovalcem kot pripomoček, v katerem so navedeni koraki oddaje in drugi napotki. Vendar pa v trenutni razvojni fazi RUL raziskovalcem na Univerzi v Ljubljani še ni omogočeno samostojno oddajanje del v repozitorij, zato je na tej točki nujna aktivna storitev knjižnice (Kirar, et al., 2016).

Prispevek z naslovom *Pogledi raziskovalcev na odprti dostop in vlogo Centralne medicinske knjižnice na Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani* so pripravili Vesna Cafuta, mag. Nana Turk in mag. Anamarija Rožić (Univerza v Ljubljani, Medicinska fakulteta, Centralna medicinska knjižnica). Ugotavljajo, da je odprti dostop v Sloveniji še v fazi vzpostavljanja tako na nacionalni kot na univerzitetni ravni. Nacionalna infrastruktura s štirimi institucionalnimi repozitoriji slovenskih univerz in nacionalnim portalom je bila vzpostavljena leta 2013. Septembra 2015 je bila v skladu s priporočili Evropske komisije sprejeta Nacionalna strategija odprtega dostopa do znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov v Sloveniji 2015–2020. Od začetka leta 2016 Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije v razpisih za raziskovalne projekte zahteva, da izvajalci sledijo načelom odprtega dostopa do znanstvenih informacij, kot je objavljeno v nacionalni strategiji. Podpora odprtemu dostopu je eden izmed najpomembnejših ciljev Centralne medicinske knjižnice. Z anonimnim spletnim vprašalnikom, ki so ga poslali 300 raziskovalcem, so želeli ugotoviti, kakšen je odnos raziskovalcev do odprtega dostopa, kakšna je praksa objavljanja v odprtem dostopu, ali poznajo sporne revije in kakšna so njihova pričakovanja glede knjižnične podpore pri objavljanju v odprtem dostopu. Izsledki raziskave (odgovorilo je 20 raziskovalcev, to je le 7 %) nakazujejo, da se na področju medicine v slovenskem prostoru objavlanje v odprtem dostopu šele uveljavlja. Raziskovalci poznajo področje v skladu z razvojem odprtega dostopa v Sloveniji. Ugotovili so, da udeleženci raziskave pričakujejo učinkovito informacijsko podporo pri vprašanih, povezanih z odprtim dostopom (Cafuta, et al., 2016).

Bernarda Korez (Univerza v Mariboru, Univerzitetna knjižnica Maribor), Maja Vihar (Univerza v Ljubljani, Centralna tehniška knjižnica) in mag. Dunja Legat (Univerza v Mariboru, Univerzitetna knjižnica Maribor) so predstavile prispevek z naslovom *Kako povečati raziskovalni vpliv – spletna orodja ter odprti dostop*. Življenjski cikel znanstvene komunikacije je danes z novimi alternativnimi možnostmi objavljanja na spletu ter novimi modeli komuniciranja živahnější kot kadar koli prej. Spremenilo se je vedenje raziskovalcev v procesu znanstvenega komuniciranja in spremenile so se vloge in odgovornosti raziskovalcev, univerz, raziskovalnih institutov, založnikov, financerjev, knjižničarjev in drugih uporabnikov. Vendar se vrednotenje znanstvene in strokovne uspešnosti še vedno opira na tradicionalne bibliometrične kazalce, kot so število objav, število citatov, Hirschov indeks, JIF ali SNIP in drugi. Ti so merilo za raziskovalni vpliv avtorjev oziroma za prepoznavanje ugleda in znanstvene odličnosti posameznega raziskovalca. Raziskovalcu so danes na voljo mnoga spletna orodja in novi pristopi, ki povečujejo vidnost njegovih raziskovalnih izsledkov in posledično vplivajo tudi na rast bibliometričnih kazalcev. Tradicionalne

poti objavljanja znanstvenega dela so znanstvene revije z visokimi faktorji vpliva. Alternativa so danes nove možnosti objave v odprtem dostopu, ki je spremenil upravljanje z avtorskimi in drugimi pravicami. Temeljna značilnost odprtega dostopa je zadržanje materialnih avtorskih pravic za objavljena dela. Lastništvo nad materialnimi avtorskimi pravicami odpira možnosti poljubnega razširjanja in objavljanja publikacij in raziskovalnih podatkov pod pogoji, ki jih raziskovalec sam določa ali z njimi soglaša. Izpostavili so, da je velika vloga knjižničarjev povezana z ozaveščanjem in spodbujanjem raziskovalcev k upoštevanju principov objavljanja v odprtem dostopu, ki jih je treba uveljaviti ne samo pri objavljanju in deponiranju del v institucionalnih repozitorijih, temveč tudi pri oblikovanju osebnih raziskovalnih profilov in pri udejstvovanju v raziskovalnih družbenih omrežjih (Korez, et al., 2016).

V drugem sklopu so bile predstavitve Sekcije za splošne knjižnice, Sekcije za potujoče knjižnice, Sekcije za domoznanstvo in Sekcije za šolske knjižnice.

Dr. Primož Južnič in dr. Polona Vilar (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo) sta v prispevku *Kako postati bibliotekar?* iskala odgovor na to vprašanje. Poudarila sta, da se je v preteklosti aktualen model izobraževanja pred nastopom dela preobrazil v model izobraževanja, pomešanega z delom. Tako ne moremo več pričakovati, da bo oseba ob koncu formalnega izobraževanja imela vse ali večino kompetenc, ki jih potrebuje za uspešno in kakovostno opravljanje svojega dela ves čas svoje aktivne delovne dobe. Zaradi tega je naloga institucij formalnega izobraževanja, da namesto razvijanja kompetenc, povezanih z neposrednimi delovnimi nalogami, razvija takšne, ki bodo posamezniku omogočile vseživljenjsko učenje, ki vodi v osebni in profesionalni razvoj. Žal ob tem ne moremo spregledati dejstva, da izobraževanje na primarni in sekundarni ravni, ki ima načeloma enako nalogo – torej usposablja posameznike za vseživljenjsko učenje – prepogosto te naloge ne opravi v zadostni meri, kar se kaže v bolj ali manj pomanjkljivem predznanju, ki ga imajo študenti pred začetkom študija. Diplomanti oddelka za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo se lahko zaposlijo v knjižnicah, informacijskih centrih, založbah, pa tudi drugih okoljih, kjer je potrebno znanje s področja organizacije informacij. Torej gre za zelo pestro in raznoliko paleto del in nalog ter tudi pestro množico delodajalcev (od knjižnic vseh vrst do založb, knjigarn in vseh drugih informacijskih organizacij, pa tudi takih, ki delujejo na področju kulturne dediščine). V takih okoliščinah mora posameznik pridobiti čim širši nabor znanja in kompetenc, kar predstavlja svojevrsten izziv za vsak izobraževalni program (Južnič in Vilar, 2016).

Znanje je zaklad, ki venomer spremlja svojega lastnika:

organizacija in vodenje strokovnega usposabljanja za svetovalno delo svetovalnih služb v osrednjih območnih knjižnicah (OOK) je bil prispevek avtorice Milene Bon (Narodna in univerzitetna knjižnica). OOK so opredeljene kot aktiven dejavnik usmerjanja in pospeševanja razvoja bibliotekarske stroke, ki v knjižničarsko prakso s posebnimi oblikami strokovnega in raziskovalnega dela nenehno vključujejo nova teoretična spoznanja in s tem pomembno prispevajo h kakovosti in raznolikosti knjižničnih storitev. OOK lahko to nalogo učinkovito izvajajo le na osnovi predhodno izvedenih različnih raziskav in analiz okolja, stanja razvitosti knjižnične dejavnosti na območju, razvojnih potreb glede informacijske tehnologije za posamezno območje ter razvejanosti občinskih in medobčinskih knjižničnih mrež. Strokovna pomoč knjižnicam vključuje vsebinsko opredelitev in izbor projektov ter sodobnih informacijskih storitev za uporabnike, izvajanje mentorstva za knjižnične delavce začetnike in študente bibliotekarstva, sodelovanje s šolskimi knjižnicami na območju pri skupnem razvoju bibliopedagoških dejavnosti za učence in dijake ter spodbujanje e-vključenosti različnih skupin prebivalstva (starejši, brezdomci ...). Poleg naštetega strokovna pomoč knjižnicam vključuje še opredelitev ciljev, koordinacijo ali izvedbo knjižničnih storitev za posebne skupine uporabnikov, sodelovanje z drugimi območnimi knjižnicami in opredelitev ciljev ter koordinacijo ali izvedbo mednarodnega sodelovanja na območju OOK. Cilji strokovne pomoči knjižnicam na območju so: učinkovit in strokoven razvoj splošnih knjižnic na območju OOK, funkcionalna ureditev knjižnične mreže, dostopnost knjižnične dejavnosti ustrezne kakovosti, uspešno sodelovanje med knjižnicami in partnersko povezovanje z drugimi ustanovami na območju OOK. Zaradi naštetega sta pomembna organizacija in izbor izobraževanj v NUK, ki z OOK letno uskladi program usposabljanj, organizira in vodi usposabljanja koordinatorjev ter drugih zaposlenih v OOK. Za delo koordinatorja v OOK so pomembne strokovna usposobljenost in izkušnje ter večšine komuniciranja znotraj in zunaj knjižnice. Pri svojem delu koordinatorji izvajajo raziskave, analizirajo rezultate in prenašajo teorijo v prakso (Bon, 2016).

Mag. Igor Podbrežnik (Zavod Lokvanj) je v prispevku *Kako uporabniki ocenjujejo usposobljenost knjižničnega osebja* predstavil rezultate raziskave o zadovoljstvu uporabnikov s kakovostjo storitev v slovenskih splošnih knjižnicah. Raziskava je pokazala, da različne skupine uporabnikov različno ocenjujejo posamezne dejavnike kakovosti storitev in da knjižnice ne dosegajo pričakovanj vseh svojih uporabnikov. Uporabniki pričakujejo večjo zanesljivost pri izvedbi storitve, boljše usposobljenost knjižničnega osebja, ki naj bi še posebej razumelo njihove individualno izražene potrebe in imelo čas zanje. Največje odstopanje med pričakovanji in zaznavanjem dejanskega stanja je opaziti med uporabniki, ki so mlajši od 35 let,

in med bolj izkušenimi uporabniki knjižnic. Zato se bo morale knjižnično osebje dodatno usposablјati in si z novim znanjem in veščinami pridobiti večje zaupanje uporabnikov, ki od njih pričakujejo tudi večjo odzivnost in pozornost ter večjo zanesljivost pri izvedbi storitev. Z dodatno raziskavo se je preverilo, kako knjižnično osebje ocenjuje in razume pričakovanja svojih uporabnikov ter kakšno ima mnenje o svojem delu in usposobljenosti za delo z uporabniki. Nerazumevanje pričakovanj uporabnikov lahko vpliva na pomanjkljivo ali celo napačno odločanje o investicijah, zaposlovanju in izobraževanju zaposlenih (Podbrežnik, 2016).

Veronika Rijavec Pobežin in dr. Simona Šinko (Mestna knjižnica Ljubljana) sta predstavili Učni center v Mestni knjižnici Ljubljana, ki je za širšo bibliotekarsko stroko zanimiv z dveh vidikov. Prvi vidik je upravljanje znanja v lastni instituciji, v tem primeru največji slovenski splošni knjižnici, drugi vidik pa je sodelovanje pri upravljanju znanja v drugih slovenskih in tudi tujih knjižnicah. V praksi sta oba vidika med seboj povezana, v splošnem pa učni center sledi konceptu upravljanja s človeškimi viri, katerega cilj je razvoj potencialnih zmožnosti zaposlenih za doseganje ciljev organizacije. Učni center je priložnost za zaposlene v različnih knjižnicah ter strokovnjake s povezanih področij, kot so predšolska vzgoja, izobraževanje odraslih, prevajanje, založništvo ipd., da nadgradijo znanje, predlagajo vsebine izobraževanja ali sodelujejo kot izvajalci izobraževanja. Skupno delo na tem področju je lahko izhodišče za nadaljnje sodelovanje med knjižnicami pri uporabi in razvoju storitev (Rijavec Pobežin in Šinko, 2016).

Mag. Marijan Špoljar (Mestna knjižnica Ljubljana) in dr. Sabina Fras Popović (Mariborska knjižnica) sta predstavila prispevek *ZEJOLA* (zelena + vijola). Pod tem naslovom poteka strokovna izmenjava kadra med Mestno knjižnico Ljubljana in Mariborsko knjižnico. Cilj je izmenjati znanje in ideje med splošnimi knjižnicami ter jih izboljšati. Poudarek je namreč na izmenjavi "starih mačkov" z najmanj 10 leti delovnih izkušenj in dvakratnim napredovanjem v strokovni naziv. Izmenjava poteka po naslednjem protokolu (slika 1):

Priprava na odhod	Priprava na sprejem
Uskladitev termina	
Pričakovanja	Priprava programa:
Delovno mesto	Splošni del
Interesni cilji	Specifični del
Strokovna podlaga	Gradivo za udeleženca
Evalvacija	
Poročilo v organizaciji	

Slika 1: Protokol izmenjave kadrov (Vir: Špoljar in Fras Popović, 2016)

Bibliotekar v slovenskih potujočih knjižnicah je prispevek, ki ga je predstavila Tjaša Mrgole Jukič (Knjižnica Ivana Potrča Ptuj). Predstavila je bibliobuse po svetu in pri nas. Prvi slovenski potujoči knjižničar je bil Lovro Stepišnik (1834–1912), ki je knjige nosil v košu. Za prenašanje knjig so obstajali tudi posebni leseni kovčki, nekateri knjižničarji pa so imeli kolesa. Prve bibliobuse v Sloveniji smo dobili leta 1973 v Kopru, leta 1974 pa v Ljubljani in Mariboru. Danes jih imamo 12 (6 tovornjakov, 4 avtobuse in 2 kombija) in so v povprečju stari 9 let. Glavni namen je pripeljati gradivo do tistih prebivalcev, ki v knjižnico sami ne morejo (otroci, starejši, zaporniki, varovanci zavodov ...), in jim zagotoviti enake možnosti do knjižničnih storitev, kot jih ima preostalo prebivalstvo. Postajališča (704) so na mestih, ki so precej oddaljena od knjižnice, npr. v odročnih vaseh, pred vrtci, šolami in zavodi, zapori ... v Sloveniji, Italiji in na Madžarskem. V potujoči knjižnici delajo ljudje, ki so prilagodljivi, preprosti, družabni, imajo smisel za humor, imajo radi ljudi in so humanitarni. Kdor to delo vzljubi, ga tudi dobro opravlja, delo ga zadovoljuje in plemeniti, na delovnem mestu pa se počuti koristnega (Mrgole Jukič, 2016).

Karmen Kreže (Medobčinska splošna knjižnica Žalec) je predstavila *Domoznanski oddelek Medobčinske splošne knjižnice Žalec*, ki obsega območje šestih občin (Braslovče, Polzela, Prebold, Tabor, Vranksko in Žalec). Svoje prostore ima v Občinski knjižnici Žalec, ki je tudi osrednja knjižnica za vse preostale enote. Domoznanski oddelek obsega 50,80 m². Doslej so obdelali 2123 izvodov monografskih publikacij ter 115 naslovov serijskih publikacij, ki so tako ali drugače vezane na območje Spodnje Savinjske doline. Imajo bogato zbirko starih razglednic Spodnje Savinjske doline (trenutno 909). Hranijo in zbirajo tudi raziskovalne naloge vrtcev in osnovnih šol žalske občine, ves pisni material, ki se navezuje na območje Spodnje Savinjske doline (vedute, načrte, zemljevide, koledarje, zapisnike Savinjske posojilnice in mestne komune trga Žalec, letake, vabila, fotografije, glasila osnovnih šol in podjetij, časopisne članke, plakate, promocijsko gradivo zavodov, podjetij, društev in organizacij, zgoščenke, DVD-je, fotografije itd.). Hranijo tudi mape s predstavitvenimi podatki o vidnejših Spodnesavinjčanih oz. domoznancih in z informacijami o njihovi ustvarjalnosti (trenutno imajo 362 zbirnih map), zapuščino pesnice Mete Rainer in del zapuščine skladatelja Friderika Širca – Rista Savina, slikarja Doreta Klemenčiča – Maja, botaničarke Ljerke Godicla, pisatelja Daneta Debiča ter pesnice Neže Maurer, del delovne zapuščine žalskega in petrovškega trgovca Antona Vodenika in del delovne zapuščine geografa Milana Natka. V prihodnje načrtujejo še pridobivanje in digitalizacijo domoznanskega gradiva (Kreže, 2016).

Domoznanec: strokovnjak ali zanesenjak? To sta se spraševali Darja Peperko Golob (Knjižnica Mirana Jarca

Novo mesto) in Mira Petrovič (Knjižnica Ivana Potrča Ptuj). Domoznanska dejavnost je ena od pomembnih nalog slovenskih splošnih knjižnic v sodobni družbi, ki pa lahko uspešno zaživi samo ob primerni organiziranosti in ustrezno usposobljenem kadru. V večjih splošnih knjižnicah se domoznanski dejavnosti posvečajo specializirani delavci – domoznanci, drugje pa delo opravljajo zaposleni v okviru svojih siceršnjih del in nalog. Domoznanec kot strokovnjak in poznavalec lokalne problematike ter skrbnik zbirke, pomembnih za lokalno območje, mora biti udeležen v vseh segmentih knjižnične dejavnosti, kar pomeni tudi širok obseg njegovih delovnih nalog. Za kvalitetno opravljanje dela mora knjižničar vsestransko poznati krajevno problematiko, kot je opozarjal že Janko Glazer, in si pri tem pomagati z obstoječo literaturo in lastnim študijem. Prav zato delavec v taki dejavnosti ne more biti samo ozko specializirani strokovnjak (npr. zgodovinar, geograf, etnolog, literarni zgodovinar, bibliotekar), pač pa mora imeti nepristranski in strokovno primeren odnos do vsega domoznanskega gradiva. Domoznanske zbirke so zanimive in pomembne v ožjem okolju, sestavljajo pa tudi mozaik celotne nacionalne kulturne dediščine in identitete. Sodobna informacijska družba tudi pred domoznance postavlja nove izzive. Da bi lahko še naprej kompetentno in kvalitetno opravljali svoje delo, se morajo permanentno strokovno izobraževati. Poleg klasičnega izobraževanja, namenjenega zaposlenim v knjižnicah, bi bilo za domoznance kot skrbnike dragocenih zbirke zelo dobrodošlo tudi izobraževanje s sorodnih področij, kot sta npr. arhivistika in muzealstvo. Pomemben vir neformalnega izobraževanja so tudi različna predavanja, seminarji, kongresi in srečanja s kolegi iz drugih knjižnic (Petrovič in Peperko Golob, 2016).

Dr. Branko Lobnikar (Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede) je v prispevku z naslovom *Pomen vseživljenjskega učenja za osebnostni in karierni razvoj posameznika* poudaril pomen vseživljenjskega učenja, s katerim si pridobimo kompetence, kombinacijo znanja, spretnosti, odnosov/naravnosti in stališč. Zato bi moral vsak posameznik skrbeti za oz. spodbujati "razvoj" desne polovice možganov, ker le-ta vpliva na razvoj intuicije, vizualnosti, kreativnosti in posledično na osebnostni karierni razvoj posameznika.

Reference

- Ambrožič, M., 2016. *Odnos javnosti do knjižnične javne službe: rezultati raziskave*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/predstavitev_ambrozic2016.pdf [9. 12. 2016].
- Bahor, S., 2016. *SIST ISO 16439: 2014 Metode in postopki za ocenjevanje vpliva knjižnic*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_bahor2016.pdf [9. 12. 2016].

- Bezjak, S. in Štebe, J., 2016. *Vloga knjižničarjev v življenjskem krogu podatkov*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_bezjak2016.pdf [9. 12. 2016].
- Bon, M., 2016. *Znanje je zaklad, ki povsod spremlja svojega lastnika: organizacija in vodenje strokovnega usposabljanja za svetovalno delo svetovalnih služb v osrednjih območnih knjižnicah (OOK)*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_bon2016.pdf [9. 12. 2016].
- Cafuta, V., Turk, N. in Rožič, A., 2016. *Pogledi raziskovalcev na odprti dostop in vlogo Centralne medicinske knjižnice na Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_cafuta2016.pdf [9. 12. 2016].
- Dolgan Petrič, M. in Zupanc, Š., 2016. *Pravilnik o strokovnih nazivih v knjižnični dejavnosti in profesionalni razvoj zaposlenih v slovenskih knjižnicah*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_2016dolgan.pdf [9. 12. 2016].
- Južnič, P. in Vilar, P., 2016. *Kako postati bibliotekar?* [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_juznic2016.pdf [9. 12. 2016].
- Kafol, 2016. *Nacionalna kampanja Slovenija bere*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/predstavitev_kafol2016.pdf [9. 12. 2016].
- Kirar, B., Kotar, M. in Godec, N., 2016. *Odprti dostop? Ali bodo moj članek lahko citirali?* [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_kirar2016.pdf [9. 12. 2016].
- Kodrič-Dačić, E. in Bahor, S., 2016. *Vpis visokošolskih in specialnih knjižnic v razvid*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_kodric2016.pdf [9. 12. 2016].
- Koler Povh, T., 2016. *Vloga knjižničarja pri izgradnji institucionalnega repozitorija: izziv ali nuja?* [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_koler2016.pdf [9. 12. 2016].
- Korez, B., Vihar, M. in Legat, D., 2016. *Kako povečati raziskovalni vpliv: spletna orodja ter odprti dostop*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_korez2016.pdf [9. 12. 2016].
- Kreže, K., 2016. *Domoznanski oddelek Medobčinske splošne knjižnice Žalec*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_kreze2016.pdf [9. 12. 2016].
- Likar, 2016. *Skupaj v posebnem ali posebni v skupnem? Vpliv novele Zakona o knjižničarstvu na knjižnično dejavnost v prihodnje*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/predstavitev_likar2016.pdf [9. 12. 2016].
- Luprich, J., 2016. *Plum metrics: altmetrics in practice: a case study*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_2016luprich.pdf [9. 12. 2016].
- Mrgole Jukič, 2016. *Bibliotekar v potujoči knjižnici*. Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/predstavitev_mrgole2016.pdf [9. 12. 2016].
- Nikl, A., Bezget, J. in Oštir, B., 2016. *Implementacija lokalnih katalogov knjižnic Univerze v Mariboru v centralni indeks univerzitetnega iskalnika UM:NIK*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_nikl2016.pdf [9. 12. 2016].
- Orešnik, U., Kovič, P. in Orel, K., 2016. *Ineli-Balkans: pogumno tja, kamor še nihče ni šel!* [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_oresnik2016.pdf [9. 12. 2016].
- Peteh, M., Borovnjak, L., Knap, N. in Južnič, P., 2016. *Vrednotenje bibliografske storitve v luči raziskovalne dejavnosti*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_peteh2016.pdf [9. 12. 2016].
- Petrovič, M. in Peperko Golob, D., 2016. *Domoznanc: strokovnjak ali zanesenjak?* [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_peperko2016.pdf [9. 12. 2016].
- Podbrežnik, I., 2016. *Kako uporabniki splošnih knjižnic ocenjujejo usposobljenost knjižničnega osebja*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_podbreznik2016.pdf [9. 12. 2016].
- Rijavec Pobežin, V. in Šinko, S., 2016. *Učni center Mestne knjižnice Ljubljana*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_rijavec2016.pdf [9. 12. 2016].
- Špoljar, M. in Fras Popovič, S., 2016. *ZEJOLA*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/predstavitev_fras2016.pdf [9. 12. 2016].
- Vončina, M., Jug, J., Mur, B. in Kotar, M., 2016. *Podpora raziskovalcem v okolju neetičnega znanstvenega publiciranja*. [online] Dostopno na: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_voncina2016.pdf [9. 12. 2016].

Ema Dornik, Renata Zadavec Pešec, Dušan Stošič,
Tatjana Žnidarec, Ester Manetti

Pregled najpomembnejših novosti v sistemu COBISS (marec 2016–avgust 2016)

Spletna aplikacija Bibliografije in sistem SICRIS

- V sezname mednarodnih založb, ki se upoštevajo pri vrednotenju raziskovalne uspešnosti, smo uvedli leto vključitve posamezne založbe v seznam in leto njene morebitne izključitve iz seznama.
- Namestili smo novo verzijo programske opreme Bibliografije, V5.5, z novim vnosnim parametrom altmetrika, ki pri bibliografski enoti z identifikatorjem DOI ali ISBN vključuje prostodostopni prikaz altmetrike podjetja Altmetric.
- V sistemu SICRIS smo v spletne predstavitve dodali izpis vseh javno dostopnih podatkov v formatu JSON.

Portal COBISS/SciMet

V portal COBISS/SciMet smo vključili naslednje nove baze podatkov iz Web of Science Core Collection (<http://scimet.izum.si/wosscopus>):

- Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED) (od leta 1970 naprej),
- Social Sciences Citation Index (SSCI) (od leta 1970 naprej),
- Arts & Humanities Citation Index (A&HCI) (od leta 1975 naprej),
- Emerging Sources Citation Index (ESCI) (od leta 2015 naprej),
- Conference Proceedings Citation Index – Science (CPCI-S) (od leta 2011 naprej),
- Conference Proceedings Citation Index – Social Sciences & Humanities (CPCI-SSH) (od leta 2011 naprej),
- Book Citation Index – Science (BKCI-S) (od leta 2011 naprej),
- Book Citation Index – Social Sciences & Humanities (BKCI-SSH) (od leta 2011 naprej),
- Current Chemical Reactions od leta 2011, ki vključuje strukturne podatke iz Institut National de la Propriete Industrielle (od leta 1840 naprej),
- Index Chemicus (od leta 2011 naprej).

Poleg tega smo v portal COBISS/SciMet vključili tudi:

- izpis altmetrik (<http://scimet.izum.si/altmetrics>) pri posamezni bibliografski enoti z identifikatorjem DOI po algoritmu določanja indikatorja odmevnosti podjetja Altmetric (<https://www.altmetric.com/>);
- vizualizacijo povezovanja med znanstvenimi vedami na osnovi soavtorstva objav slovenskih raziskovalcev iz sistema SICRIS v WoS in Scopus v obdobju od 1996 do 2014 (<http://scimet.izum.si/coauth>).

Programska oprema COBISS3

Lokalne aplikacije

Omogočili smo:

- izvoz podatkov atributov "Oznaka zapisa (992b)" in "Polje z lokalno definirano vsebino (993)" (Orodje za izvoz podatkov);
- v Orodju za izvoz podatkov lahko v razredu **Bibliografski zapis** dodamo podpolje, katerega vrednost želimo vključiti v izvoz podatkov;
- urejanje podatkov za potrebe razpisa ARRS;
- vračanje gradiva brez izbire člana, kot je bilo v uporabi do namestitve dopolnitev decembra 2015;
- vidnost in urejanje podatkov o eVŠ v zavihku **Šolanje/zaposlitev**;
- vnos podatka o stopnji študija;
- izpis informacij o tem, do katerih skupin informacijskih virov lahko dostopa član;
- poljubni vpis naslova in pozdrava na obrazcu splošnega obvestila za pošiljanje po e-pošti;

- izpis datuma rojstva, posebne opombe in več podatkov hkrati poleg identifikacijskih podatkov o članu v oknu **Gradivo domače knjižnice**;
- iskanje članov po postajališču bibliobusa;
- da član prejme opomin za gradivo, izposojeno v čitalnico, naslednji dan po poteku roka vrnitve;
- da v knjižnicah sami določijo e-naslov, kamor se pošiljajo kopije e-obvestil;
- določitev največjega možnega števila izposojenih enot gradiva na dom ne glede na vrsto gradiva.

Dopolnili smo:

- izvoz podatkov atributa "Kategorija knjižnega in neknjižnega gradiva (NUK)" z opisom posameznih kategorij gradiva;
- postopke za izvajanje inventure;
- vsebino računa, storna in dobropisa za knjižnice, ki so zavezane za plačilo DDV;
- izpis podatkov o gradivu, ki se izpišejo v oknu **Vpogled v stanje gradiva**.

V segmentu *COBISS3/Izpisi* smo namestili nove izpise ali dopolnili obstoječe. Gre za:

- izpise statistik zaloge z razvrščanjem gradiva, kot ga je določil NUK;
- izpise za potrebe razpisa ARRS: *Z-SEZ-25: Predlagane tuje serijske publikacije in baze podatkov*, *Z-SEZ-26: Sofinancirane tuje serijske publikacije in baze podatkov*, *Z-SEZ-27: Tuje serijske publikacije in baze podatkov s seznamom knjižnic, ki jih imajo naročene*, *Z-SEZ-28: Tuje serijske publikacije in baze podatkov s seznamom knjižnic, ki jih sofinancira ARRS*;
- *S-STA-08: Prirast gradiva po financerjih*;
- *Z-STA-30: Razmerja v splošni knjižnici*.

Na portalu *Izobraževanje* smo posodobili uporabniške priročnike Osnovna navodila COBISS3, COBISS3/Zaloga, COBISS3/Izposoja, COBISS3/Medknjižnična izposoja, COBISS3/Upravljanje aplikacij, navodila Orodje za izvoz podatkov in Navodila za izvajanje inventure.

Vzajemna katalogizacija

V segmentu *COBISS3/Katalogizacija* smo omogočili:

- uporabo črkovalnika za slovenski jezik, ki označuje zatipkane in napačno zapisane besede;
- prevzemanje bibliografskih podatkov različnih ponudnikov na osnovi baze podatkov METADAT.

Dopolnili smo:

- iskalnik, in sicer namesto gumba **Naslednjih 50** smo dodali gumb **Naslednjih 200**, s katerim lahko med rezultate iskanja prenesemo po 200 zapisov naenkrat; v iskalnik po bazi podatkov ISSN smo dodali še možnost izbire iz šifranta pri posameznih iskalnih poljih, npr. po vrsti kontinuiranega vira, kodi medija itd.;
- programske kontrole in jih uskladili z novo verzijo programske opreme *Bibliografije, V5.4*.

Format COMARC/B

Dopolnitve formata COMARC/B:

- dodali smo kodirani podpolji *128d – Tonaliteta ali modus glasbenega dela* in *970g – Konferenčni prispevki v revijah*;
- v polje 210 smo dodali drugi indikator, ki označuje vrsto distribucije;
- v polja 900, 901, 902 in 903 smo dodali podpolje *s – Pisava*; to podpolje se uporablja le v sistemih COBISS, ki vodijo kataloge v več pisavah;

- dopolnili smo šifrate v podpoljih:
 - 100b – Oznaka za leto izida: dodana je bila koda "l" – časovni razpon pri tvorjeni zbirki;
 - 102a – Država: dodana je bila koda "xxx" – država ni znana;
 - 102b – Regija: dodana je bila koda "br" – Brčko Distrikt
 - 125a – Vrsta partiture: dodane so bile kode "h" – tabulatura, "i" – korna knjiga, "j" – partitura za glas(ove) in continuo (generalni bas), "k" – psevdopartitura, "x" – se ne uporablja in "9" – partitura istovrstnih orkestrskih inštrumentalnih skupin;
 - 7XX4 – Koda za vrsto avtorstva: dodana je bila koda "605" – voditelj oddaje;
 - 7XX8 – Šifra ustanove/organizacije;
 - 970e – Posebnosti v točkovanju: dodana je bila koda "2" – delu pripada polovica točk.

mCOBISS

Maj 2016 – izid aplikacije mCOBISS, V2.2

- Dopolnitev izpisa črtne kode številke članske izkaznice s skrito PIN-kodo, ki jo uporabljajo nekatere knjižnice.

AAAAAA

####

ORGANIZACIJA ZNANJA

